

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. ANDORKA RUDOLF, DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, DR. MUNDRUCZÓ GYÖRGY, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

75. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1997. MÁRCIUS

E SZÁM SZERZŐI:

Benet Iván kandidátus, c. egyetemi tanár, az MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos kutatója; *Éltető Ödön*, a KSH ny. fősztályvezető-helyettese; *Farkas E. János*, a KSH fősztályvezető-helyettese; *Dr. Kápolnai Iván*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. főmunkatársa; *Dr. Sipos Béla*, a közgazdaságtudomány doktora, a Janus Pannonius Tudományegyetem egyetemi tanára; *Dr. Szilágyi György* állami díjas, a közgazdaságtudomány doktora, a KSH fősztályvezető-helyettese; *Vajda Ágnes*, a MŰM Munkaügyi Kutatóintézet tudományos munkatársa; *Vita László* kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.

*

Gábor Mária, a KSH főelőadója; *Melega Tiborné*, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem docense; *Moksony Ferenc* kandidátus, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem adjunktusa; *Nádudvari Zoltán*, a KSH főtanácsosa; *Reisz László*, a KSH titkára; *Tűű Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felelős: dr. Katona Tamás
854 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1996
Felelős vezető: Freier László

Szerkesztő: Lázár Katalin
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes
Munkatárs: Gyenes J. Katalin

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345–6528

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345–6212

E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézesítő postahivatalnál, és a Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303–3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámmal.

Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212–4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

A jelenkori statisztika alapkérdései. – <i>Dr. Szilágyi György</i>	197
--	-----

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Az új magyar agrárpolitika előzményei és jellemzői. (I.) – <i>Benet Iván</i>	210
A budapesti lakáspiac, 1990–1995. – <i>Farkas E. János – Vajda Ágnes – Vita László</i>	220

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A finomkerámia-ipari termékek külkereskedelme és felhasználása, 1949–1970. – <i>Dr. Kápolnai Iván</i>	240
---	-----

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

Magyarország helye Európában	261
------------------------------------	-----

SZEMLE

Magyar szakirodalom

Hunyadi László – Mundruczó György – Vita László: Statisztika. (<i>Éltető Ödön</i>).....	263
Dobay Péter: Az iroda. Emberek, gépek, szervezet. – (<i>Dr. Sipos Béla</i>)	266

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	268
Szervezeti hírek – Közlemények.....	268

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Ehling, M.: A nemzetközi együttműködés története és távlatai. (<i>Tűű Lászlóné</i>)	271
Wolf, W.: A munkanélküliek jövedelme Ausztriában. (<i>Melega Tiborné</i>)	274
Carter, M.: A kínai népesség növekedése és megoszlása, 1880–1990. (<i>Gábor Mária</i>)	275
Christenson, B. A. – Johnson, N. E.: Iskolázottságbeli különbségek az amerikai felnőttek halandóságában. (<i>Moksony Fe-renc</i>)	276
Sinhandl, G.: Az osztrákok környezetvédelmi magatartása. (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	277
Zagórsky, K. – McDonnel, J.: A „vásárlói bizalom” indexe mint társadalmi jelzőszám. (<i>Reisz László</i>)	279
Bibliográfia.....	280

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

A JELENKORI STATISZTIKA ALAPKÉRDÉSEI

DR. SZILÁGYI GYÖRGY

Írásom a jelenkori statisztika alapkérdéseit egy nemzetközi konferencia tükrében tárgyalja. Mielőtt azonban az olvasó – aki éppoly kevésbé kedveli az egyébként hasznos és tiszteletreméltó konferenciabeszámolókat, mint a szerző – félretenné, sietek leszögezni, hogy a következőkben nem szabályos és szokványos beszámoló következik. Ez az írás nem veszi sorra az egyes előadásokat, nem ad mindegyikről – azonos hosszúságú – tartalmi kivonatot, hanem azt a képet igyekszik bemutatni, amely a ma és a közeljövő statisztikájáról az előadások és viták nyomán kialakult.

Milyen konferenciáról van szó?

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) 1996. szeptember 9. és 11. között „Pontosság és gyorsaság a gazdaságstatisztikában” címmel ún. „speciális konferenciát”¹ hívott össze Washingtonba. Tartalma azonban jóval gazdagabb volt, mint amire az egyébként nagyon is érdekes és sokoldalú vitát ígérő címből következtetni lehet, és szinte mindazon problémákat feldolgozta, vagy legalább bemutatta, amelyeket a jelenkori statisztika alapkérdéseinek tekinthetünk.²

Két olyan tényezőt kell kiemelni, amelyek révén ez a konferencia jelentősen túlnőtt a meghirdetett tematikán. Az egyik tényező a résztvevők köre. Az ISI-nek sikerült három napra „egy asztalhoz ültetni” (egy teremben összegyűjteni) a hivatalos statisztika szinte valamennyi vezető személyiségét, így az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatóját, az EUROSTAT vezetőjét, az OECD statisztikai divíziójának igazgatóját, az IMF statisztikai főosztályának vezetőjét, az ISI elnökét és igazgatóját, több nemzeti statisztikai hivatal elnökét, továbbá a statisztikai tudomány több neves szakértőjét. Magyar részről *dr. Kátóna Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és jelen írás szerzője vett részt a konferencián.

A speciális konferencia jelentőségét kiemelő másik említésre méltó tényező már inkább tartalmi jellegű. Erről az következőkben részletesen szólnunk.

¹ A Nemzetközi Statisztikai Intézet a nemzetközi statisztikai élet, a statisztikai tudomány és a hivatalos statisztika kiemelkedő intézménye kétévenkénti általános – nagy létszámú, sok témát felölelő – konferenciáin kívül egy-egy aktuális témában ún. speciális konferenciákat is szervez, melyeken korlátozott számú – jelen esetben mintegy ötven –, az ISI által személyre szólóan kiválasztott résztvevő bevonásával vitatják meg a szóban forgó kérdéseket.

² Talán egyetlen nagy kérdéscsoport, a szervezeti és szervezési aspektusok kivételével. A konferenciát egyébként az ISI az Európai Unió Statisztikai Hivatalával (EUROSTAT) és az amerikai Bureau of Economic Analysis-szel közösen szervezte, de jelentős szerepet vállalt a Nemzetközi Valutaalap (IMF) is.

GYORSASÁG, PONTOSSÁG ÉS...

A konferencia hivatalos címe „Timeliness, Accuracy and Relevance of Economic Statistics”, azaz a gyorsaság és a pontosság mellett egy harmadik fogalmat – „Relevance” – is tartalmaz, amelynek ide illő jelentését hiába keresnénk a nyelvi vagy értelmező szótárakban, sőt a latin eredetű és a napjainkban imitt-amott használt „relevancia” formával sem jutunk sokra (bár jobb híján a továbbiakban ezt a kifejezést fogjuk használni). Közelebb férközhetünk a fogalomhoz, ha a pontosságot úgy értelmezzük, hogy annak szorosabb értelmét az „accuracy” fejezi ki, de ez csak a hiba minimalizálását jelenti; a statisztika pontosságának ennél szélesebb aspektusa a harmadik szóban („relevance”) jut kifejezésre.

Mit jelent tehát ez a fajta relevancia a statisztikában? E kérdésben a konferencia sajátos magatartást tanúsított: a különböző szereplők más-más értelemben használták a fogalmat, anélkül, hogy az eltérő felfogások konfrontálódtak volna. Hallgatólagos és látzólagos egyetértés alakult ki, mindenki úgy tett, mintha ugyanarról beszélne. A felfogásbeli különbségek azonban nem zavarták az érdemi vitát. Csak egyetlen szerző [6] vállalkozott explicit definícióra, a többi felfogás inkább csak a téma tárgyalásának szelleméből olvasható ki. Ily módon a relevanciának a következő három értelmezését adhatjuk:

- a statisztikai mérés ölelje fel napjaink gazdaságának minden (releváns) jelenségét és összefüggését, és ezekhez illessze a módszereit;
- a ténylegesen mért jelenség legyen azonos a mérendővel (vagy a lehetőség határáig közelítse azt);
- a „relevancia a ténylegesen használt és a felhasználók által elvárt fogalmak közötti megfelelés mértéke” [6]

A relevancia témakörének (bárhogy is értelmezzük) köszönhető, hogy a konferencia, messze túlnöve a pontosság és a gyorsaság technikai problémáin, a statisztika alapkérdéseinek fórumává vált.

FILOZÓFIAI ÉS TÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSEK

A téma színességének és sokrétűségének egyik jele a megközelítések és tárgyalásmódok sokfélesége. A pontosság fogalma, értelmezése és szerepe sajátos tartalmat nyer azokban a filozófiai, statisztikatörténeti, méréselméleti kifejtésekben, melyekkel *Paolo Garonna*, az Olasz Statisztikai Hivatal (ISTAT) vezérigazgatója és *Kenessey Zoltán*, az ISI igazgatója szolgált.

Garonna „Inga a pozitívizmus és az indeterminizmus között” c. előadásában [3] a statisztika történetét úgy fogja fel, mint amiben két alapvető felfogás kerül, egymást változtatva, előtérbe: az egyik mind nagyobb pontosságra törekszik abból a célból, hogy tudományos megalapozást adjon a kormányzati döntéseknek, a másik a pontosságra törekvést soha be nem fejeződő, körkörös lépéssorozatnak tekinti, amelyben a hibák mérése és elemzése fontosabb, mint a hibák megszüntetése. Az ingamozgás egyik végén tehát determinizmus, a tudományba vetett hit és a racionalitásra való törekvés, a másikon a probabilitizmus, a relativizmus és a fejlődés áll.

Jelenleg a statisztikusok éppen az inga átlendülésének szakaszában élnek. A hidegháború és az azt követő időszak „kemény tényeket” várt el a statisztikától, most azonban a

hangsúly eltolódni látszik; a változó értékek, a sokféleség fel- és elismerésének korát éljük, egy mind bonyolultabb, kölcsönösen összefüggő világban.

Mindez sokoldalú kihívást jelent a statisztika számára, amelyet Garonna kettős megvilágításban jelenít meg:

1. növekvő igény integrált keretek és adatrendszerek iránt;
2. a gazdaságban és a társadalomban végbemenő alapvető változások statisztikai következményei.

Az első kihívás egyfajta komplexitást jelent. Különböző, de egymással összefüggő jelenségek (például: munkanélküliség, betegség, szegénység, bűnözés, életminőség, környezeti körülmények) mérése más-más eszközrendszerrel követelhetnek (mikro-elemzést, szimulációt, longitudinális információt), ám a jelenségek egymással összefüggő bemutatása az adatforrások integrációját is megköveteli. A nemzetiszámlel adatok hibája nemcsak az összetevők hibájának eredője, hanem ezen hibaforrások egymásra hatásáé, kovariáciájáé is.

A második kihívás a statisztikai vizsgálat körét és fogalmi rendszerét érinti. A statisztika sok mindent mér, de jórészt érzéketlen a születő, növekvő, sőt túlsúlyra jutó jelenségekkel szemben. A tudásalapú társadalom, az eszmei javak növekvő súlya a termelésben, a globalizáció terjedése a gazdaság- és társadalomstatisztika alapelveinek, fogalmainak újragondolását követeli meg. A ténylegesen mérendő és a valóságban mért kategóriák közötti szakadék tarthatatlanná válik Garonna szerint, aki állást foglal a környezeti tényezőknek („zöld számlák”) a GDP-be való beépítése és a rejtett gazdaság teljes számbavétele mellett.

A hivatalos statisztika ambivalens helyzetben van, mert egyszerre kell szolgálnia a tudomány „igazságát” és az állami szolgálat „bizonyosságát”. Ez utóbbi az, ami „hatósági jelleget” ad a hivatalos statisztikának. A létező bizonytalanságoktól, egyensúlyhiánytól és instabilitástól azonban semmiféle statisztika, így a hivatalos statisztika sem határolhatja el magát.

„A közgazdasági megfigyelések pontosságának távlatai” [4] c. tanulmányát Kenessey Zoltán azokra a munkákra építette fel, amelyekben *Oskar Morgenstern* (1902–1976), korunk egyik kiemelkedő közgazdászja közel fél évszázada kifejtette gondolatait³ a közgazdasági mérések sajátosságairól. [11] Morgenstern nevét elsősorban mint a játékelmélet egyik megalkotójáét ismerjük, a gazdasági megfigyelések pontossága azonban bevétele szerint is, mindig központi szerepet játszott az életében. [10]

Nemcsak statisztikatörténeti érdekesség, mégcsak nem is egyszerű párhuzam készített Kenesseyt arra, hogy Morgenstern példájával járuljon hozzá a pontosság és a gyorsaság kérdéseiről való gondolkodáshoz: „Leginkább az az ellentét foglalkoztat, amelyet a gazdaságstatisztika hatalmas és világméretű fejlődése és a pontosság–gyorsaság lényegesen szerényebb előrehaladása között érzek az ötvenes évektől – Morgenstern könyvének megírásától – napjainkig ... Az épp erre az időszakra eső elektronikai forradalom fényében pedig különösen meglepő ez az elmaradás.”

Morgenstern méréselméletében kiemelkedő szerepet játszik a természettudományok és a társadalomtudományok mérési módozatainak összehasonlítása; ebből az összehason-

³ „The Accuracy of Economic Observations” és „On the Accuracy of Economic Observations” címen Morgenstern 1949-ben és 1950-ben több tanulmányt is közzétett. A témával kapcsolatos mondanivalójának teljességét azonban 1963-ban megjelent könyvében találjuk.

lításból a társadalomtudományok rendre vesztesen kerülnek ki. „... a társadalomtudományban legalább annyi hibaforrás jelenik meg, mint a természettudományban, azaz a társadalomtudomány statisztikai problémái nem lehetnek kisebbek, mint a természettudományéi. Valójában a helyzet sokkal bonyolultabb, és ezért a legrészletesebb vizsgáldást kívánja. ... Mégis, a társadalomtudomány sokkal kevesebbet foglalkozik a hibákkal, mint más tudományok. Kétségtelenül ez az egyik oka a társadalomtudomány bizonytalan fejlődésének.”⁴

A természettudományos és technológiai mérések hibái többek közt a következőkre vezethetők vissza:

- a) a mérendő jelenség vagy folyamat tökéletlen meghatározására,
- b) azon fizikai törvények nem tökéletes ismeretére, amelyek révén a mérendő jelenség valamilyen mértékegységgé konvertálódik,
- c) a mérési eljárás során elkövetett operációs hibákra,
- d) a mérőeszköz elégtelenségeire.

Mindezek a közgazdasági megfigyeléseket is terhelik.

Heisenberg határozatlansági relációelmélete óta tudjuk, hogy nem lehet tetszés szerinti pontossággal egyidejűleg meghatározni egy elektron helyzetét és sebességét. Ez az elv vezetett a fizikában a relatív valószínűség elvének felismeréséhez a korábbi abszolút biztonsággal szemben. Morgenstern tudatában volt a heisenbergi felismerésnek és a gazdasági-társadalmi kutatásban való következményeinek. „Bár a természettudomány – amelyet gyakran ‚egzakt‘ tudománynak is neveznek – kezdetől fogva érzékeny volt a mérések és megfigyelések pontosságára, nagy válságon ment keresztül, amikor világossá vált, hogy ... abszolút pontosság és biztonság elvileg lehetetlen”. „A társadalomtudományban sem egyszerűbb a helyzet ...”. Az indeterminizmus gondolata tehát Garonna „ingametaforájában” éppúgy a közgazdasági mérés alapproblémájává válik, mint a fizikai mérés analógiájából kiinduló Morgenstern–Kenessey-féle gondolati láncban.

Ezen a ponton megkerülhetetlen a mérés, annak pontossága, illetve a gazdaságelméleti háttér kapcsolatának elemzése. Morgenstern szerint: „Bármiféle mérés, megfigyelés, leírás, számlálás pontossága és elfogadhatósága eltéphetetlenül kötődik annak céljához. Azaz mindig van egy elmélet vagy modell – bármily nyersen legyen is megfogalmazva –, amelyre a statisztikát vonatkoztatni kell; enélkül nem lehet értelmesen beszélni a pontosságról.”

Vajon megállja-e helyét ez a kijelentés ebben a kategorikus formában? Szerintem nem, és ezt a „nem”-et érzi Kenessey is, akinek kiegészítő fejtegetése – explicit tagadás helyett – akár ellenérvnek is felfogható. Ezek közül számunkra legfontosabb a *több célú statisztikákra* való hivatkozás. A gazdaság- és társadalomstatisztikák készítése során – mondja Kenessey – többféle célt és a felhasználók többféle csoportját tartjuk szem előtt. Ha más nem, a költségek és az adatszolgáltatói terhek csökkentése kényszerít erre. Ilyenkor a felhasználók igénye nagyon különböző lehet, és ezért a statisztika minősége aligha ítélnélhető meg kizárólag a pontossági követelmények tükrében.

A gazdaságelmélet és a statisztika kapcsolatának vizsgálatára természetesen a nemzeti számlarendszer – különösen az ENSZ nemzetközi számlarendszere, a System of

⁴ A Morgenstern munkáiból vett idézetek – ha hivatkozás nincs – [11]-ből valók.

National Accounts (SNA) – szolgálhatja a leghálásabb terepet. Kenessey ebből a szempontból nagyon kedvezőnek ítéli az SNA második világháború utáni fejlődését. Ebben a fejlődésben kifejezésre jut a makroökonómia elméletének szisztematikus alkalmazása, szoros kapcsolatban a teljes gazdasági folyamat leírásával. Az SNA 1993. évi revízióját azonban megtorpanásnak tekinti. Ez a revízió „...némileg kérdéssé teszi a gazdaságelmélet jelenkori fejlődése és a statisztikai gyakorlat összefüggését. Azt hiszem, hogy az SNA legutóbbi felülvizsgálata kevés olyan változást hozott, amelyet a közgazdasági gondolkodás változásainak lehetne tulajdonítani. Azért is érdekes ez, mert az SNA lényegében a keynesi közgazdasági gondolkodásban gyökeredzik, ami pedig éppen nem tekinthető divatosnak a jelenkor közgazdasági irodalmában.”[4]

VÁLTOZÓ VILÁG – A STATISZTIKA ÚJ ASPEKTUSAI

A világgazdaságban gyorsan mennek végbe olyan nagymértékű, a gazdaság és a társadalom arculatát jelentősen átformáló változások, amelyek leírására a statisztika nincs felkészülve. „A monetáris folyamatok egyre inkább elváltnak a reálműveletektől, és olyan virtuális gazdaságot hoznak létre, amelynek nagysága többszöröse a létezőnek”, állapítja meg *Yves Franchet*, az Európai Unió statisztikai intézményének, az EUROSTAT-nak a vezetője. [2] A nagy átalakulások közül ezúttal a globalizáció és az eszmei értékek szerepe került előtérbe.

Globalizáció

A globalizáció a multi- és transznacionális vállalatok által irányított termelési hálózatok sokaságának megjelenését jelenti, amelyben termékek, piacok, vállalatok, termelési tényezők a nemzeti határokat átszelve mozognak, illetve állnak kapcsolatban egymással.

A globalizációt rendszerint olyan példával jellemezzük, amelyben egy vállalat *A* országban termeli ki azt a nyersanyagot, amelyet *B* országban munkál meg, *C* országban alakít át késztermékké, eközben *D* országban folytat kutatás-fejlesztést, és *E* országban van a székhelye.

A globalizációval és annak a statisztikára gyakorolt hatásával nemrég foglalkoztam a *Statisztikai Szemlében* [12], így most elegendő néhány utalás, elsősorban Franchet említett tanulmánya alapján. A globalizáció legérzékenyebben a következő statisztikai területeket érinti:

- a nemzetközi áruforgalom statisztikáját,
- a mikro- és a makroszintű termelési statisztikát,
- a népességstatisztikát.

A nemzetközi áruforgalom statisztikájában szinte lehetetlenné válik a forgalom értékének megállapítása, amikor a vállalaton belüli forgalom csupán elszámolóáron értékelődik. Ugyanígy értelmét veszti a *partnerországok* azonosítása, amikor a nemzetközi forgalommal egyidőben nem megy végbe tulajdonosváltás. Megnehezíti a mérést a nemzetközi alvállalkozói rendszer kiszélesítése, a szabadkereskedelmi övezetekben végbemenő árucsera megnövekedése stb. A nemzetközi tőke mozgások nem kísérhetők figyelemmel, mert a vállalaton belüli tőke mozgások nem jelennek meg bankközi folyamatként. Mind-

ezek hatása többek között úgy jelentkezik, hogy egyre nő az inkonzisztencia és az aszimmetria az országok export- és importstatisztikái, fizetési mérlegei stb. között. (Az X országból Y -ba irányuló folyamat jelentősen más értékben jelenik meg X és Y ország statisztikájában.)

A termelési statisztikában bizonytalanná válnak olyan alapkategóriák, mint a rezidens gazdasági szervezet, a nemzeti termelés, a statisztikai egység stb. A nemzeti statisztikák hagyományos számbavételi köre például a rezidens gazdasági egységek⁵ halmaza. Ez az elhatárolás azonban a globalizáció hatásaként egyre inkább veszít a jelentőségéből. Ezért is merült fel olyan alternatív koncepció gondolata [9], amely a külföld–belföld elhatárolás alapjává nem a rezidenciát, hanem a tulajdont teszi. (Részletesebben lásd [12].)

A statisztikai egység szoros hozzákötése egy országhoz (akár rezidens, akár tulajdonosi koncepcióban) egyébként sem tartható, ha a vállalatok tevékenységét nem a velük azonos kapcsolatban álló külföldi gazdasági egységekkel együtt vizsgáljuk. Előbb-utóbb szükséges lesz egy – európai vagy világszinten értelmezett – „vállalatcsoport”-jellegű új statisztikai egységre.

A gazdasági folyamatok, az új vállalatszerkezeti formációk és a hozzájuk egyre kevésbé alkalmazható statisztikai fogalmak közötti inkonzisztencia egyik következményeként a vizsgálatok egyre gyakrabban bukkannak kettős számbavételre. Ez történt például az EU-országok autóiparában, ahol a termelés és a kereskedelem bonyolult összefonódása ugyanazon tevékenység, illetve termék több országban való számbavételét eredményezte.

A nemzetközi tranzakciók megfigyelésében fellépő inkonzisztencia mértékének jellemzésére, [2] alapján, az 1. táblában bemutatom a közvetlen külföldi beruházásokra vonatkozó statisztikák eltéréseit.

1. tábla

A közvetlen külföldi beruházások, 1992
(milliárd ECU)

Beruházó	Adatforrás	Fogadó ország (-csoport)		
		EU 12	Egyesült Államok	Japán
EU 12	Az európai országok statisztikája		5,6	0,4
	A fogadó ország statisztikája		1,4	1,0
Egyesült Államok	Az Egyesült Államok statisztikája	4,5		0,1
	A fogadó országok statisztikája	11,1		0,6
Japán	Japán statisztikája	2,6	6,9	
	A fogadó országok statisztikája	1,7	6,8	

A tábla minden cellája két adatot tartalmaz: a felső a beruházó ország (vagy országcsoport) statisztikájában jelentkező érték, az alsó (dőlt) szám a fogadó ország (országcsoport) statisztikája szerinti adat.

⁵ A nemzeti számlarendszer meghatározása szerint azt a gazdasági egységet tekintjük az adott ország szempontjából rezidensnek, amely egység gazdasági tevékenységének súlypontja az ország területén van.

Közvetlen külföldi beruházások

Az 1. tábla már átvezet a globalizáció egyik legfontosabb – sőt talán legfontosabb – tényezőjéhez, a közvetlen külföldi beruházásokhoz. Ezek megfigyelése az utóbbi években meglepő gyorsasággal épült be azoknak az országoknak a statisztikájába, amelyek azelőtt nem vagy alig foglalkoztak a külföldi beruházások mérésével, azokban az országokban pedig, ahol már régebben is vizsgálták ezt a közgazdasági kategóriát, jelentősen kibővült ez a fajta statisztika. (Bár, mint láttuk, az országadatokat nemzetközi összehasonlíthatósága még kívánivalókat hagy maga után.)

Az Egyesült Államok gyakorlatát a Bureau of Economic Analysis⁶ helyettes igazgatója *Betty Barker*, mutatta be [1], jelen írás szerzője pedig – az amerikai gyakorlat kommentálása mellett – a közép- és kelet-európai országok adatait és a külföldi beruházások néhány magyar vonatkozását tárgyalta.⁷

2. tábla

A közvetlen külföldi beruházások Közép- és Kelet-Európában

Ország	Az országban 1995-ben eszközölt közvetlen külföldi beruházások nettó* értéke			A külföldi működőtőke állománya 1995 végén	
	összesen (millió dollár)	egy lakosra (dollár)	a GDP százalékában	összesen (millió dollár)	egy lakosra (dollár)
Magyarország	4 410	431	10,7	11 394	1 107
Cseh Köztársaság	2 526	242	6,9	5 943	575
Észtország	205	138	8,8	638	420
Szlovénia	144	72	1,0	530	266
Lettország	216	87	6,3	587	227
Szlovákia	157	30	1,2	690	132
Lengyelország	1 134	29	1,2	2 751	71
Horvátország	85	18	0,6	273	58
Albánia	70	20	4,0	201	57
Románia	417	18	1,4	967	42
Bulgária	82	10	0,8	337	40
Oroszország	920	6	0,3	5 118	35
Litvánia	41	11	1,0	113	30
Moldova	64	14	4,5	76	17
Ukrajna	148	3	0,4	699	13
Fehéroroszország	7	1	0,6	33	3

* Az országban és az ország által külföldön eszközölt beruházások különbsége.
 Forrás:[13] 149-150. old.

A közvetlen külföldi beruházást (Foreign Direct Investment – FDI), az ENSZ Nemzeti Számlarendszere (SNA) olyan műveletként határozza meg, amelyben „... egy rezi-dens gazdasági egység (közvetlen beruházó) tartós, jelentős befolyással járó érdekelté-

⁶ A BEA az Egyesült Államok számos statisztikai intézményének egyike, mely a makrogazdasággal (nemzeti számlákkal, regionális statisztikával, nemzetközi statisztikával) foglalkozik.

⁷ Utóbbiban nagy segítségemre volt a magyar KSH kiadványa [8], amely sokoldalú képet ad a közvetlen külföldi beruházásokról. Ezúton is köszönetet mondok a Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály Felhalmozási és nemzeti vagyon osztálya munkatársainak, akik hasznos információkkal segítettek a konferencián való szereplésemnél.

get szerez egy másik országban levő vállalatban; e befolyás a vállalat irányításában való tényleges részvételét jelenti”. ([14] 340. old.) Kissé egyszerűbben fogalmazva, a működőtőke exportjáról, illetve külföldi leányvállalatok létesítéséről vagy megvásárlásáról van szó. E leányvállalatok által lebonyolított eladási forgalom világszinten ma már meghaladja a hagyományos, tehát országhatárokon ténylegesen áthaladó kereskedelmi forgalmat. Ez a hatás nem áll meg a kereskedelemnél, hanem érinti a belföldi termelést, a foglalkoztatást és a technológiát is. A közvetlen beruházások gazdaságpolitikai jelentőségét szemléletesen emeli ki a következő adat: 1993-ban az amerikai tulajdonosok által ellenőrzött külföldi leányvállalatok tőkéje 3 és félszer akkora volt, mint amennyit az amerikai tulajdonosok ténylegesen befektettek, azaz ilyen beruházás révén a tulajdonos lényegesen nagyobb tőkeösszeg felett nyer döntéshozó részvételt.

A közvetlen beruházások nagyságát kétféle mutatószámtípussal lehet jellemezni: *a*) az adott évben eszközölt közvetlen beruházások, *b*) a közvetlen beruházások kumulált értéke, illetve – ami ehhez nagyon közel áll – a külföldi (vagy külföldön működő) tőke állománya. A 2. tábla mindkét mutatószámot bemutatja az ún. „átalakuló” (a közép- és kelet-európai) országokra.

A táblában az országok sorrendjét az állomány egy lakosra jutó nagysága (utolsó oszlop) határozza meg. Magyarország valamennyi mutató – legyen az abszolút nagyság, az egy lakosra vagy a GDP-re vetített érték – tekintetében nagyságrendekkel megelőzi a többi országot. Mint az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága – melynek jelentéséből a tábla adatai származnak – megállapítja, ez a külföldről beáramló tőke legalább részben enyhíti a tőkehiányt ezekben az országokban. Azok az országok és ágazatok, ahol erősebb a közvetlen külföldi beruházások behatolása, nemcsak a tőkeellátottság tekintetében állnak jobban a többinél, hanem e tőke minőségét illetően is. Ez az előny a jövőbeni növekedés számára is többletforrásnak, nagyobb termelékenységi lehetőségnek tekinthető. ([13] 71. old.)

Eszmei értékek

Gazdaságstatisztikai gondolkodásunk és módszereink az anyagi javak uralta világban alakultak ki, amelyben a szolgáltatások marginálisak, a mérés szempontjából mellékesen kezelhetőeknek látszottak; sajnos ez a marginális kezelés nem sokat (vagy legalábbis nem eleget) változott akkor sem, amikor a szolgáltatási szféra a termelésben és a foglalkoztatásban egyre növekvő – a fejlett országokban a GDP és a munkaerő 60-70 százalékát is elérő – helyet foglalt el. A statisztika ma sem tudja olyan pontossággal mérni (sőt egyes esetekben még értelmezni sem) a szolgáltatások volumenét és árát, mint a javakét.

Ha pedig a statisztika mindeddig adós maradt a „szolgáltatói társadalomhoz” való alkalmazkodással, még inkább érvényes ez a fejlődés következő fázisára, az „információs társadalomra”, amelyben a tudás, az ismeretek, a kutatás–fejlesztés stb. oly mértékben értékelődnek fel, hogy figyelmen kívül hagyásuk vagy nem elég pontos mérésük jelentősen torzítja a gazdaságról adott képet.

Mindez az eszmei értékek nagyságának és mozgásának mérését jelenti, amelyre a statisztikának jelenleg csak nagyon szűkös eszközei vannak. „A vállalatok legértékesebb eszközei ma a tulajdonukban levő tudásban testesülnek meg. A ‚tudásalapú’ vállalatok új generációja esetében ez nyilvánvaló, de egyes úttörő munkák kimutatták, hogy a hagyo-

mányos vállalatok eszmei értékeinek állománya is három-négyszerese a konvencionális mérlegekben megjelenő reál- és pénzügyi javak állományának.” ... „Vállalati vezetők és könyvelők gyakran mondják, hogy ami igazán fontos a gazdálkodásukban, az nem jelenik meg a mérlegekben.”[2]

Az eszmei értékeket a nemzetközi szaknyelv „megfoghatatlannak” (intangible) nevezi, szemben a „megfogható” (tangible) reáljavakkal. Találó tehát Franchet szójátéka: a „megfoghatatlanok” valóban megfoghatatlan volta rendkívül nehézzé teszi mérésüket és értékelésüket.⁸

Az eszmei értékek közgazdasági viselkedése is sajátos. Ezek az értékek nem használódnak el a fogyasztás folyamatában, hiszen ugyanazt a szellemi terméket az előző vagy másik felhasználó ismételt igénybe veheti. Nem tartoznak továbbá a szűkös javak körébe, egyik személy fogyasztása nem csökkenti egy másik fogyasztási lehetőségét. Így aztán a mennyiségi egység azonosítása, a termelés és a felhasználás vagy az árváltozás értelmezése is sok problémát vet fel.

GYORSASÁG, PONTOSSÁG – KONFLIKTUS ÉS EGYENSÚLY

Térjünk most rá a gyorsaság és a szorosabb értelemben vett pontosság vizsgálatára. Mindkettő alapvető követelmény a statisztikával szemben, ám első pillanatra is látszik a közöttük lévő konfliktus: az egyik javítása általában csak a másik terhére történhet. Míg azonban a konfliktus létét illetően egyetértés van, természetét, mértékét és az elsőbbséget illetően már jócskán eltérnek a vélemények.

Minél pontosabb adatokat akarunk előállítani, annál több időre van szükségünk, vagy másképpen: aki gyorsan akar statisztikai adatokhoz jutni, elégedjék meg kisebb pontossággal. Ez a megállapítás önmagában igaz, de mégsem a teljes igazság. Valójában ugyanis nem két, hanem három változóval van dolgunk, a harmadik változó a költség. A gyorsaságról és a pontosságról tett megállapításhoz hozzá kell tennünk: adott költségkorlát mellett. Ezt a hármas összefüggést legrészletesebben a kanadai *Jacob Rytén* dolgozta ki [7], elméleti megfontolásait a kiskereskedelmi statisztika példájával illusztrálva. A szokásos kérdőíves, postai válaszadáson alapuló feldolgozás például meggyorsítható, ha telefonon vesszük fel a kapcsolatot az adatszolgáltatóval. A telefonos adatgyűjtés azonban tízszer annyiba kerül, mint a postai, és ezekkel a többletköltségekkel sem növelhető a gyorsaság tetszés szerinti mértékben, hiszen amíg a vállalat nem készítette el havi elszámolását, nem érdemes felhívni.

Adott költségkorlát mellett a pontosságot és a gyorsaságot csak egymás terhére lehet növelni. A választás a felhasználók döntésétől függ, ezt azonban a statisztikusok kevésbé ismerik. Egyrészt a felhasználók többsége, ha egyáltalán megkérdezik, többnyire a pontosabb és egyben gyorsabb statisztikák mellett tör lándzsát. Másrészt a döntés a felhasználó helyzetétől, a felhasználás céljától is függ. Túllépve a felhasználók szokványos kategorizálásán (kormányzat, üzleti szféra, kutatás, közvélemény), azaz valamivel finomabb „hangolást” alkalmazva megállapíthatjuk, hogy egy adatkör – a kiskereskedelmi

⁸ Két kiegészítő megjegyzés kívánkozik az eszmei értékekről mondottakhoz: 1. ezeknek itt csupán példaszerűn körülírt, de pontosan nem definiált körénél átfedés van a nemzeti számlák „Eszmei javak (intangible assets)” kategóriájával; 2. a tudásra mint eszmei értékre vonatkozó gondolat erősen emlékeztet az emberi tőkével, annak közgazdasági szerepével és statisztikai mérhetőségével kapcsolatban három-négy évtizede újra és újra felvetett gondolatokra.

statisztikánál maradván – felhasználható például az üzleti ciklus vizsgálatára, előrejelzésre, a negyedéves nemzeti számlákhoz, a fogyasztói árindexek számításához stb., és mindezek esetében más és más lehet a pontosság és a rendelkezésre állás időpontjának optimuma. Ráadásul ez a döntés nem is mindig változik folyamatosan a két változó mentén. A negyedéves nemzeti számlák összeállítói számára például közömbös, hogy az az adat, amely az első becslés (mondjuk 30 nap) idejéig nem áll rendelkezésre, a következő becslés (például 45 nap) esedékességéig mikor érkezik be. Más példa: nagy gazdasági változások idején (vagy ezekre várakozva) az adatigény sürgetőbb, mint a nyugodt fejlődés szakaszában.

Találkozunk azonban határozottabb véleményekkel is. Franchet például egyértelműen kijelenti [2]: „Az információs társadalomban a statisztika más termékekhez hasonlóvá válik, és versenyeznie kell a különböző forrásokból származó információkkal. A gyorsaság válik a legfontosabbá, gyakran a pontosság rovására is.” Ugyanakkor úgy véli, hogy a gyorsaság iránti növekvő igény kielégíthető az információs technika fejlődésével. Nem így vélekedik *Jacob Rytén* [7]: „Az új technológiáról szóló retorika ritkán párosul e technika bevezetésével járó költségtöbblet józan mérlegelésével, és gyakran ölt túlzottan optimista színezetet.”

A gyorsaság–pontosság ellentétpár további vizsgálatához tegyük félre a költségváltozót, és fordítsuk figyelmünket a különböző időpontokban készülő adatok egymáshoz való viszonyára. Nagyrészt egyetértés van abban, hogy a tárgyidőszaktól való távolodással növekszik (illetve növelhető) a pontosság.⁹

A közelebbi vizsgálatához érdemes kettéválasztani a szóban forgó számítások két típusát:

- a) az ún. „gyors”, „előzetes” és „végleges” becslések, számítások;
- b) az ún. nagy „revíziók”, amelyekre néhány évvel a tárgyidőszak után kerül sor.

a) Általános gyakorlat a tárgyidőszakot szinte azonnal követő gyors becslések készítése, a legsürgetőbb felhasználói igények kielégítésére. Ezek a számítások többnyire csak néhány legfontosabb adatra terjednek ki, kis mintán alapulnak, kevés ellenőrzési lehetőségre, sőt néha inkább korábbi tendenciákra alapozott előrejelzésekre támaszkodnak. Később, amikor több idő áll a statisztikus rendelkezésére, nagyobb adattömeg, keresztellenőrzések stb. birtokában – vélhetően – megbízhatóbb adatok készülhetnek. (Az Egyesült Államokban a nemzeti számlák éves adatai az előzetes becslések során a havi vagy negyedéves adatok összesítéséből származnak. A végleges adatok kidolgozásához már más, csak éves szinten megfigyelt és számított adatok is rendelkezésre állnak. [13])

Hozzászólásában Katona Tamás, a magyar KSH elnöke néhány példával tette érzékletessé ezt a folyamatot és a különböző időpontokban készült becslések szerepét. A magyar gyakorlat szerint az éves GDP-re vonatkozó első, kifejezetten „előzetes” becslés mintegy három hónappal követi a tárgyévet, kielégítve evvel a gazdaságpolitika, a kutatás és a tömegkommunikáció sürgős igényét. (Vannak ennél korábbi becslések is, de nem a hivatalos statisztika részéről.) Egy második – „félkésznek” nevezhető – számítás augusztus tájékán készül el; ebben már a termelési és a felhasználási oldal kölcsönösen

⁹ „Nagyrészt”, mondtuk, azaz ebben sem teljes az egyetértés. Mint *Kenessey* említi, *Morgenstern* nem látta bizonyítottnak, hogy az ún. „végleges” becslések eleve jobbak a korábbiaknál.

ellenőrzi egymást, sőt a rejtett gazdaság néhány eleme is beépül a számításba. A végleges, minden oldalról dokumentált és teljes részletességű nemzeti számlák legalább egy évvel a tárgyév után jelennek meg. A több oldalról alátámasztott statisztika jellegzetes példájaként említette Katona Tamás a munkaerő (foglalkoztatás) vizsgálatát. Az egyik forrás – a háztartás-statisztika – az egyének (foglalkoztatottak, önállók, segítő családtagok, munkanélküliek), a másik a munkáltató intézmények oldaláról közelít. A különböző forrásból származó adatok nemcsak kölcsönös ellenőrzést tesznek lehetővé, hanem más-más szempontból adnak képet a foglalkoztatásról. A munkaerő képzettségét, szakmástruktúráját inkább az előbbi, a munkahelystruktúráját, a képzettségnek megfelelő vagy meg nem felelő foglalkoztatás mértékét, a bérezési differenciákat inkább az utóbbi mutatja.

b) A széles körű, nagy revíziókra hosszabb időszakonként kerül sor. Egyes országokban rendszerességgel, például tízévenként térnek vissza, máshol csak olyankor, amikor a gazdaság szerkezetében vagy a statisztikai módszerekben jelentős változás megy végbe. A statisztikai szolgálat ilyenkor több évre visszamenőleg átdolgozza az adatokat. Ilyen revíziók a statisztika számos ágát érinthetik; kiemelkednek közülük azok, amelyek a nemzeti számlákkal függnek össze. E revíziók ugyanis egyrészt a gazdasági növekedés jelzőszámait is érintik, másrészt magukba foglalják a statisztika más területein végbe ment felülvizsgálatok hatását. (A magyar statisztika története is ismer ilyen felülvizsgálatokat.) A nemzeti számlák revíziójának legkiterjedtebb rendszere az Egyesült Államokban alakult ki. A legutóbbi, 1995-ben végrehajtott felülvizsgálatról *J. S. Landefeld*, a Bureau of Economic Analysis igazgatója számolt be. [5]

Mi készíti a statisztikusokat, hogy – jelentős többletmunkát vállalva – visszanyúljanak az évekkel azelőtt publikált és a felhasználók által is megismert és elfogadott adatokhoz? A magyarázat:

- olyan információk, amelyek az eredeti adatközlés idején nem álltak rendelkezésre, csak többévenként sorra kerülő statisztikák – például censuszok, sokszektoros ágazati kapcsolati mérlegek adatai – alapján nyerhetők;
- jelentős változások a gazdaság szerkezetében; ide tartoznak a már tárgyalt globalizációs hatások, a szolgáltatási szektor túlsúlyra jutása és benne a kisvállalatok megsokszorozódása; a technológiai változások hozta új javak (például a mobil telefonok) rohamos elterjedése, az árszerkezet erőteljes átrendeződése (például Amerikában a számítógépek nagyfokú csökkenése);
- új statisztikai módszerek bevezetése, amelyek közül napjainkban az 1993-as SNA a legfontosabb, de ide tartozik az összehasonlítható árendszer bázisának megváltoztatása és új indexformulák bevezetése is (az Egyesült Államokban például az 1995. évi revízió keretében az évenként változó súlyozású láncindexek léptek a hagyományos fix bázisú indexek helyére).

Milyen eredményeket hozott a felülvizsgálat? Számottevően módosult-e például az Egyesült Államok gazdasági fejlődéséről kialakult kép, vagy inkább megnyugvás töltheti-e el a statisztikusokat a korábbi becslések helyességét illetően? Egyáltalán, melyek e megítélés fő szempontjai? Ez utóbbival kezdve és a megállapításokat a GDP fő összegére korlátozva, három kérdéscsoport emelkedik ki:

- a számlarendszer hű képet ad-e az egyes időszakok gazdasági növekedéséről?
- milyen pontossággal írja le a gazdaságpolitika szempontjából kiemelkedően fontos periódusokat, például a növekedés vagy gyorsulás–lassulás fordulatait?
- pontosan tükrözi-e a növekedés tendenciáit akár a hosszú távú változások, akár az üzleti ciklusok tekintetében?

A felülvizsgálat tárgyát a negyedéves GDP-indexek képezték, így elég nagy számosságú sokaság alapján lehet statisztikai jellegű következtetéseket levonni.

A gazdasági növekedés mérésével az értékelők általában elégedettek. A revízió átlagos abszolút nagysága 1,3 százalékpont, a növekedés (mely átlagosan 3,5 százalék) 37–40 százaléka. Azokban az időszakokban azonban, amelyekben a változás mértéke kicsi (1 százalék körüli), a becslés általában bizonytalan (és ilyenkor a felhasználók szemében a kis hibák felnagyítódnak).

A fordulatok, gyorsulások, lassulások vizsgálata több problémát vet fel. Az adatok az esetek 89 százalékában helyesen tükrözték a változás irányát (sőt, ha az egy százalék alatti változással jár, mint láttuk, nehezebben mérhető idősorokat figyelmen kívül hagyják, 93 százalékos a „találatarány”). A gyorsulás–lassulás becslése már nehezebbnek bizonyult, a revízió itt az esetek 77 százalékában találta helyesnek a nemzeti számlák adatát. Akad azonban néhány különösen kritikus pont is, mint például az 1990–1991. évek recessziója. Ekkor a recessziót megelőző ciklikuscúcsot az első becslések a valóságnál egy negyedéssel későbbre tették, a mélypontot magasabbra, az azt követő fellendülést gyorsabbra becsülték. (A hivatalos gazdaságpolitika meg is róttá ezért a statisztikát: „Más politikát lehetett volna követni, ha előbb tudjuk a recesszió igazi komolyságát.”)

A növekedés tendenciáit tekintve általában kedvező a kép, sőt ez nemcsak a GDP egészére, hanem annak fő összetevőire és alapvető mutatóira – a beruházási hányadra, a kormányzati kiadások arányára, a termelékenységre, az export- és import-hányadra – is érvényes. De például az utolsó öt expanziónál csak 81 százalékban volt helyes a trendtől való eltérés mértékének besorolása a „magas”, „átlagos” vagy „alacsony” kategóriákba.

*

Az elvont elmélettől a mindennapi gyakorlatig kísértük nyomon a világ statisztikájának reakcióit a gazdaságban, a társadalomban, a tudományban, a technikában végbemenő változásokra. Ezek a reakciók változatosak, színesek, de nem állnak össze egységes képé. A gyors változások közepette nem is várható ilyen kép kialakulása. Az új jelenségeket, a belőlük származó kérdéseket bizonyára látják a vezető statisztikusok, bár ezek összetevőinek jelentőségét más-más módon ítélik meg. A megnyugtató megoldások azonban még váratnak magukra. E tekintetben tanácstalanság párosul reményt keltő kísérletekkel. Bizonyos azonban, hogy önmagában sem az információtechnika fejlődése, sem a szigorú nemzetközi integráció nem pótolhatja a statisztikusi invenciót.

IRODALOM

Az ISI-konferencia hivatkozott előadásai

- [1] *Barker, Betty*: Investment Statistics for a Global Economy.
- [2] *Franchet, Yves*: Improving the Relevance of Economic Statistics.
- [3] *Garoma, Paolo*: The Pendulum between Positivism and Indeterminacy.
- [4] *Kenessey Zoltán*: A Perspective on the Accuracy of Economic Observations.
- [5] *Landefeld, J. Steven*: Accuracy, Timeliness and Relevance.
- [6] *Nanopoulos, Photis*: Quality of European Business Statistics.
- [7] *Ryten, Jacob*: Timeliness and Reliability: A Necessary Trade-off.

Egyéb hivatkozások

- [8] A külföldi működőtőke Magyarországon, 1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996.
- [9] *McMechan, J. – Ryten, J.*: Globalizing the economic statistics system, 1995. (Sokszorosított.) 19 old.

- [10] *Morgenstern, O.*: The Accuracy of Economic Observations. Bulletin de l'Institut International de Statistique. Berne. 1949.
- [11] *Morgenstern, O.*: On the Accuracy of Economic Observations. Princeton University Press. 1963.
- [12] *Szilágyi György*: A gazdasági integráció hatása a statisztikára. *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 2. sz. 101-110. old.
- [13] Economic Survey of Europe in 1995-1996. United Nations. New -Geneva. 1996.
- [14] System of National Accounts 1993. United Nations. New York-Geneva.

TÁRGYSZÓ: Statisztika.

SUMMARY

The article discusses fundamental issues of contemporary statistics on the basis of the conference of the International Statistical Institute (ISI) entitled „Accuracy, Timeliness and Relevance of Economic Statistics”, held in September, 1996. Changes taking place in economy, society, sciences and technics fundamentally alter the requirements raised to statistics and the conditions of its functioning. The article focuses on the historical and the philosophical background of this transformation as well as on the main components of the changes. In this respect special attention is paid to globalization and intangibles. The conflict of the two major requirements, accuracy and timeliness are discussed in detail as well as the possibilities and limits of their satisfaction.

AZ ÚJ MAGYAR AGRÁRPOLITIKA ELŐZMÉNYEI ÉS JELLEMZŐI* (I.)

BENET IVÁN

Az elmúlt évtizedben, a rendszerváltás előkészítésének lázában, forgatagában élt Magyarország. Azóta új a politikai rendszer, újak a nemzetközi kapcsolatok és a piacgazdaságba való átmenet rögzös útját járjuk. A tartós, igazi sikerek nehezen születnek meg.

Igaz ez a megállapítás a magyar mezőgazdaságra is, hiszen a nemzetgazdaság korábbi sikerágazata elhúzódó válsággal néz szembe. Kérdés, hogy a válság mennyire vezethető vissza objektív, tőlünk függetlenül ható tényezőkre, illetve mennyire magyarázható a mezőgazdasági átalakulás koncepciójának hibáival és a végrehajtás fogyatékoságaival. Ma még meglehetősen nehéz a feltett kérdésre válaszolni.

A volt szocialista országok mezőgazdasága számos hasonló, ugyanakkor nem elhanyagolható eltérő vonásokkal érkezett el az 1980-as évtized végéhez, a rendszerváltás kezdetéhez. Akkoriban a magyar mezőgazdaságot a külföldi szakértők a legjobbnak vagy az egyik legjobbnak minősítették Kelet-Közép-Európában. Ez a mezőgazdaság a termékek többségét olcsóbban termelte, mint Nyugat-Európa mezőgazdasága, és kiegyensúlyozott belső élelmiszerpiacot biztosított a hazai lakosság számára. Emellett évi egymilliárd dollár körüli exporttöbblettel jelentősen hozzájárult a súlyosan eladósodott ország fizetőképességének fenntartásához.

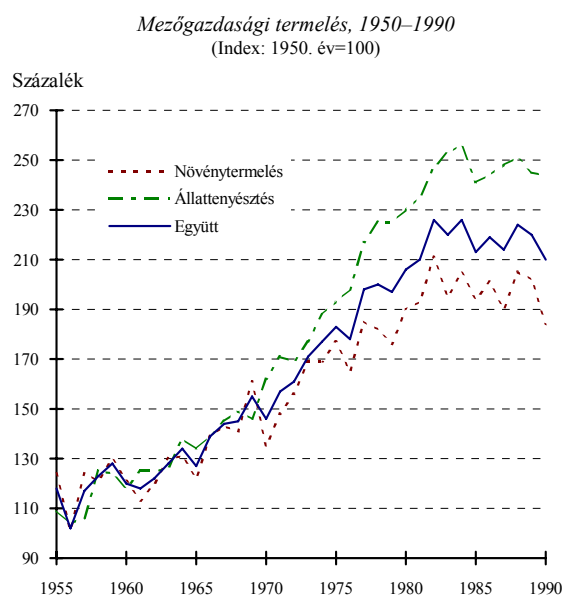
A magyar mezőgazdaság 1985-ig dinamikus része volt a nemzetgazdaságnak. 1986 és 1990 között azonban a növekedés megállt.

Új agrárpolitikára volt szükség, amely az új feltételrendszer közepette kijelöli az új pályát a mezőgazdaság számára. Ez az agrárpolitika, párosulva a világgazdasági recesszióval, a korábbi KGST-piac összeomlásával, a belső piac beszűkülésével, a többszöri aszályal, több kudarcot hozott mint eredményt. Ha pedig ez igaz, akkor a tudományos kutatásnak vizsgálnia kell az alkalmazott agrárpolitikai stratégia helyességét is.

* A tanulmány a T6317sz.OTKA kutatási témakör keretében készült. Szerves folytatása a *Statistikai Szemle* 1995. 11. számában (921–940. old.) közzétett *Kendőzetlenül a mezőgazdaságról* című vitának. Ebben a vitában olyan szakértők vettek részt, mint *Domokos Zoltán, Gazdag László, Nagy Lajos, Oros Iván, Proksza János, Sántha Attila és Tóth József*, valamint bizonyos értelemben ide sorolható e tanulmány szerzője is. A hozzászólók közül Domokos Zoltán – többek között – arra a következtetésre jutott, hogy a vitaindító cikk „... az abban tárgyaltakon túlmutat, nagy horderejű, egyéb kérdéseket is felvet. Sürgető lenne teljes körű elemzés és értékelés és a következtetések levonása.” (923. old.) Ha jelen írásom nem is ad teljes körű elemzést, de megkísérli felvetni az értékelés néhány szempontját.

A mezőgazdaság és a gazdasági növekedés

A mezőgazdasági termelés 1950 és 1990 közötti négy évtizedes alakulását a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján az alábbi ábra mutatja.

A grafikonon a magyar mezőgazdaság háború utáni fejlődésének több periódusa is nyomon követhető. Ezúttal csupán arra utalok, hogy a mezőgazdaság az 1966 és 1985 közötti 20 évben dinamikus ágazata volt a nemzetgazdaságnak. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint, összehasonlító árakon számolva, ötéves átlagban – az előző öt évhez viszonyítva – a következő növekedési ütemeket regisztrálhattuk.

A mezőgazdasági termékek termelésének növekedése

Időszak (évek átlaga)	Évi átlagos növekedés (százalék)
1966–1970	3,0
1971–1975	3,4
1976–1980	2,8
1981–1985	1,7
1986–1990	0,0

Különösen szembeötlő az 1966–1970 és 1971–1975 közötti időszakban a magas évi átlagos növekedési ütem.

A magas növekedési ütem mellett azonban feltétlenül utalnom kell még egy problémára, ez pedig a sajátos jellemzőkkel rendelkező magyar agrármodell kifejlesztése. Jól nyomon követhető ez például *Csizmadia Ernő* életművében. [4]

Az agrármodell alapját egy sajátos tulajdonkonceptió képezte. A magyar mezőgazdaság vegyes tulajdonviszonyokon nyugodott (állami, szövetkezeti és magántulajdon). Ehhez 1967-ben el kellett jutni a szövetkezeti földtulajdon létrehozásához. Ma is tanulságos *Dimény Imre*, akkori mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter parlamenti exorzéja. [5] Ebben – többek között – a következőket mondotta: „A vagyoni önállóság fontos feltétele, hogy tovább szélesedjék, erősödjék a szövetkezeti tulajdon. Elsődlegesen ezt a célt szolgálja a földtulajdon és földhasználat továbbfejlesztésére vonatkozó törvényjavaslat. Ennek alapján lehetőség nyílik arra, hogy a szövetkezetek ... megszerezhessék a használatukban lévő földek tulajdonjogát. *A törvényjavaslat lényege ebből a szempontból a nagyüzemi földtulajdon és földhasználat egységének fokozatos megteremtése.*” ([5] 3. old.)

A magyar agrármodell másik stratégiai jellemzője a kistermelés fontosságának felismerése és perspektívájának hangsúlyozása. Ha nagy harcok árán is, de végül sikerült az áruterelő kistermelés létjogosultságát elismertetni a szocializmusban. A magyar agrármodellnek további jellemzője volt a mezőgazdasági tevékenység mellett az úgynevezett nem mezőgazdasági tevékenység kifejlesztése, illetve a kettő kombinációja. Az 1967 utáni fejlődés eredményeként hárompólusúvá (növénytermesztés, állattenyésztés és nem mezőgazdasági tevékenység) vált a magyar mezőgazdaság. Ez nagyobb stabilitást, jobb túlélőképességet adott a mezőgazdasági nagyüzemeknek. Új munkahelyeket teremtett és lehetővé vált az év folyamán az egyenletesebb foglalkoztatás. További jellemvonásként említtem meg, hogy a nem mezőgazdasági tevékenység termelési értéken belüli aránya a legrosszabb földdel rendelkező gazdaságcsoportban volt a legmagasabb.

Végezetül megemlítem azt a jellemvonást, hogy a magyar agrármodellben kiemelkedő szerepük volt a termelési rendszereknek. Ezek szintén az 1970-es évtizedben nyertek polgárjogot. A termelési rendszerek a tudományos és technikai haladás legjobb eredményeit igyekeztek felhasználni, és mérsékeltek az ipari háttér és a mezőgazdaság kapcsolatrendszerében meglévő hiányosságokat. Többségük igazi innovációs központként tevékenykedett.

A magyar agrármodell kéttípusú mezőgazdaságot foglalt rendszerbe. Egyrészt a többezer hektáros mezőgazdasági nagyüzemet, másrészt a kistermelők népes táborát, akiknek egy része piacra termelő, részidőben dolgozó ún. „part-time” farmer volt, sajátos kelet-európai tartalommal. A két típus aránya a mezőgazdaság nettó termelésében közel 50–50 százalék. A magyar agrármodellre a nagy nyitottság és a folyamatos változás is jellemző volt.

Az ábráról az is leolvasható, hogy a gazdasági növekedés a mezőgazdaságban fokozatosan lelassult, majd az 1980-as évtized második felében megállt. Ezzel kapcsolatban vázaltszerűen a következőkre utalok:

- 1987 után kezdetét vette a belső piac beszűkülése, felmerült a hazai élelmiszerpiac erőteljesebb kiépítésének szükségessége, az állam szerepének csökkentése, gyökeresen új fogyasztói árpolitika kialakítása stb.;
- a külső piacok is beszűkültek, ez élesen felvetette a külkereskedelem demonopolizálásának szükségességét, ami 1988 után nagy lendületet kapott;
- a piaci beszűkülés újólag felvetette a magyar mezőgazdaság létezésének, illetve továbbfejlődése nemzetközi integrációval való alátámasztásának szükségességét, illetve nélkülözhetetlen voltát;
- központi bérszabályozás érvényesült a mezőgazdaságban, ami önmagában véve korlátozta az állami és a szövetkezeti tulajdon hatékonyabb működtetését;

– a szocializmus modellje tagadta a tulajdon szerepét a jövedelemben, illetve „jogosítványát” a jövedelemhez, így szükre szabta mind a magán-, mind a szövetkezeti, mind pedig az állami tulajdon lehetőségeit; csak az 1980-as évtized végén ismerték el a tulajdon jövedelemszerzéshez való jogát, igaz, a termelőszövetkezetek fizettek a tagi tulajdonú földek használatáért némi, kis összegű földjádékot;

– a szocializmus a teljes foglalkoztatottság elvét valósította meg, ami a mezőgazdaságban is indokolatlanul magas foglalkoztatottságot eredményezett;

– a mezőgazdaságban nem volt földpiac – bár az 1968. évben megindított gazdaságmechanizmus-reform alapeszméje a tervvel és piaccal való irányítás volt, a földre vonatkozóan ez nem érvényesült –, lényegében véve nem létezett sem a magán-, sem a szövetkezeti, sem az állami tulajdonú földek forgalma, illetve ami „mozgás” volt, azt túlzás volna földpiacnak minősíteni;

– a magyar mezőgazdaság az 1980-as évtizedben több adót fizetett be az állami költségvetésbe, mint a költségvetésből számára juttatott szubvenciók összege (részletkérdés ugyan, de igen fontos részlet, hogy az adó túlnyomó többségét a mezőgazdaság nagyüzemi szektora fizette);

– az életszínvonal trendje Magyarországon 1979 óta csökkenő, s az 1980-as évtized végén, a korábbi dotációk megszüntetésével, az élelmiszerek fogyasztói árszínvonala gyorsan emelkedett, ami jelentős hatást gyakorolt a hazai élelmiszerpiacra;

– utoljára, de nem utolsó sorban az 1961 és 1990 közötti 3 évtized hazai agrárközgazdasági szakirodalmában – kisebb-nagyobb hevességgel – állandóan visszatérő téma volt az anyagi érdekeltség érvényesítésének problémája, aminek csupán egyik okaként jelzem azt a tényt, hogy az érdekegyeztetés bonyolultabb, több nehézséggel járó feladat az állami és a szövetkezeti nagyüzemekben, mint a magántulajdonra épülő gazdaságokban. Az anyagi érdekeltség érvényesítése a magyar agrárpolitika számára mindig fontos kérdés volt.

Gazdag László a stagnálás kialakulását alapvetően két okkal magyarázza: egyrészt a tartós élelmiszerek világpiacon túlkínálatának kialakulásával, ami áreséshez vezetett, és egyre nagyobb szerephez jutott az exporttámogatás és a protekcionizmus; másrészt az akkori rendszer válságával, amelynek következtében onnan voltak el jövedelmet, ahonnan tudtak, így Magyarországon a mezőgazdaságból. ([6] 38. old.)

Mások, így *Szabó Gábor*, *Szabóné Guttyán Margit*, *Szép Katalin* [12], többoldalú részletes elemzések elvégzése után arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar mezőgazdaság súlyos válságát a külpiaci viszonyok kedvezőtlen változásán, valamint a súlyos aszálykárokon túlmenően, alapvetően a gazdasági szabályozórendszer változásai okozták, és bemutatják az agrárrolló példátlan mértékű kinyílását és a támogatások–elvonások egyenlegének negatívvá válását az 1980-as évtized magyar mezőgazdaságában.

Sok szakember számára nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetgazdaságot, benne a mezőgazdaságot, át kell vezetni az új növekedési pályára. Melyek az új növekedési pályáról szóló elképzelések az 1980-as évtized kezdő éveiben? Célszerű röviden körvonalazni a régi és az új növekedési pálya közötti legfőbb különbségeket. ([3] 12–13. old.) Talán az a legfontosabb, hogy a régi pályán a magyar élelmiszer-termelésnek csak ritkán és átmeneti jelleggel kellett szembenéznie a piaci korlátokkal. Ezzel szemben az új növekedési pályán a vásárlók piaca az uralkodó. (Ezt szokták tulajdonképpen piacnak nevezni.)

A régi növekedési pálya középpontjában a termelési volumen állott, termeléscentrikusság uralkodott. Ezzel szemben az új növekedési pálya-képben a piac áll a középpontban, és ennek alárendelten folyik a termelés. Ez termékenként, termékcsoportonként differenciáltan jelentkezik vagy nem jelentkezik, s a minőségorientált, a különböző felhasználási igényeknek, területeknek megfelelő, a specifikumokra is reagáló gazdálkodás nélkülözhetetlen feltétele a versenyképesség kialakításának és megtartásának.

Az új növekedési pályán nagyobb a termelési tényezőkkel való ésszerűbb gazdálkodás kényszere. Ebből következően sokat kell foglalkoznunk a racionális földhasználat, a

racionális munkaerő-gazdálkodás kérdéseivel, a kevésbé tökeigényes technológiák meghonosításával. Az új feltételek között új módon merül fel az energiakérdés is. A régi növekedési pálya azon jellemzője, hogy az olcsó energiahordozók szinte korlátlan mennyiségben rendelkezésre álltak, ma már a történelemé. Az új növekedési pályára az energiakímélő gazdálkodásnak kell jellemzőnek lennie.

A hatékonysági követelmények érvényesítésének felerősödésével egy további lényeges különbségre kell rámutatnunk: a régi növekedési pálya a bruttó termelés növelésére koncentrált, az új növekedési pályán viszont a középpontban az új érték, a nemzeti jövedelmet termelő képesség áll.

A régi növekedési pálya a termeléscentrikusságán belül főtermékcentrikus volt. Kevés figyelmet szentelt a melléktermékek, a hulladékok hasznosításának és a környezeti kérdéseknek. Az új növekedési pályának biomassza-centrikusnak kell lennie, ahol a környezetvédelmi kérdések esetenként prioritásokat élveznek.

Mindkét növekedési pálya a nagyüzemi és a kisüzemi termelés és gazdálkodás szintéziséen alapul. A régi növekedési pályán is a mezőgazdaság nemzeti jövedelmének körülbelül 50 százalékát a kistermelés állította elő. Az új növekedési pályán is jellemző a kéttípusú mezőgazdaság megléte, de a kis- és középüzemi termelés nagyobb mértékben a magánszektor keretében valósul meg. Az agrárstruktúra átalakulásának eredményeként várhatóan új szektor fog kifejlődni.

Mind a régi, mind az új növekedési pályát külső és belső tényezők determinálták, illetve determinálják. Van azonban egy lényeges különbség is: az új növekedési pályán a magyar agroközpont számára a külső tényezők szerepe és jelentősége megnövekszik, a termelési növekmény nagyobb részét külföldön kell elhelyezni. (Meg kell jegyezni, hogy napjainkra a magyar mezőgazdaság igen messzire került bármiféle termelési növekmény előállításának lehetőségétől.)

Az új növekedési pályával kapcsolatos elképzeléseink nem voltak tökéletesek, de nem is váltak valóra. Ma már köztudott, hogy Magyarországon, de a többi volt szocialista országban is, a mezőgazdasági termelés volumene az 1990-es években jelentősen visszaesett. Mégis úgy vélem, hogy az előbbieken leírtak számos fogódzót adhattak volna az új agrárpolitika számára. Ilyen például, hogy nem szabad az állami gazdaságok szektorát és a termelőszövetkezeti szektor egészét átszervezni, illetve halálra ítélni; ilyen tanulság lett volna az, hogy a szocializmus viszonyai között kifejlesztett piacorientált háztáji gazdasági modellt szintén tovább kellett volna fejleszteni; mivel a külső piacok szerepe ennyire megnő, nyilvánvalóan megkülönböztetett figyelmet kellett szentelni a külkereskedelem demonopolizálásának, s nagy energiákat kellett volna fordítani nemcsak az Európai Közösséghez való csatlakozás elősegítésére, hanem a korábbi KGST-piacok megtartására is stb. Az új agrárpolitika azonban 1991-ben más úton indult el.

Az 1991. évi új agrárpolitika

1991-ben az új kormány új agrárpolitikát hirdetett meg Magyarországon ([7] és [8]), mely szervesen illeszkedett a magyar gazdaságpolitika egészébe. Elemezte a hazai agrár-gazdaság helyzetét, bemutatta az új feltételrendszerben a magyar agrárpolitika mozgásterének korlátozottságát, kitzte a célokat és érintette a megvalósításukhoz szükséges eszközöket.

Az agrárpolitikának fő célja volt „...a jelenleginél hatékonyabb, alkalmazkodóbb, pi-acérzékenyebb agrártermelés megteremtése.” A Kormány továbbra is fontos stabilizáló, teherviselő szerepet szánt az agrárágazatnak. Világosan állást foglalt: „...a magyar élel-misztertermelés számára nem fogalmazható meg kisebb cél annál, hogy – fokozatosan vállalva az importversenyt is – biztonságosan és színvonalasan lássa el élelmiszerekkel a hazai lakosságot, ezen felül pedig tartsa meg exportorientált jellegét, szilárdítsa meg versenyképességünket a piacokon.” ([7] 5. old.)

A helyzet elemzésében fontos megállapítások találhatók. Így: „A magyar mezőgazda-ság mai állapotában több, fejlődési lehetőségeit és jövőbeni helyzetét befolyásoló kompa-ratív előnnyel rendelkezik. Klimatikus adottságai és termelési lehetőségei kedvezők. Termelési költségeinek színvonala a ... fejlett mezőgazdasággal rendelkező országokénál alacsonyabb. Történelmileg kialakult kapcsolat-rendszerekre támaszkodhat jó minőségű, magas biológiai értékű termékeinek világpiaci értékesítésekor.” ([7] 2. old.)

A piaci viszonyok elemzésekor a koncepció utal a magyar agrárexport egyirányúsá-gára, azaz arra, hogy az agrárkivitel döntően Európában talált vevőre, és a nem európai piaci exportunk igen szerény. „Az agrártermékek külső piaci feltételei az elmúlt években számunkra általában kedvezőtlenül alakultak. A nemzetközi verseny élessé vált, az érté-kesítési lehetőségek Kelet-Európában beszűkültek. Általános a protekcionizmus az agrár-termékek világpiacán. Mindezek értékesítési lehetőségeinket alapvetően érintő, hosszabb távú korlátok. Az agrártermékek piaci viszonyainak alapvető megváltozása a hagyomá-nyos piacunkat jelentő kelet-európai agrárkapcsolatokban a legszembetűnőbb.” ([7] 2. old.) Az elemzés utal arra a nagy problémára, hogy: „Ma a magyar agrárexport gyakorla-tilag nem élvez egyetlen gazdasági integrációban sem jelentős kereskedelem-politikai kedvezményeket. A Közös Piac kétségtelen perspektívákat kínál, ma azonban ez nem több a fejlődő országoknak általában nyújtott kedvezményeknél...”

Az agrárpolitika is lándzsát tört az Európai Közösségbe való belépés mellett. „A ma-gyar gazdaság, ezen belül az agrárgazdaság felzárkóztatása, a mai periférikus helyzetből való kimozdulás az európai fejlett régiókhoz történő csatlakozással lehetséges. A Kor-mány erre vonatkozó szándéka az agrárgazdaság számára kiinduló feltétel.” ([7] 3. old.) Kiemeli azt a tény, hogy: „A nemzetközi agrárpiacokon érvényesülő protekcionizmus számunkra adottság.”

A belső piaci viszonyokról kritikus hangon beszél: „Az utóbbi évtizedekben követett gazdaságpolitika, a korábbi rendszer logikájából következően, az élelmiszerárakat ala-csony szinten tartotta. Nem engedett teret a valós ár- és értékviszonyoknak, az érdekelt-séget elsősorban támogatásokkal igyekezett fenntartani. A piaci viszonyokat nem kellően tükröző közgazdasági elemek olyan szervezeti és szerkezeti kereteket hoztak létre, ahol a piaci hatások nem is érvényesülhettek. Ezek torz (ipari, mezőgazdasági) arányokhoz vezettek, és a támogatások későbbi gyors leépítése felszínre hozta az élelmiszertermelés hatékonysági feszültségeit, belső ellentmondásait.” ([7] 3. old.)

Az agrárpolitika kidolgozói a piacgazdaság megteremtése mellett álltak, és valószínű-síthető kiindulópontjuk a világpiaci árak bevezetése volt. Tisztában voltak azonban azzal, hogy a versenyképes mezőgazdaság megteremtését zászlajára tűző agrárpolitika megva-lósítása csak kompromisszumokon keresztül lehetséges, ezért:

„– a világpiac nyomása és bizonytalansága teljes mértékben nem engedhető rá a ma-gyar mezőgazdaságra;

– a magyar agrártermelés, illetve kivétel nem maradhat teljesen állami támogatások nélkül;

– az élelmiszer-termelés átalakulását a kormányzatnak még a jelenlegi nehéz gazdasági körülmények között is pénzügyileg segítenie kell.” ([7] 6. old.)

Az agrárfinanszírozás kérdéseinek tárgyalásakor is megállapították, hogy: „Az agrárfinanszírozás nemzetközi összehasonlításban is speciális szakágazata a monetáris politikának. Ugyanakkor hazánkban még nem alakultak ki sem az agrárfinanszírozás speciális intézményei, sem szabályai. ... A mezőgazdasági befektetések hosszú megtérülési idejéhez az értékálló földvagyon válhat csak megfelelő finanszírozási biztosítékkal.” ([7] 31. old.) Az agrárpolitika egyébként 10 százalékos normatív átlagos exporttámogatási szinttel számolt és hosszú távú célként a hazai és külföldi piacok minél átfogóbb összekapcsolását, integrálását jelölte meg.

A koncepció rámutat az agrár- és falupolitika, valamint a mezőgazdaság és a környezet összefüggéseire, erről a következőképpen szól: „Az agrárágazat jövedelemtermelő képességének javulása – a társadalmi közös költségekhez való hozzájárulás mellett – meg kell alapozza a termelők, a vidéki lakosság életszínvonalának gyarapodását, a falu fejlődését. Számítani kell azonban arra, hogy – a fokozódó hatékonysági kényszer miatt – az agrárágazat a jövőben a korábbinál kisebb népesség eltartására lesz képes.” ([7] 5. old.) Majd így folytatja: „Települési rendszerünk meghatározóan falusias – külterületi – lakóhelyes jellegű. A népesség nagyobb hányada ilyen településeken él, és zömében agrártermelésből tartja el magát. Ezen emberi erőforrás ésszerű hasznosítása a területi eltartóképességet növelheti, ezért agrárpolitikánk konzisztens falupolitika nélkül nem működtethető.

A mezőgazdasági kultúra szerves részeként elfogadott természeti környezet folyamatosan felértékelődik. Hazánkban, ahol a művelt területek aránya eléri az ország területének háromnegyedét, a természeti táj értéke külön is nyilvánvaló. A pótlólagos ráfordítások pazarló felhasználása, a tömegtermelés iránti csökkenő piaci igények, valamint az életminőség javításának gazdasági és humán igényei az agrártermelést aktív környezetvédelemmé formálják át.” ([7] 6. old.)

Az új agrárpolitika talán legfontosabb tétele az átalakítást döntő mértékben meghatározta: „Az elmúlt negyven évben kialakult tulajdoni, érdekeltségi és szervezeti rendszer a piacgazdaság követelményeinek nem tud megfelelni, az új gazdasági–társadalmi struktúra kiépítésének útjában áll. Valós tulajdonosok hiányában sem a hagyományos állami vállalati, sem a termelőszövetkezeti formáció nem ösztönöz kellően a vagyon hatékony működtetésére, gyarapítására. A feldolgozóiparban és a kereskedelemben működő monopolszervezetek pedig akadályozzák a piaci hatások érvényesülését, nehezítik az azokhoz történő alkalmazkodást.” ([7] 3. old.) Ebből pedig azt a következtetést vonja le, hogy: „A magyar mezőgazdaság versenyképességének növeléséhez elengedhetetlen a mai nagyüzemi struktúrák és tulajdonviszonyok teljes átalakítása. A közösségi tulajdon felváltása és a magántulajdon dominanciájának biztosítása, a piacgazdaság kialakulása és működése szükségszerű folyamat. Ennek eszköze a privatizáció, melynek megvalósítása során az agrárágazatban a nemzetgazdaság más ágaihoz képest összetettebb problémákat kell megoldani.” ([7] 7. old.)

A szövetkezetekre vonatkozóan is nagyon világos az 1991. évi új agrárpolitika állásfoglalása. A termelő típusú szövetkezeti forma alapvető megváltoztatása szükséges. Az-

az: „A privatizáció keretében a termelő típusú, lényegében a munkaszövetkezet elvei alapján működő közös gazdaságok magántulajdonon alapuló vállalkozásokká alakulnak át. Ez a közös vagyon és a föld magántulajdonba kerülésének sajátos megoldásait feltételezi. Alapelve, hogy az új szövetkezetek csak magántulajdonon alapulhatnak, ennek érdekében lehetővé kell tenni a közös vagyon – beleértve a termőföldet is – 100 százalékos felosztását és forgalomképességének megteremtését. Meg kell szüntetni a szociális köztötségeket, mindenekelőtt a foglalkoztatási kötelezettséget. Egyértelművé kell tenni a felelősségi viszonyokat, ami azt jelenti, hogy a szövetkezeti tag a gazdálkodás eredménytelenségéért vagyonrészével is felel.” ([7] 10. old.)

A szövetkezetek átalakulása során az egyéni keretekben végezhető tevékenységek elválnak a szövetkezettől, a nagyüzemivé fejlődött termelési ágazatok további sorsát pedig gazdaságossági és jövedelmezőségi szempontok, a valós tulajdonosok határozzák meg.

Az agrárpolitikai koncepció hangsúlyozta, hogy „...miközben a termelés nagyfokú decentralizációja következhet be, a vertikális kapcsolatokban (feldolgozás, piacra jutás stb.) ugyanakkor racionális centralizációt kell követni, illetve megteremteni! Másként fogalmazva, a szövetkezeti integráció alulról szerveződő, ún. 'termelői integráció' kell legyen.” ([7] 11. old.)

Az új agrárpolitika készítői világosan látták a kijelölt út rögzőségét. „A nemzetközi tapasztalatok szerint a magyar agrártermelés versenyképessége csak alapvető változások: privatizáció, piacorientált termelés és a foglalkoztatottság mainál lényegesen alacsonyabb szintje mellett érhető el. Ezek a változások rövid távon az élelmiszergazdaságban is súlyos szociális és politikai feszültségekkel járhatnak.” ([7] 6. old.) Sőt egyes megállapításaikban mintha érezték volna, hogy a privatizáció választott útja nagy bajokat is okozhat.

Az 1991. évi agrárpolitika jellemzői

Az 1980-as évtized során bekövetkezett hazai és nemzetközi változások gyökeresen módosították a magyar agrárpolitika feltételrendszerét, s indokoltá, szükségessé tették egy új agrárpolitika kidolgozását. Mint láttuk ez 1991 tavaszára meg is történt.

1. Az új magyar agrárpolitika egyik fontos jellemzője, hogy a rendszerváltás forgatógáiban született, s elsősorban az ezzel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott. A „sustainable” (megvalósítható) mezőgazdaság megteremtése mint koncepció nincs benne ebben az agrárpolitikában, nem vezérelve ennek. Ugyanakkor a nemzetközi szakirodalomnak ebben az időben Európában és a tengerentúlon is ez volt a központi kérdése. A Nemzetközi Agrárközgazdász Szövetség (International Association of Agricultural Economists – IAAE) 1991 nyarán, Tokióban megtartott XXI. konferenciájának fő címe is ez volt: „Sustainable Agricultural Development – The Role of International Cooperation” (Elfogadható mezőgazdasági fejlődés – A nemzetközi együttműködés szerepe). Az új agrárpolitika kidolgozóinak javára írhatjuk, hogy az általuk közreadott koncepcióban szétszórtan ugyan, de meg lehet találni a „sustainability” összes elemét, azaz piacérzékenyebb, hatékonyabb, környezetkímélő és társadalmilag elfogadható mezőgazdaság megteremtésének szándékát.

2. Az új agrárpolitika másik sarkalatos jellemzője, hogy a piacgazdaság bevezetését szorgalmazza. Ebből következhet az is, hogy – úgy tűnik – a piacgazdaságot a mezőgaz-

daságra vonatkozóan is hasonlóan értelmezték, mint a feldolgozóipar esetében. Ez azonban konkrétan nincs leírva az agrárpolitikai koncepcióban. Néhány mondat mégis valószínűsíti, hogy a szubvenciók nélküli piacgazdaság volt a kiindulópont, s ennek csupán szerény korrigálását mérték hangsúlyozni. A koncepcióban egyetlen utalás sincs arra, hogy a magyar mezőgazdaság árszínvonala lényegesen közelebb áll a világpiaci árszínhez, mint például az Európai Közösségé vagy az OECD-országok többségéé. Arról sincs szó, hogy – a közhiedelemmel ellentétben – a magyar mezőgazdaság támogatottságának színvonala kisebb, mint az Európai Közösség vagy a legtöbb OECD-ország mezőgazdaságáé. Végezetül nem szólnak arról a fontos történelmi tényről sem, hogy Magyarországon a piacgazdaság bizonyos elemei már hosszabb ideje léteztek. Így például az 1968. évi gazdasági mechanizmus alapeszméje volt a tervvel és a piaccal történő együttes irányítás. (A kötelező beszolgáltatási rendszert már 1956 végén eltörölték.) A koncepció készítői nem mérlegelték megfelelő alapossággal, hogy a mezőgazdaság terén melyek a piacgazdaság főbb jellemzői a fejlett országokban, valamint azt sem, hogy Magyarországon – néhány más KGST-országtól eltérően – a piac szerepe már nem volt tabu.

3. Az új agrárpolitika harmadik jellemzője, hogy a magántulajdonú mezőgazdaságot támogatja. Kész tényként elfogadja, hogy az állami és a szövetkezeti tulajdon életképtelen, tehát valós tulajdonosok hiányában ezek a tulajdonformák felszámolandók. Azaz, alaposabb történelmi elemzés nélkül „halálra ítélte” ezeket a tulajdonformákat. A koncepcióban nincs utalás arra, hogy az 1966 és 1975 közötti évtized a magyar mezőgazdaság XX. századi történetének legkiemelkedőbb szakasza, sőt az 1966 és 1985 közötti két évtized is kiemelkedő. Az említett első évtizedben fejlesztették ki a hazai agrárpolitikuskok (Csizmadia Ernő és Dimény Imre név szerint is megemlítendő) azt a sajátos agrármodellt, amely oly sok sikert hozott az országnak nemzetközi szinten is.

4. Az új agrárpolitika negyedik fő jellemzője, hogy a piaci viszonyokkal nem kellő mélységben foglalkozik. Jelzi ugyan, hogy a termelés visszaesése elkerülhetetlen lesz, sőt szólt arról is, hogy a keleti piacok 1991. évi összeomlása fontos agrártérsegek (Kelet-Magyarország, Duna-Tisza-köze) gazdasági alapját és az ott élő népesség megélhetését rendítette meg. Utal arra is, hogy a magyar agrárágazat továbbra is őrizzen meg jelentős pozíciókat a világ legnagyobb élelmiszer-importőr országában. Azonban nem szögezi le világosan, hogy ez a régió, – főleg a volt szovjet piac – hosszú távon is az egyik meghatározó jelentőségű a hazai mezőgazdaság, élelmiszer-gazdaság fejlesztési lehetőségei szempontjából. Ezzel valamelyest összefüggésében nagyvonalúan átsiklott az Európai Közösségben tartósan fennálló élelmiszer-felesleg, kínálati piac tényén. Az új agrárpolitika irányváltást hirdetett meg Keletről Nyugatra. Ez megfelel az általános politikai, gazdaságpolitikai célkitűzésnek. Emögött végső soron az Európai Közösségbe való közeli belépés lehetőségének vágyképe is meghúzódott, ugyanakkor az új agrárpolitikuskok nem becsülték le a korábbi szovjet piac jelentőségét sem.

5. Az új agrárpolitika elfelejtkezett az integrációs kapcsolatok nélkülözhetetlen voltáról. Azzal, hogy halálos ítéletet hozott az állami gazdaságokra és a termelőszövetkezetekre, egyúttal darabokra zúzta a magyar mezőgazdaság egészében véve jól működő integrációs hálózatát. A koncepció készítői a tulajdonviszonyok átalakításának tárgyalásakor fontos követelményként említették, hogy a termelési folyamatok egymásra épülése miatt a privatizáció az élelmiszeriparban és a kereskedelmi ágazatban is a mezőgazdasági ágazattal összehangoltan menjen végbe. A mezőgazdasági nagyüzemek szétverésekor mint-

ha szem elől tévesztették volna, hogy ezek nem egyszerűen termelő, szolgáltató vállalatok, hanem egyben integrációs központok is.

6. Az új agrárpolitikából hiányzott a piacvédelem. Azt nagyon helyesen hangsúlyozta, hogy Magyarország az agrárkereskedelem liberalizálásának híve és az marad a jövőben is. Így az import engedélyezésmentesítése és vámvédelemmel történő helyettesítése fokozatosan megvalósuló folyamat. A vámvédelem kérdései azonban egyáltalán nincsenek kifejtve az anyagban. Ez számos probléma forrása.

7. Az új agrárpolitika nem az evolúcióra, hanem a revolúcióra épített. Ennek jele, hogy rövid idő alatt akart gyökeres változást elérni a tulajdonviszonyokban, a magyar mezőgazdaság vállalati, vállalkozói struktúrájában, ami például abban öltött testet, hogy egyetlen termelőszövetkezetet sem és csupán néhány átalakított állami gazdaságot tűrt meg, full-time családi gazdaságokat akart tömegméretekben létrehozni stb. Itt utalok *Karalyos Zsolt* figyelemre méltó gondolatára. ([9] 61. old.) Amint írja, a korábbi mezőgazdasági nagyüzemekben a belső, vertikális kapcsolatokat a belső mechanizmus, a közös érdekeltég összeláncolta, egyetlen szervezetben integrálta a gazdálkodást. Ennek előnye az „ágazatok kölcsönös biztosításának elvében” és a jó eszközhatékonyságban jelentkezett, hátránya pedig a felelősség és az egyes gazdasági folyamatok eredményességének elmosódásában öltött testet. Az önelszámolás működőképes állapotban tartotta ezt a formát. „Sőt szinte előképét adta egy holding típusú konfigurációnak, amelyben a nagyság előnyei és a részek önállósága jól harmonizál.”

IRODALOM

- [1] *Benet Iván*: A magyar agrármodell Csizmadia Ernő munkássága tükrében. *Statistikai Szemle*. 1994. évi 11. sz. 822–832. old.
- [2] *Benet Iván*: A magyar agrármodell hatékonysága. Megjelent: Emlékkönyv dr. Nagy Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. JATE Acta Oeconomica. Szeged. 1996. 370 old.
- [3] A magyar ipar és mezőgazdaság kapcsolatrendszeréről nemzetközi kitekintésben. MTA Közgazdaságtudományi Intézet közleményei. 37 sz. Szerk.: *Benet Iván*. Budapest. 1986. 88 old.
- [4] *Csizmadia Ernő*: Válogatott művei. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1986. 486 old.
- [5] *Dimény Imre*: A mezőgazdasági termelőszövetkezetekről, valamint a földtulajdon és földhasználat továbbfejlesztéséről. Országgyűlési expozé. *Népszabadság*. 1967. szeptember 29.
- [6] *Gazdag László*: Az agrárválság kiszélesedése és a leendő kormány teendői. *Gazdálkodás*. 1993. évi 11. sz. 37–41 old.
- [7] A Kormány agrárpolitikája és programja. (Vitaanyag.) Budapest. 1991. április.
- [8] A Kormány agrárpolitikája és programja. Budapest. 1991. 44+15 old.
- [9] *Karalyos Zsolt*: Gondolatok egy új üzemi rendszer evolúciójához. *Gazdálkodás*. 1993. évi 5. sz. 59–63 old.
- [10] *Keserű János*: Agrárpolitikai útkeresés Magyarországon, 1989–1994. *Társadalmi Szemle*. 1995. évi 7. sz. 88–94 old.
- [11] *Németi László*: Hatékonyság és fejlesztési lehetőségek a mai magyar mezőgazdaságban. Akadémiai doktori értekezés. Budapest. 1984.
- [12] *Szabó Gábor – Szabóné Guttyán Gitta – Szép Katalin*: A mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének makro- és mikroökonomiai aspektusai. *Közgazdasági Szemle*. 1989. évi 6. sz. 576–591. old.

(A tanulmány II., befejező részét a *Statistikai Szemle* következő száma közli.)

A BUDAPESTI LAKÁSPIAC, 1990–1995*

FARKAS E. JÁNOS – VAJDA ÁGNES – VITA LÁSZLÓ

A Központi Statisztikai Hivatal első elemzése a fővárosi lakásárak alakulásáról 1994-ben jelent meg.¹ Az ebben foglalt legfontosabb megállapítás az volt, hogy a budapesti lakóingatlanok árának növekedése nemhogy nem haladja meg, de nem is éri el az adott év fogyasztói árindexének értékét. Ennek a megállapításnak a jelentőségét azért is kell hangsúlyoznunk, mert a köztudatban még mindig él az a vélekedés, hogy a legbiztosabb és legnyereségesebb beruházások közé tartozik az ingatlanvásárlás.² A közvélekedés több évtized tapasztalatára támaszkodik, amikor az ingatlanvásárlás valóban a legjobb befektetésnek számított.³ A helyzet valószínűleg már a 80-as évek végén megváltozott: amikor az ipari, kereskedelmi és egyéb szolgáltató vállalkozások nagyobb számban színre léptek, akkor a vállalkozói tőke kivonult az ingatlanpiacról, pontosabban annak csak meghatározott szegmenseiben található meg: a nagyértékű, luxusvillák felvásárlásában és újjak építésében, továbbá az irodaépítésben. Az alacsony és közepes árfekvésű lakóingatlanok piacának szereplői többnyire magánszemélyek és a kevésbé tőkeerős ingatlanügynökségek.

A LAKÁSPIACON TAPASZTALHATÓ TENDENCIÁK

A lakóingatlanok árában a legutóbbi években is kisebb ütemű növekedés tapasztalható, mint a fogyasztói árindexben. A tendencia tehát folytatódik. Mára már a kutatók⁴ és az ingatlanforgalmazók⁵ is elfogadták, valósnak tartják a statisztika megállapításait, és – úgy tűnik – az ingatlant eladni kívánó magánszemélyek is érzékelik a jelenséget.

* A tanulmány az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatási Alap (OKTK) támogatásával készült.

¹ A lakáspiac egyes jellemzői Budapesten. Társadalomstatisztikai füzetek 1. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 45 old.

² Ezt a közvéleményt erősítik azok a lakásproblémával küzdő – nem kis számú – csoportok is, amelyek számára – a jövedelmükhöz képest magas lakásárak miatt – eleve lehetetlen bármilyen lakás vétele vagy építése. Ők természetesen nem az évenkénti relatív változást, hanem az árak abszolút nagyságát nézve értékelik magasra a lakások árváltozásait.

³ Közvélemény-kutatás jellegű adatokkal is alátámasztható, hogy a lakosság még mindig úgy véli, érdemes ingatlanba fektetni megtakarításait. Lásd: Az ajtók záródnak (!) Jelentés a Magyar Háztartás Panel 5. hullámának eredményeiről Szerk.: *Sik Endre és Tóth István György*. BKE Szociológia Tanszék – Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés. Budapest. 1997. 190 old.

⁴ Például: A lakásszektor működése Magyarországon, 1990–1995. (Lakáspolitikai háttér tanulmány.) Városkutatás Kft. Budapest. 1995. 82 old.

⁵ *Beák Attila*, a Fővárosi Ingatlanközvetítő volt kereskedelmi igazgatóhelyettese, aki önálló ügynökséget nyitott, így nyilatkozott *Barabás Katalinnak*: Az árak is lejjebb mentek a két évvel ezelőttihez képest. (A nyugodt alvás mindennél többet ér. *Ingatlanpiac*. 1994. december 1.)

Jelen elemzés és adatközlés az 1994. évi folytatása. Tanulmányunk az illetékhivatali lakásárak adatait egyrészt az előző évinek megfelelő módszerrel dolgozza fel, ezzel megteremtve annak lehetőségét, hogy a két időszak adatai azonos bázison összehasonlíthatók legyenek. A Fővárosi Illetékhivatal adatállományában azonban – nem függetlenül a KSH ilyen értelmű javaslatától – az elmúlt évekéhez viszonyítva egy ponton jelentős minőségi változás történt: 1993 óta már az ingatlanok adásvételének időpontja is szerepel az adatbázisban. Azért, hogy ennek jelentőségét érzékeljük, elég egy pillantást vetni a 8. táblára, amely bemutatja, hogy az 1994-es állományban szereplő házaknak és lakásoknak mindössze egy jelentéktelen hányada cserélt tulajdonost valóban 1994-ben, a tranzakciók többsége 1992-ben vagy korábban bonyolódott le. E tény módszertani súlyát nem nehéz belátnunk, a későbbiekben részletesebben is foglalkozunk a kérdéssel.

Kínálati árak

A legjelentősebb hirdetési napilap, az *Express* hirdetéseiből kigyűjtöttük öt egymást követő év azonos időszakából a házak és lakások kínálati árait.⁶ A hirdetők száma inkább a piacra belépni szándékozók számát, mintsem a forgalom növekedését mutatja, tehát csak közvetett jelzője a piac változásainak. Ezt figyelembe véve is szembeszökő, hogy a hirdetések száma 1991-ben 240, 1992-ben 115, 1993-ban 97, 1994-ben 135 százaléka az előző évinek, és négy év alatt csaknem négyszeresére (363 százalékra) nőtt.

Ezek az adatok némileg ellentmondanak az ingatlanközvetítő cégek munkatársai gyakran olvasható nyilatkozatainak, amelyek a piac „leüléséről”, pangásáról beszélnek. A véleménykülönbség persze egyrészt nem akkora, mint amekkorát az előbbi adatok mutatnak, hiszen a hirdetések egy – a statisztikusok számára ismeretlen arányú – részéből nem lesz piaci tranzakció, illetve gyakori, hogy egy adott hirdetés egy hónapon belül kétszer-háromszor is megjelenik. Másik – talán lényegesebb – magyarázat, hogy az ingatlanközvetítők ma csupán a forgalom alig 10 százalékát bonyolítják le. Erről a teljes forgalmat nem reprezentáló ingatlanpiacról vannak információik. A lakások adásvételét leginkább az elitkategóriájú lakásoknál végzik hivatásos közvetítők. A közepes és kislakások esetében, amelyek a forgalom döntő részét teszik ki, a lakást eladni és venni szándékozók maguk bonyolítják az üzletet, nem utolsó sorban a közvetítő cégeknél szerzett rossz tapasztalatok miatt. Az ingatlanközvetítők egymástól elszigetelten, kínálatot gyakorlatilag nem nyújtó kis adatbankokkal rendelkeznek, rossz infrastruktúrával és sokszor saját forgalmukat csökkentő defenzív üzletpolitikával várják a vevőket, eladókat. Ez utóbbira példa, hogy egyes cégek nem csupán az adatbankba eladó lakásukkal belépők-től, hanem a jelentkező vevőktől is pénzt kérnek (4–5 ezer forintot) a címek kiadásáért.⁷ Ezek is magyarázattal szolgálnak arra, hogy miért nem emelkedik a közvetítő cégek részvétele a lakásforgalomban. Természetesen más ingatlanoknál (irodák bérbeadása, eladása, üzemek, raktárak adásvétele stb.), ahol főleg jogi és nem természetes személyek közötti forgalomról van szó, a közvetítő cégek szerepe már meghatározóbb.

⁶ A kigyűjtött adatok az 1990 és 1994 közötti évekre vonatkoznak, minden év szeptemberére. A lapban 1990-től 1994-ig évenként szeptember hónapban rendre az alábbi számú eladási hirdetés jelent meg: 6035, 14 479, 16 723, 16 719, 21 915. (A vételi szándékú hirdetések száma lényegesen kevesebb, rendre: 940, 884, 1672, 2073, 2452.) A minta az eladási hirdetések 5 százalékát teszi ki évente.

⁷ Nem is szólva azokról az ingatlanügynökségekről, melyek ugyanazt a lakást többször is eladják és egyéb, a csalás büntetést kimerítő akciókkal próbálnak gyorsan meggazdagodni.

Összegezve tehát: a hirdetési adatok, ha nem is számszerűen, de a növekvő érdeklődés alapján ebben a négy évben nem a forgalom visszaesését jelzik. Ha feltételezzük, hogy valamennyi hónapban, annyi hirdetés jelent meg, mint a vizsgált szeptember hónapban és minden hirdetést kétszer jelentettek meg, akkor 1990-ben 36 ezren, 1991 és 1993 között 80–100 ezren, 1994-ben pedig már 180 ezren próbálkoztak lakáseladással csupán e hirdetési újságban. Nyilvánvaló, hogy ez a növekedés a megvalósult tranzakciók emelkedő számában is megmutatkozott.

A fővárosi lakáspiac jellemzésére érdekes kísérletnek tűnt a kínálati árak feldolgozása. A kapott adatokból (lásd az 1. táblát) az a következtetés vonható le, hogy 1994-ben a kínálati árak csökkentek, de a növekedés az azt megelőző években sem érte el a fogyasztói árakét.

1. tábla

A kínálati árak és a fogyasztói árindex alakulása 1990 és 1994 között

Év	Fogyasztói árindex	Egy ház	Egy lakás	Egy ház	Egy lakás
		átlagos ára		átlagos négyzetméter ára	
Ezer forint					
1990	–	6 983	2 852	55	44
1991	–	9 122	3 265	69	54
1992	–	13 033	3 813	85	59
1993	–	13 794	4 293	85	63
1994	–	11 516	4 547	82	67
Index: előző év = 100,0					
1991	135,0	130,6	114,5	126,0	120,8
1992	123,0	142,9	116,8	123,8	109,9
1993	122,5	105,8	112,6	99,3	107,6
1994	118,8	83,5	105,9	97,1	105,3
Index: 1990. év = 100,0					
1991	135,0	130,6	114,5	126,0	120,8
1992	166,1	186,6	133,7	156,0	132,7
1993	203,4	197,5	150,5	154,8	142,8
1994	241,6	164,9	159,4	150,4	150,3

Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a kínálati árakra vonatkozó adatgyűjtésünk és az adatok feldolgozása nem tekinthető módszertanilag olyan korrektnek, mint az illetékhivatali adatoké, hiszen egyrészt nem minden hirdető jelöl meg árat (a feldolgozásba csak azok az esetek kerültek, amelyekben meg volt jelölve az ár), és feltételezhető, hogy az ármejelölők nem reprezentálják az ingatlaneladók teljes sokaságát, másrészt az ingatlanok minőségi összetételének változását nem tudtuk figyelembe venni az indexszámításnál. A 1. tábla adatai tehát inkább tájékoztató jellegűek, azt a tényt kívánják igazolni, hogy az ingatlanokat eladásra kínáló tulajdonosok – egyre többen – tisztában vannak azzal, hogy legalábbis az „átlagos” ingatlan nem értéknövelő beruházás.

Az a hipotézis, hogy az „ármejelölő” lakás- vagy házeladó magánszemélyek nem reprezentálnak mindenkit, aki el akarja adni az ingatlanát, abból a feltételezésből szár-

mazik, hogy a lakáspiaci tájékozottság valamely szintjét már el kell érni ahhoz, hogy valaki el merje dönteni, hogy az az ingatlan, amelyet árul, milyen árkategóriába tartozik. Feltehető, hogy a lakáspiacnak ezek a szereplői az átlagosnál tájékozottabbak, sőt, még az az állítás is megkockáztatható, hogy egy részük magánhirdetőnek álcázott ingatlanügynökség. Az állítást statisztikailag nehéz lenne bizonyítani, de a mindennapi tapasztalatok erre utalnak.

Az árat alakító tényezők

1994. évi elemzésünkben az ingatlanárat alakító tényezők között megkülönböztettük a tisztán piaci hatásokat és a piaci szereplők attitűdjéből fakadó faktorokat. A kétféle hatás nem választható el élesen, hiszen a piaci faktorok is tartalmaznak szubjektív tényezőket és az állítás fordítva is igaz. A szubjektív tényezők közé soroltuk és nagy jelentőséget tulajdonítottunk a magánszemélyek piaci tájékozatlanságának és a hivatásos szereplők (ingatlanügynökségek) hiányának. Lassú, évekig tartó tanulási folyamatról beszélünk. Úgy tűnik, hogy a tudás felhalmozódása már az elmúlt mintegy másfél évben is tetten érhető. Ennek kell tulajdonítanunk, hogy a magánhirdetők hirdetési szövegeiben szaporodnak azok az elemek, amelyek az ingatlan piaci értékének valóban meghatározói: a lakás, ház pontos fekvése (igen gyakori ma már, hogy utcát jelöl meg a hirdető), a lakás lakótelepi vagy sem, milyen az épület falazata, állapota, a környezetet minősítő elemek (zöldre néz, kertes, panorámás, csendes, jól megközelíthető stb.), a lakáshoz tartozó építmények felsorolása (erkély, garázs, tároló stb.), a lakóingatlan felszereltségének részletezése: (több) telefonos, parabolaantennás, egyedi fűtésű, nem távfűtéses, parkettás, a nem lakóhelyiségek is ablakosak stb., a szint megjelölése, lift megléte vagy hiánya, az épület állapota, ápoltsága, hány lakásos, kaputelefonos-e stb., a házak esetében a telek mérete és állapota (mennyire megművelt, mivel van betelepítve), a luxus kategóriába tartozó kiegészítő létesítmények felsorolása: szauna, fűtött garázs, teniszpálya, úszómedence, portaszolgálat stb. És – mint említettük – az a tény is, hogy szaporodnak a kínálati árat megjelölő hirdetések, azt jelzi, hogy az ingatlanpiac nem hivatásos szereplői között is szaporodnak a piaci ismeretekkel rendelkezők.

A piaci ismeretek felhalmozásában feltehetően szerepe lehet az ingatlanügynökségeknek is. Egyrészt – mint említettük – egyre több ingatlanügynökség jelenik meg az *Expresszben* a hirdetők között, egy részük inkognitóban (tehát nem állapítható meg a hirdetésből, hogy nem magánszemélyről van szó), más részük nyíltan, és nemcsak lakóingatlanokat kínálnak, hanem szolgáltatásaikat is (eladó ingatlanok listája, vevők számára ingyenes közvetítés, bérbeadás és bérbevétel, értékbecslés, vagyonértékelés). Másrészt egyre gyakoribb, hogy magánszemélyek – ha csak véletlenül és futólag is, de – kapcsolatba kerülnek ügynökségekkel, amelyeknek a munkája még messze nem felel meg a piactudományi követelményeknek, de mégiscsak jobban tájékozottabbak a piacon, mint a magánszemélyek, akik az életben egyszer, esetleg többször, de mégiscsak elvétve szereznek tudomást az ingatlanok minősége és ára közötti összefüggésről.

Az ingatlanukat értékesíteni kívánó magánszemélyek (egy részének) növekvő tájékozottsága az ingatlanárak csökkenésének irányába hat. Aki valóban el akarja adni a lakását, már nem ragaszkodik az irreálisan magas árhoz, mert tisztában van azzal, hogy azon az áron nem kel el a lakás. Vannak azonban olyan tényezők is, amelyek inkább árfelhajtó

hatásúak. Ilyen elsősorban a forintba vetett hit megrendülése. Aki nem okvetlenül vagy nem gyorsan akar megszabadulni az ingatlanától, az inkább kivárja a magas árat is megfizető vevőt, vagy nem adja el az ingatlant, ha ilyenre nem talál, mert úgy véli, hogy az ingatlan még mindig többet ér, mint a magyar fizetőeszköz. Ezt a vélekedést történelmi beidegződések is erősítik, és a lakásár-növekedést még mindig meghaladó piaci kamatok sem győzik meg az átlag ingatlantulajdonost az ellenkezőjéről.

A nem piaci árbefolyásoló tényezők közé soroljuk a törvényi szabályozásnak azt az elemét is, amely az eladott ingatlan árának azt a részét, amely meghaladja a vásárláskori árat, jövedelemnek tekinti, és ezért a többi jövedelemmel összevonva megadóztatja, kivéve, ha a „nyereséget” az eladó ingatlanba fekteti. A szabályozás igen szigorú időbeli határokat szab, hiszen lakásvásárlás esetén az eladás évét követő egy naptári évig adómentes a jövedelem, építés esetén négy évig. Ez azt jelenti, hogy többnyire egy-másfél éven belül kell új lakást vásárolnia a lakását eladó magánszemélynek. Ez pedig még olyan kínálati piac esetén sem egyszerű, mint a jelenlegi fővárosi, hiszen minőségben, fekvésben, árban megfelelő lakást kell találni. Ha e szabályozás árnövelő hatását jelentősnek nem is tekinthetjük, azt mindenesetre állíthatjuk, hogy akit szorít a határidő, hajlandó magasabb árat is fizetni a megvásárlandó lakásért, ha így még mindig nyer azáltal, hogy nem kell adót fizetnie. (Csak az 1982 után épült lakások eladása után kell adózni.)

A lakásvásárlás hitelezési rendszere fejletlen. A lakásépítéshez, -vásárláshoz igénybe vehető hitel nagysága Magyarországon általában a lakásár 20–22 százaléka a fejlett piacgazdaságokban szokásos 80–90 százalékkal szemben. A hitelezésben rejlő lehetőségek kihasználatlanságát jelzi, hogy amíg a fejlett EK-országokban a lakáshitel-állomány a GDP 21–50 százaléka között ingadozik, addig Magyarországon 1993. január 1-jén – a Budapest Bank Rt. Stratégiai Igazgatóságának főmunkatársa szerint – csupán 6 százalék. A lakáshitelezés rendszerét a klasszikus jelzálogkölcsön intézményéhez közelítve indokolt korszerűsíteni.⁸ A hitelezési rendszer kialakulatlansága megítélésünk szerint egyébként ugyancsak árcsökkenő hatású lehet, hiszen az általános pénzhiány közepette (ami a kis- és középkategóriájú lakások piacának szereplőit jellemzi) a vásárlóerő korlátozott.

A továbbiakban azokkal a piaci tényezőkkel foglalkozunk, melyek Budapesten a jelenlegi helyzetben a kialakult piacgazdaságokban szokásosaktól eltérnek, de lényeges hatásuk van az ingatlanárak alakulására.

Említettük már más összefüggésben az ingatlanügynökségek szerepét. Úgy véljük, hogy „ismeretterjesztő” szerepük ma már valamivel jelentősebb, mint a korábbi években. A fejleményt bizonyos értelemben paradoxnak is minősíthetjük, hiszen az ingatlanügynökségeknek, az ingatlanpiac hivatásos szereplőinek változatlanul csekély a részesedésük a forgalom lebonyolításában. Erről szakértők is így vélekednek.⁹ Feltehető, hogy ennek ellenére legalábbis közvetett hatásuk megjelenik az ingatlanpiac viszonyainak „tisztulásában”. Az ingatlanközvetítők érzékelik a helyzet fonákságát, és egyre több jel utal arra, hogy megpróbálják koordinálni az izolált ügynökségek tevékenységét. 1995 áprilisában megalakult az Ingatlanszövetségek Ligája, az ingatlanforgalmazók ernyő-

⁸ László Ágnes: Lakásviszonyok, lakáshitelezés Magyarországon. *Ingatlanpiac*. 1994. február 24.

⁹ Dr. Czeglédi László ügyvéd: „Nem ... pozitív az ingatlanközvetítői tevékenység alakulása, mert a reális érteken kínált ingatlanok nagy része közvetítés nélkül is elkel, a magasabb árral pedig a közvetítő sem tud boldogulni.” (Milyen volt az óév – milyen lesz az új? *Ingatlanpiac*. 1994. december 29.)

szervezeteinek ernyőszervezete. A szervezet a szakma összefogását szorgalmazza.¹⁰ Az ügynökségek többségének továbbra is nagyon kicsiny az ügyfélköre, adatbázisaikat nem tudják vagy nem is akarják összekapcsolni, tehát a hozzájuk forduló ügyfél nem bízhat abban, hogy ingatlanát a megfelelő áron értékesítik vagy számára megfelelő ingatlant találnak megvásárlásra. Emellett az ügynökségek igénybevétele költséget is jelent az ügyfélnek. Ha a költségek legalább részben megtérülnének a tranzakció meggyorsulásával, illetve azoknak a közvetlen vagy közvetett költségeknek a megtakarításával, amelyek a magánszemélyek ingatlanpiaci tevékenységét kísérik (ezek közül talán a hirdetés költsége a legalacsonyabb, sokkal nagyobb terhet jelent az az idő, amit a magánszemélynek mint botcsinálta ügynöknek rá kell szánnia a megfelelő vevő vagy eladó megtalálására), akkor ésszerű kalkuláció elvégzése után feltehetően többen fordulnának az ügynökségekhez. De mivel az ügynökségek igénybevétele nem rövidíti meg a piaci tranzakció lebonyolítását és arra sem garancia, hogy a lehető legjobb megoldást sikerül megtalálni, ezért a lakóingatlanok forgalma legalábbis jórészt az ügynökségek hatókörén kívül zajlik. Ezen a helyzeten csak az ügynökségek segíthetnének, ha valóban érdekelték lennének abban, hogy szolgáltatásaik minőségét lényegesen javítsák. E szándék gyakran megfogalmazódik, de úgy tűnik, mind ez ideig hatástalanul.

2. tábla

Az ingatlanügyletekkel foglalkozó gazdasági szervezetek száma az év végén

Tevékenységtípus	Budapesten		Országosan	
	a jogi személyiségű	az összes	a jogi személyiségű	az összes
gazdasági szervezetek száma				
1991-ben				
Saját vagy bérelt ingatlan hasznosítása	483	..	1 608	..
Kezelés, bérbeadás, forgalmazás, közvetítés, becslés	259	..	430	..
<i>Együtt</i>	<i>742</i>	<i>..</i>	<i>2 038</i>	<i>..</i>
1993-ban				
Saját vagy bérelt ingatlan hasznosítása	634	20 913	1 976	80 524
Kezelés, bérbeadás, forgalmazás, közvetítés, becslés	214	370	360	682
<i>Együtt</i>	<i>848</i>	<i>21 283</i>	<i>2 336</i>	<i>81 206</i>
1995-ben				
Saját vagy bérelt ingatlan hasznosítása	1 181	39 923	3 134	122 930
Kezelés, bérbeadás, forgalmazás, közvetítés, becslés	670	2 416	1 104	3 609
<i>Együtt</i>	<i>1 851</i>	<i>42 339</i>	<i>4 238</i>	<i>126 539</i>

¹⁰ Célja az ingatlanszakmában tevékenykedők szorosabb együttműködésének kialakítása. Az együttműködés a törvényalkotásban való részvételre, egységes jogi képviseletre, a minisztériumokkal való közös kapcsolattartásra, a szakma alapszabályainak (etikai kódex) kidolgozására, információcserére terjed ki. Közös adatbázist, adatbankot akarnak létrehozni. (*Ingatlanpiac*. 1995. május 4.)

A 2. táblában összefoglaltuk a KSH cégregisteréből származó adatokat, amelyek az „Ingatlanügyletek” főtevékenységet megjelölő gazdálkodó szervezetek és egyéni vállalkozók számának változását mutatják be.

1995-ben csaknem 130 ezer ingatlanügylettel foglalkozó vállalkozás működött az országban, egyharmaduk fővárosi székhellyel. Számuk 1993 óta Budapesten megkétszereződött, de vidéken is jelentős számban alakultak ilyen profilú vállalkozások. A tényleges ingatlanügynökségek száma azonban jóval kisebb, az ingatlanügyletekkel foglalkozó „vállalkozások” túlnyomó többsége vállalkozói igazolvánnyal rendelkező magánszemély (egyéni vállalkozó, esetleg betéti társaság), akik saját lakásukat vagy nyaralójukat adják bérbe. Ingatlanügynökségnek elsősorban azok a cégek (egyéni vállalkozók) tekinthetők, melyek nem csupán bérbeadással, hanem forgalmazással, közvetítéssel, értébecsléssel is foglalkoznak. Még ez utóbbi kategóriában is meglehetősen sok a nem jogi személyiségű vállalkozás, melyek feltehetően csekély tőkebefektetéssel indultak, és „kisipari” módszerekkel működnek.

A privatizáció hatása az ingatlanforgalomra

Az ingatlanárak alakulását talán leginkább a magántulajdonú lakások számának és lakásállományon belüli arányának növekedése befolyásolja. Ismeretes, hogy a bérlakások privatizációja 1990 óta felgyorsult. (Lásd a 3. táblát.) 1996 elején a teljes lakásállomány 17 százaléka, 260 ezer lakás volt az önkormányzatok tulajdonában az országban, ebből 140 ezer található Budapesten.

3. tábla

Budapesten értékesített önkormányzati lakások jellemzői

Megnevezés	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	évben					
Értékesített lakások száma (ezer darab)	22,2	47,0	47,3	40,1	61,0	42,6
Egy négyzetméterre jutó forgalmi érték (folyó áron, ezer forint)	28,9	23,6	27,9	25,0	27,2	32,7
Egy négyzetméterre jutó eladási ár (folyó áron, ezer forint)	5,7	4,5	5,3	5,0	6,2	7,2
Eladási ár a forgalmi érték százalékában	19,7	19,1	19,0	20,0	22,8	22,0

A privatizált bérlakások tulajdonosainak változásáról nincs statisztikai információ, de a lakossági felvételekre alapozott becslések szerint a privatizált lakások 15–20 százalékát egy-két éven belül az új tulajdonosok eladják. A hirdetési újságok és a mindennapi tapasztalatok is azt mutatják, hogy nem elenyésző hányaduk közvetlenül vagy nem sok idővel azután, hogy az önkormányzat eladta őket a bennük lakó bérlőnek, a szabadpiaci forgalomban új tulajdonosra talál.

Mivel a bérlők a piaci érték töredékéért vásárolták meg a lakást – és gyakran még azt sem készpénzben, hanem kártyás jegyben fizették –, új tulajdonosként a piaci árat is viszonylag alacsonyan szabják meg, de még így is viszonylag jelentős nyereségre tesznek szert. A nyereség azért viszonylagos, mert vagy másik lakásba fektetik, vagy adózni-

uk kell utána. Mindezek ellenére a szabadpiacon tömegesen megjelenő privatizált bérlakások nagymértékben megnövelték a korábbi kínálatot, ez a tény tisztán piaci viszonyok között is az árcsökkenés irányába hat. Ezt az árcsökkentő hatást csak erősíti, hogy a bérlőkből lett tulajdonosok sokkal inkább hajlamosak az ún. piaci ár alá menni, mint azok, akik valóban piaci áron (ráadásul a biztos befektetés tudatában) vették a lakásukat. A „dömpingárúként” megjelenő privatizált lakások minőségben, fekvésben többnyire különböznek ugyan a mindig magántulajdonban lévőkötől, tehát speciális részpiacot képeznek, de azokon a piacokon, ahol azonos vagy hasonló minőségű privatizált és mindig magántulajdonú lakások egyaránt léteznek, egyértelműen lefelé nyomják az árakat.

Ma még csak sejthető, de valószínűleg a jövőben erősödő tendencia lesz a részpiacok elszakadása egymástól. Ez azt jelenti, hogy a főváros meghatározott kerületeiben vagy annál kisebb körzeteiben az árak vagy csökkenni, vagy stagnálni fognak, illetve nagyon csekély árnövekedés lesz regisztrálható, míg az elit kerületekben, környékeken különösen a luxuskategóriákban az átlagosnál jóval magasabb árnövekedés lesz tapasztalható.

Az üzlet- és irodaingatlanok hatása

Viszonylag új fejlemény, hogy a tömeges irodaépítés is érezteti hatását a lakáspiacon. A korábbi években a belvárosi lakások előnytelen fekvését bizonyos mértékben kompenzálta, hogy jó eséllyel lehetett őket üzletnek, irodának eladni vagy bérbe adni, ezért árukat nem az a forgalmi érték határozta meg, amit lakásként „realizálhattak” volna, hanem az üzleti szektor piaci értékítélete. A fővárosi irodaházak, üzletcentrumok szinte gomba módra szaporodtak az utóbbi években. Egy részük „zöldmezős beruházásként”, ideszámítva a belvárosi foghíjtelkeket is, illetve a külső kerületek valóban zöld mezőin, más részük hajdani bérházak transzformációjaként (egy tőkeerős cég minden lakótól megvette a lakását, és az elhanyagolt bérház helyén ma már imponáló irodaház áll, üzletcentrum nyílt, bank működik, biztosítótársaság üzemel). A nagy tőkével rendelkező cégek ma már nem költöznek lakásba. A belvárosi lakások még mindig eladhatók irodának, üzletnek, de már csak a tőkehiánnyal küszködő cégek vagy kisvállalkozók működnek hajdani lakásban, azaz a lakásárakat már nem befolyásolja a magánszemélyektől tőkeerejét tekintve is különböző szektor. Ez a tény ugyancsak a lakásárak növekedésének csökkenése irányába hat.¹¹

Végül meg kell említenünk a magántulajdonú bérlakások szektorának kialakulását. Statisztikai adatok sajnos ennek méretéről sem állnak rendelkezésre.¹² Az utolsó ilyen jellegű információt az 1990-es népszámlálás adatai tartalmazták, ezek szerint az ország lakásállományának mintegy két százaléka magánbérlet. Az adat valószínűleg 1990-ben sem tükrözte a realitásokat, hiszen a magánbérlok többsége nem jelentkezhett be sem állandó, sem ideiglenes lakóként abba a lakásba, amelyben ténylegesen lakott, ezáltal a népszámlálás nem ott és nem magánbérloként vette őket számba. Az azóta eltelt időszakban pedig (és ismét csak az ingatlanügynökségek tapasztalataira és a hirdetési újságokra

¹¹ Li Malmström: The Emergence of Real Estate Markets in Central and Eastern Europe. *Journal of Transforming Economies and Societies*. 1995. Spring. 76–89 old. Részletes elemzést ad a posztkommunista országok üzleti célú ingatlanpiacának helyzetéről. Az elemzés a magyar piacot már egyértelműen kínálati piacnak tartja, sőt, túlkínálatról ír.

¹² A 4. lábjegyzetben említett tanulmány 1–3 százalékra (40–120 ezer lakásra) becsüli a magánbérleti szektor nagyságát, a teljes lakásállományra vonatkozóan.

vagyunk kénytelenek hagyatkozni) feltehetően jelentős növekedésnek indult a magánbérlet-szektor. Szerencsés lenne, ha a szektornak legalább a nagyságrendjét meg lehetne becsülni az 1996-os mikrocenzus alapján. A jelenség megfigyelése azért sem könnyű feladat, mert az ingatlanbérbeadók egy része (nem tudjuk mekkora hányada) az ingatlanbérbeadásból származó jövedelmét eltitkolja az adóhatóságok elől. Ráadásul ebben a jövedelemforrásban összemosódik a lakás és az üdülés céljára bérbe adott ingatlan, s a magánbérlet-szektor kialakulásának mérésére nem alkalmas. A magánbérlet iránt jelentős a kereslet, hiszen ma már önkormányzati bérletkéréshez csak nagyon kevés család, és közülük is a legalacsonyabb jövedelműek juthatnak, a lakásvásárlás pedig – még ha a lakásárak növekedése nem is éri el az inflációs rátát – igen drága, ezért a viszonylag magas jövedelemmel, de lakásvásárláshoz nem elegendő készpénzzel rendelkező családok egyre gyakrabban fordulnak a magánbérlet felé.

A magánbérlet-szektorban a lakbérek magasak. Az *Ingatlanpiac*, az ingatlanforgalmazók lapja rendszeresen közli a bérleti díjakat abban a körben, melyben az *Ingatlanpiachoz* társult ügynökségek tapasztalatokat szerezhettek. Adataik szerint a fővárosi bérleti díjak a 250 forintos négyzetméter ártól az 1800 forintosig terjednek, a lakás fekvése és minősége szerint. Bármennyire magasak is a lakbérek, az árakhoz viszonyítva tulajdonképpen még mindig alacsonynak számítanak. Egy szakértő véleménye szerint egy lakás ára hét-nyolc év alatt térül meg.¹³ A lakbéreket egyelőre még nem a piaczgazdaságokban szokásos ésszerű kalkuláció határozza meg – tehát, hogy milyen költségeknek kell megtérülniük a bérben –, hanem a kereslet-kínálati viszonyok, a fizetőképesség korlátai és az az esetlegesség, amely még mindig érzékelhető a lakásárak esetében is a piaci viszonyokra éppen áttérő gazdaságban.

AZ ADÁSVÉTEL ÉVE SZERINT HOMOGEN LAKÓINGATLANOK ÁRALAKULÁSA

A Fővárosi Illetékhataltól átvett alapadatok között 1993-tól kezdve már az adásvétel időpontja is szerepel. Erre támaszkodva létre lehetett hozni az 1990., 1991., 1992., és 1993. évekre az adásvétel éve szempontjából *homogén adatállományt*. Ezek a homogén adatállományok a korábbiaknál jóval alkalmasabbak az árindexszámítás céljaira, mert azoktól eltérően mindig csak az adott év árviszonyait tükrözik, ami az árindexszámítás esetén – speciális eseteket leszámítva – alapvető követelmény. Ezért a lakóingatlanok árváltozásáról korábban közölt eredmények¹⁴ – csak az adatállományok időközben szerencsére megszűnő korlátai által meghatározott – szükségmegoldásnak tekintendők. A „valódi” árváltozásokról csakis a szerződéskötés éve szempontjából homogén adatállományok vizsgálata útján szereshető információ. Ennek ellenére az elemzés következő fejezetében a szerződéskötés éve szempontjából vegyes adatállományok alapján nyert 1990–1994. évi eredményeket is közöljük, a korábbi elemzés folytatásaként. Ennek során az egy évvel hosszabb időszakra kapott eredményekhez a korábban alkalmazott módon jutunk el.

¹³ Milyen ingatlanba fektessük pénzünket? *Gerő Péter*, a Belvárosi Irodaház Kft. igazgatója nyilatkozata. *Ingatlanpiac*. 1994. október 20.

¹⁴ *Farkas E. János – Vajda Ágnes – Vita László*: A budapesti lakáspiac kutatása. *Statisztikai Szemle*. 1995. évi 3. sz. 242–265. old.

A lakóingatlanok áralakulását 1990 és 1993 között a hedonikus árindexszámítás módszerével vizsgáltuk. E módszer alkalmazását az tette szükségessé, hogy az egymást követő években gazdát cserélő lakóingatlanok átlagára nemcsak az azonos minőségű lakóingatlanok árának változása – az ún. „tisztá” árváltozás – következtében különböző, hanem az egyes években eladott lakóingatlanok minőségi összetételének eltérése miatt is. A különböző minőségi paraméterekkel rendelkező lakóingatlanok ára ugyanis még az időpont rögzítése esetén is jelentősen eltér egymástól, s emiatt a lakóingatlanok valamely adott időszakra vonatkozó átlagára részben a különböző minőségű lakóingatlanok adott időszaki átlagárától, részben pedig az ingatlanforgalom adott időszak alatti minőségi összetételétől függ.

A lakóingatlanok árindexének mentesnek kell lennie a minőségi összetétel esetleges változásaitól, s kizárólag az azonos minőségűnek tekinthető ingatlanfajták átlagárainak átlagos változását kell mutatnia. Ez többféleképpen is elérhető, de az eredményt minden esetben döntően befolyásolja, hogy az azonos minőségű ingatlanfajtákat hogyan, a lakóingatlanok mely paramétereinek rögzítése útján definiáljuk. A rendelkezésre álló adatbázis sajnos csak azt tette lehetővé, hogy az azonos kerületben fekvő azonos nagyságú (szobaszámú vagy alapterületű) házakat, illetve lakásokat tekintsük azonos minőségűnek. Ennek az a következménye, hogy árindexeink az egyéb ármeghatározó tényezők (fekvés, felszereltség stb.) szerinti összetétel-változások hatásaitól nem mentesek, s ennyiben nemcsak a tiszta árváltozásokat tükrözik. Ugyanakkor lényegesen jobbák az évi átlagárak egyszerű hányadosainál, mert a minőségi összetétel változásának hatását nagyrészt kiszűrjük.

A hedonikus árindexszámítás módszerének leírása megtalálható a korábbi tanulmányban (lásd a 14. lábjegyzetet). Itt ezért csak a módszer legfontosabb elemeit foglaljuk össze a közölt eredmények értelmezésének és értékelésének megkönnyítésére.

1. Az eljárás első lépése az, hogy a házak (lakások) átlagárait néhány minőségi paraméter függvényében fejezzük ki minden, a vizsgálatba bevont évben. Minőségi paraméternek az alapterületet, a szobaszámot és azt tekintettük, hogy a lakóingatlan Budapest melyik körzetében található.

A felsorolt minőségi paramétereket egy-egy változóknak tekintve minden évre vonatkozóan egy-egy olyan

$$Y = b_0 + b_1 X_1 + \dots + b_p X_p$$

alakú optimális becslőfüggvényt (regressziófüggvényt) kerestünk,¹⁵ melynek segítségével az adott minőségi paraméterek ismeretében a lehető legjobban becsülhető a minőségi paraméterek egy-egy tetszőleges kombinációjával rendelkező házak (lakások) átlagára. E formulában X_1, X_2, \dots, X_p a szóba jövő változóknak a formulában beválogatott részét, Y pedig a becsült átlagárát jelenti. A b_0, b_1, \dots, b_p szimbólumok ún. regressziós együtthatók, melyek az egyenletben szereplő változókra vonatkozó megfigyelések alapján becsülhetők.

2. Az így nyert becslőformulákkal minden évre meg lehetett becsülni egy tetszőleges minőségi összetételű ház (lakás-) állomány átlagárát. A különböző évekre kapott becslőformulákba a minőségi paraméterek valamely adott évre jellemző átlagos értékeit helyettesítve olyan, a továbbiakban korrigált átlagáraknak nevezett becsült átlagárakat kapunk, melyek mentesek a ház- (lakás-) állomány minőségi összetételének a változásaitól,¹⁶ s így módon a „tisztá” árváltozások nagyságát mutatják.

3. A tiszta árváltozások mértékét közelítő hedonikus árindexeket a korrigált átlagárak bázis- (vagy lánc-) viszonyzámaiként kapjuk.

¹⁵ A „keresés” abból állt, hogy az összes szóba jövő változó közül kiválogattuk azokat, melyek alapján a lehető legjobban becsülhető az átlagár. A válogatásra az ún. stepwise (lépésenkénti) regresszió módszerét és az SPSS programcsomagot használtuk.

¹⁶ Természetesen csak a becslőegyenletekben szereplő minőségi paraméterekkel megfogható minőségi összetételváltozásoktól.

4. Mivel az egyes évek minőségi összetételének rögzítése mellett kapott hedonikus árindexek egyenrangúak, a végső eredményt a minőségi összetétel összes lehetséges módon történő rögzítése mellett nyerhető bázisindexsor súlyozatlan számtani átlagaként állítjuk elő. A láncindexeket az így kapott bázisindexekből származtatjuk.

5. A lakóingatlanok (házak és lakások együtt) korrigált átlagárait a házak és lakások megfelelő korrigált átlagárainak a súlyozott átlagaként állítjuk elő, majd az így kapott korrigált átlagárból a 3. és 4. pontban leírt módon hedonikus indexeket számítunk. Súlynak a házak (lakások) összes lakóingatlanon belüli átlagos számarányát tekintettük.

A vázolt eljárás alkalmazásának az a feltétele, hogy a különböző évekre vonatkozó becslőegyenletekben azonos változók szerepeljenek, és az egyes egyenletek nagyjából egyformán jól írják le a minőségi paraméterek és az ár közötti összefüggést.

Végül megjegyezzük, hogy a leírt eljárással nyert eredmények zárt rendszert alkotnak. Ez azt jelenti, hogy egy-egy újabb év bekapcsolása az indexszámításba – általában kismértékben – megváltoztatja a korábbi évekre kapott eredményeket is. Ez azért van így, mert a használt eljárás mindig az éppen rendelkezésre álló összes információt használja.

A lakóingatlanok forgalmi értékét nagyságuk – az alapterület (T) és a szobaszám (SZ) –, valamint Budapesten belüli elhelyezkedésük alapján igyekeztünk becsülni. A Budapesten belüli fekvést a FEKV1–FEKV4 jelű változókkal írtuk le. E négy változót a következőképpen definiáltuk:

- FEKV1=1, ha a lakóingatlan az I., II., XI. vagy XII. kerületben van, egyébként FEKV1=0
- FEKV2=1, ha a lakóingatlan a III. vagy XXII. kerületben van, egyébként FEKV2=0
- FEKV3=1, ha a lakóingatlan a XXI. kerületben van, egyébként FEKV3=0
- FEKV4=1, ha a lakóingatlan az V–X., XIII–XIV. vagy XIX. kerületben van, egyébként FEKV4=0

(E négy változó valójában öt kerületcsoport jelzésére alkalmas, mert FEKV1=FEKV2=FEKV3=FEKV4=0 esetén a lakóingatlan az eddig külön fel nem sorolt IV., XV–XVIII. vagy XIX. kerületek valamelyikében fekszik. Az öt kerületcsoportot leginkább talán „belső” Budának (FEKV1=1), „külső” Budának (FEKV2=1), Csepelnek (FEKV3=1), „belső” Pestnek (FEKV4=1) és „külső” Pestnek (FEKV1=FEKV2=FEKV3=FEKV4=0) lehetne nevezni. A lakóingatlanok a legelső csoportban a legdrágábbak. Ennek az a következménye, hogy ha valamely évben megnő (csökken) a „belső” budai ingatlanok aránya, akkor az önmagában is átlagárnövelő (átlagárcsökkentő) tényező.

A FEKV1–FEKV4 változókból létrehoztuk még az $FSZ_i = FEKV_i \times SZ$ ($i=1,2,3,4$) $FT_i = FEKV_i \times T$ ($i=1,2,3,4$) változókat is, s így a lakóingatlanok forgalmi értékét végeredményben a T , SZ , FEKV1–FEKV4, FSZ1–FSZ4, FT1–FT4 változók közül alkalmasan összeválogatott változókkal próbáltuk meg a lehető legjobban becsülni.

Az FSZ_i és az FT_i szorzatváltozók az ingatlan nagyság „egységárának” kerületcsoportonkénti esetleges eltéréseit képesek a becslőegyenletekben kifejezni. A házak esetében a szobaszámmal mért nagyság (SZ) és az FSZ1, a lakások esetében pedig az alapterülettel (T) mért nagyság és az FT1 bizonyult a legjobban használható árbecslő tényezőnek. Az indexszámítás eredményeit a 4. tábla, a becslőegyenletek együtthatóit és néhány jellemzőjét, az azokban szereplő változók átlagait az 5–6. tábla tartalmazza.

Mint már említettük, a tényleges és a korrigált átlagárak eltérő mozgása arra vezethető vissza, hogy az egyes években nemcsak az azonos nagyságú és fekvésű lakóingatlanok átlagára különböző, hanem a lakóingatlanok nagyság és fekvés szerinti összetétele is. (A

nagyság és fekvés szerinti összetételt a továbbiakban minőségi összetételnek nevezzük.) Míg e tényleges átlagárak alakulásában mindkét fajta különbség szerepet játszik, addig a korrigált átlagárakéban csak a „tisza” árváltozás hatása jelentkezik. Az összes lakóingatlan esetében a korrigált átlagárak alakulása mentes még a házak és lakások összes lakóingatlanon belüli arányának időbeli változásától is.

4. tábla

A tényleges és a korrigált átlagárak változása a lakóingatlanok budapesti piacán

Év	Házak		Lakások		Összes lakóingatlan	
	tényleges	korrigált	tényleges	korrigált	tényleges	korrigált
átlagára						
Index: 1990. év = 100,0						
1991	117,8	120,4	100,9	106,1	103,6	109,6
1992	137,2	138,9	107,0	120,6	114,3	125,2
1993	242,0	176,4	125,6	134,1	155,7	144,5
Index: előző év = 100,0						
1991	117,8	120,4	100,9	106,1	103,6	109,6
1992	116,4	115,1	106,1	113,7	110,3	114,2
1993	176,4	127,0	117,4	111,2	136,3	115,4

A lakóingatlanok minőségi összetételének időbeli eltérései jól jellemezhetők a becslő egyenletekben szerepelő változók átlagainak időbeli alakulásával. Ez olvasható ki az 5. táblából, melyben SZ1, illetve T1 a „belső” budai lakóingatlanok szobaszámát, illetve alapterületét jelöli. FEKV1 átlaga SZ1 átlagával szorozva FSZ1 átlagát, T1 átlagával szorozva pedig FT1 átlagát adja. A FEKV1 változó átlaga végül nem más, mint a „belső” budai házak (lakások) aránya az összes gazdát cserélt ház (lakás) között. A most mondtak a tényleges és korrigált átlagárak eltérő alakulásának indoklásakor kerülnek majd felhasználásra.

A 4. tábla szerint a tényleges és korrigált átlagárak mozgása közötti különbség a házak esetében 1992-ről 1993-ra (s ennek következtében 1990-ről 1993-ra) a legnagyobb. Ennek oka a 5. tábla szerint az, hogy 1992-ről 1993-ra jelentősen javult a házak minőségi összetétele. Ezt részben az átlagos szobaszám közel 20 százalékos növekedése tanúsítja, különösen pedig az FSZ1 változó átlagának közel 250 százalékos növekedése. Ezt elsősorban a belső budai házak arányának igen jelentős – 8,8 százalékról 25,2 százalékra történő – növekedése, kisebb részben pedig e házak átlagos szobaszámának 3,27-ről közel 4-re való növekedése váltotta ki.

Ehhez teljesen hasonlóan magyarázható a lakások tényleges és korrigált átlagárának eltérő mozgása. A tényleges átlagárak például 1990-ről 1991-re lényegében nem változtak. A korrigált átlagárak ezzel szemben nem túl nagy, de mégis 6,1 százalékos növekedést mutatnak. Ez annak tulajdonítható, hogy 1990-ről 1991-re valamelyest romlott a lakások minőségi összetétele, ami a tényleges átlagár stagnálásához vezetett. A minőségi összetétel romlása az 5. tábla szerint főként a magas árfekvésű belső budai lakások arányának csökkenésében nyilvánult meg. 1990-ről 1991-re egyébként egy más módszerrel is csak igen mérsékelt „tisza” áremelkedést sikerült kimutatni. Ha ugyanis mindkét érin-

tett évre a lakások fekvés és szobaszám szerinti azonos megoszlását feltételezve határozzuk meg az átlagár változását, akkor 1990-es megoszlás feltételezése mellett mindössze 1,7 százalékos, 1991-es megoszlást feltételezve 4,2 százalékos átlagár-növekedés mutatkozik, ami még alatta is marad a hedonikus árindex-számítás eredményének.

5. tábla

A ház-, illetve lakásingatlanok átlagos jellemzői

Változó	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben			
	Házak			
Forgalmi érték (ezer forint)	2704,9	3187,2	3710,8	6544,5
SZ	2,49	2,46	2,49	2,97
FSZ1	0,31	0,22	0,29	1,00
FEKV1	0,096	0,076	0,088	0,252
SZ1	3,25	2,96	3,27	3,97
Változó	1990	1991	1992	1993
	Lakások			
Forgalmi érték (ezer forint)	2124,6	2143,0	2274,4	2668,5
T	56,2	55,3	53,4	54,7
FT1	19,87	16,42	12,50	16,16
FEKV1	0,325	0,283	0,239	0,273
T1	61,1	58,0	57,2	59,2

A 6. táblában a házak és lakások forgalmi értékének becslésére szolgáló egyenletek egyes jellemzőit adjuk meg.

6. tábla

A házak és a lakások átlagos forgalmi értékének (átlagárának) becslésére szolgáló egyenletek jellemzői

Változó	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben			
	Házak			
Konstans (b_0)	55,3	-430,4	430,1	986,9
SZ	911,5	1402,2	1115,0	1354,0
FSZ1	1201,7	763,0	1756,7	1539,0
R ²	0,738	0,448	0,545	0,456
Megfigyelések száma	83	343	71	250
	Lakások			
Konstans (b_0)	-510,3	-750,6	-989,9	-1084,0
T	40,0	48,3	57,6	62,9
FT1	19,5	13,6	15,0	19,5
R ²	0,321	0,450	0,585	0,632
Megfigyelések száma	378	1806	3061	957

E táblában R^2 a többszörös determinációs együtthatót jelöli. A közölt többszörös determinációs együtthatók azt mutatják, hogy a becslő egyenletekben szereplő SZ és FSZ1 vagy T és FT1 változók együtt mekkora hányadát magyarázzák meg az ingatlanárak szórásnégyzetének.

A konstans kivételével minden közölt regressziós együtthatóhoz 0 kétoldali p érték tartozik, ami arra utal, hogy a regressziós együtthatók kivétel nélkül szignifikánsan különböznek nullától.

Végül a 7. táblában a házak, a lakások és az összes lakóingatlan tényleges és korrigált átlagárait adjuk meg.

7. tábla

A házak, a lakások és a lakóingatlanok tényleges és minőségi összetétellel korrigált átlagárai

Év	Tényleges átlagár	1990.	1991.	1992.	1993.
		évi minőségi összetétel melletti korrigált átlagár (ezer forint)			
Házak					
1990	2705	2705	2565	2670	3962
1991	3187	3306	3187	3280	4494
1992	3711	3761	3564	3711	5496
1993	6544	4845	4660	4800	6545
Lakások					
1990	2125	2125	2020	1871	1991
1991	2143	2236	2143	2002	2111
1992	2274	2543	2437	2274	2399
1993	2669	2838	2711	2521	2669
Lakóingatlanok*					
1990	2229	2232	2120	2018	2354
1991	2310	2433	2335	2237	2250
1992	2547	2767	2645	2539	2969
1993	3471	3208	3070	2941	3383

* Az összes lakóingatlant az 1990–1993. évi átlagos megoszlás melletti korrigált átlagárral számoltuk.

Az átlagárok a házak és a lakások esetében a házak (lakások) valamely adott évi átlagos jellemzőinek a megfelelő becslőegyenletekbe való behelyettesítése útján kaphatók meg (a számításokhoz a 5–6. táblákban közölteknel pontosabb átlagokat és együtthatókat használtunk), az ingatlanok esetében pedig a házakra és lakásokra vonatkozó megfelelő tényleges vagy korrigált átlagok súlyozott átlagaként. A súlyok a tényleges átlagárok esetében a megfigyelések száma (lásd a 6. táblát), a korrigált átlagárok esetében pedig a házak illetve lakások 1990–1993-ra vonatkozó átlagos aránya. A házak átlagos aránya 0,184194, a lakásoké pedig 0,815806.

A korábban említettek értelmében a 7. tábla bármely oszlopában található korrigált átlagárból számítható bázis- vagy láncviszonyszámok az átlagos „tisztá” árváltozás becslésének tekinthetők.

AZ ADÁSVÉTEL ÉVE SZERINT
VEGYES LAKÓINGATLANOK ÁRALAKULÁSA

A Fővárosi Illetékhivatal által valamely adott évben nyilvántartásba vett értékesített lakóingatlanok jelentősen szóródnak az adásvétel éve szerint. Ezt jól érzékelteti az 1993-ban és 1994-ben nyilvántartásba került lakóingatlanok százalékos, adásvétel éve szerinti megoszlása is.

8. tábla

*Az 1993-ban és 1994-ben illetékhivatali nyilvántartásba került lakóingatlanok
százalékos megoszlása az adásvétel éve szerint*

Az adásvétel éve	1993-ban		1994-ben	
	nyilvántartásba vett			
	házak	lakások	házak	lakások
1989 és korábban	3,3	3,5	0,8	2,1
1990	8,7	7,8	2,2	3,3
1991	35,6	38,5	8,0	14,3
1992	46,0	42,2	54,2	54,8
1993	6,4	8,0	32,6	24,1
1994	–	–	2,2	1,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az elhúzódó nyilvántartásba kerülés eredménye az, hogy az adott évben nyilvántartásba vett ingatlanok átlagára valójában nem a nyilvántartásba vétel évének árszínvonalát fejezi ki, hanem rendszerint az azt egy, illetve két évvel megelőző év átlagos árszínvonalát. S ráadásul a 8. tábla tanúsága szerint még az adásvétel éve szerinti megoszlás sem feltétlenül azonos az egymást követő években. Ez sajnos jelentősen s ráadásul eleve nem tudható irányban és mértékben torzíthatja az egymást követő években nyilvántartásba vett házak és lakások átlagárának alakulását; akár tényleges, akár korrigált átlagárakról van szó. Az egymást követő években nyilvántartásba vett házak és lakások átlagára ugyanis pontosan nem is azonosítható „vegyes” árszínvonalon fejeződik ki.

A hedonikus árindexszámítást az 1990 és 1994-es időszakra vonatkozóan pontosan ugyanúgy hajtottuk végre, mint az 1990 és 1993 közötti időszak esetében, és olyan módszertan alapján ahogyan az a korábbi tanulmányban rögzítve van. A vizsgálatba vont házak és lakások nagyságát pontosan ugyanúgy korlátoztuk, mint korábban, és a házak közül ugyanúgy kihagytuk az I., V–IX. és XII–XIII. kerületben található, de a végeredményeket erőteljesen befolyásoló igen csekély számú házat. A lakóingatlanok Budapesten belüli elhelyezkedését most is és korábban is olyan K_i változók segítségével fejeztük ki, melyek értéke az i -edik kerületben található minden ingatlanra vonatkozóan 1 volt, míg az összes máshol elhelyezkedő ingatlanra nézve 0. A becslőegyenletekben megjelenő T_i és SZ_i változók a K_i kerületjelző változók és T , illetve SZ szorzatai.

A leírt módon számított bázisindexeket a 9. tábla felső része, az azokból nyert láncindexeket pedig az alsó része mutatja. E táblában a korrigált átlagárak változásai mellett a tényleges átlagárak megfelelő változásai is helyet kaptak.

9. tábla

A tényleges és a korrigált átlagárak változása a lakóingatlanok budapesti piacán

Év	Házak		Lakások		Összes lakóingatlan	
	tényleges	korrigált	tényleges	korrigált	tényleges	korrigált
átlagára						
Index: 1990. év = 100,0						
1991	113,5	114,5	104,5	108,6	108,4	110,2
1992	141,3	138,4	133,5	133,6	131,3	134,9
1993	164,5	172,2	145,7	145,3	146,4	152,9
1994	211,1	186,3	137,3	144,6	149,5	156,1
Index: előző év = 100,0						
1991	113,5	114,5	104,5	108,6	108,4	110,2
1992	124,5	120,9	127,9	123,0	121,2	122,3
1993	116,4	124,4	109,1	108,8	111,5	113,4
1994	128,3	108,2	94,2	99,5	102,1	102,1

A korrigált átlagárak és a tényleges átlagárak alakulása között itt is akkor mutatkozik számottevő eltérés, ha az érintett években gazdát cserélő házak (lakások vagy összes lakóingatlan) minőségi összetétele lényegesen eltérő. Erre a legutolsó két évben látunk példákat. (A legszámottevőbb eltérések indoklására még visszatérünk.)

A számítások legfőbb részeredményei a 10–16. táblákban találhatóak. A 10–12. táblák a házakra a 13–15. táblák pedig a lakásokra vonatkozó hedonikus indexszámítás egyes lépéseinek eredményét foglalják össze.

10. tábla

A házak forgalmi értékének becsléséhez szükséges együtthatók

Változó	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben				
Konstans (b_0)	70,0*	202,4*	39,0*	352,5	-192,2
SZ	734,6	771,9	1091,6	1005,0	1633,6
T2	18,1	31,1	9,0	5,2	36,9
SZ2	155,6	-204,3*	696,7	1612,9	481,6*
T3	3,7	17,8	3,8	37,0	-1,9*
T11	22,5	8,3	2,0*	30,5	9,1
T14	2,0*	36,7	1,7*	88,6	5,0
SZ14	117,4*	-747,2	542,3	-1775,7	-148,5
SZ20	-248,3	-326,9	-398,7	-337,0	-749,5
R ²	0,392	0,590	0,538	0,526	0,576
n	1452	433	827	824	589

* A 10. és a 13. tábla *-gal jelölt együtthatóhoz 0,1-nél nagyobb kétoldali p -érték tartozik, ami úgy értékelhető, hogy azok 0-tól való eltérése nem szignifikáns.

A 10. és 13. tábla az indexszámítás 1. lépésében említett becslőegyenletek főbb jellemzői találhatóak. Részben a $b_0, b_1 \dots b_p$ együtthatók, részben pedig az R^2 -tel jelölt több-

szőrös determinációs együtthatók. Az együtthatókat – szokás szerint – oly módon kerekítve közöljük, hogy a forgalmi érték ezer forint pontossággal legyen becsülhető a házak, lakások 11., illetve 14. táblákban szereplő átlagos minőségi jellemzőiből. Itt megtalálható az egyes években gazdát cserélő házak, lakások száma is.

11. tábla

A házak átlagos jellemzői

Változó	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben				
Forgalmi érték (ezer forint)	2119,0	2404,9	2994,6	3487,3	4473,5
SZ	2,49	2,53	2,49	2,48	2,70
T2	5,77	1,33	9,42	5,34	5,69
SZ2	0,15	0,04	0,16	0,14	0,15
T3	5,09	6,98	6,59	4,37	3,89
T11	3,88	2,84	5,59	3,33	15,62
T14	7,22	11,57	6,59	6,43	13,85
SZ14	0,20	0,36	0,18	0,21	0,34
SZ20	0,21	0,28	0,25	0,21	0,23
T	80,2	78,7	128,0	94,9	99,4

12. tábla

*A házak tényleges és korrigált átlagairól
(ezer forint)*

Év	Tényleges átlagár	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
		évi minőségi összetétel melletti korrigált átlagár				
1990	2119	2119	2047	2215	2086	2551
1991	2405	2439	2405	2573	2371	2810
1992	2995	2980	2978	2995	2954	3294
1993	3487	3643	3599	3760	3487	4499
1994	4473	4035	3823	4154	3990	4473

13. tábla

A lakások forgalmi értékének becsléséhez szükséges együtthatók

Változó	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben				
Konstans b_0	-33,1*	435,2	-496,1	-674,9	-361,1
T	27,4	20,5	43,0	49,3	43,9
T1	9,2	6,1	15,5	18,1	18,0
T2	12,8	16,0	23,6	24,6	25,5
T5	2,3*	6,3	39,7	40,4	23,9
T12	12,0	20,6	22,6	26,9	24,0
T21	-5,4	-6,4	-6,5	-7,9	-9,5
R^2	0,533	0,554	0,573	0,604	0,555
n	4076	1078	4069	3673	2764

A 11. és a 14. tábla a vizsgált házak, illetve lakások átlagos jellemzőit, azaz minőségi összetételét, a 12. és 15. tábla pedig a korrigált átlagárakat tartalmazza.

14. tábla

A lakások átlagos jellemzői

Változó	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben				
Forgalmi érték (ezer forint)	1595,2	1666,0	2129,8	2324,0	2189,9
T	54,40	54,24	54,21	55,06	53,44
T1	0,76	1,29	1,74	1,81	2,58
T2	6,08	3,57	4,36	3,73	2,68
T5	0,38	0,46	2,54	2,39	1,17
T12	4,87	3,30	3,30	2,91	2,98
T21	1,56	2,89	1,74	1,67	0,79

15. tábla

A lakások tényleges és korrigált átlagárai
(ezer forint)

Év	Tényleges átlagár	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
		évi átlagos minőségi összetétel melletti korrigált átlagár				
1990	1595	1595	1538	1562	1573	1525
1991	1666	1746	1666	1701	1700	1654
1992	2130	2114	2016	2130	2138	2015
1993	2324	2303	2194	2313	2324	2192
1994	2190	2305	2196	2283	2293	2190

Az összes lakóingatlan (házak és lakások együtt) átlagárai (lásd a 16. táblát) a megfelelő ház- és lakás átlagár súlyozott átlagaként kaphatók meg. A súlyok a tényleges átlagárak esetében most is a házak és lakások adott évi tényleges számai, a korrigált átlagárak esetében pedig a házak és lakások évenként számított arányának súlyozatlan átlagai. Ez utóbbi a házak esetében 0,215408, a lakások esetében pedig 0,784592.

16. tábla

Az összes lakóingatlan tényleges és korrigált átlagára
(ezer forint)

Év	Tényleges átlagár	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
		évi minőségi összetétel és 1990–1994. évi átlagos megoszlás melletti korrigált átlagár				
1990	1733	1708	1648	1703	1684	1746
1991	1878	1895	1825	1889	1845	1903
1992	2276	2301	2223	2316	2314	2291
1993	2537	2592	2497	2625	2574	2689
1994	2591	2678	2546	2686	2659	2682

A házak esetében a tényleges és korrigált átlagárak alakulása között legnagyobb eltérés 1990-ről 1994-re, illetve 1993-ról 1994-re figyelhető meg. A kétféle bázisindex között közel 25 százalékpontos, a kétféle láncindex között pedig mintegy 20 százalékpontos különbség figyelhető meg. A 11. tábla tanúsága szerint e nagy eltérésekre az ad magyarázatot, hogy 1990-ről 1994-re, illetve 1993-ról 1994-re megnőtt a házak átlagos szobaszáma, s igen jelentősen megnőtt a T11, és T14 változók átlaga is. E változások pedig a 10. tábla adatai szerint mind növelőleg hatottak a házak tényleges átlagárára, mely hatás a korrigált átlagárakból kiszűrésre került.

A lakások esetében is hasonló magyarázatot lehet találni a tényleges és a korrigált átlagárak alakulásának minden számottevő eltérésére.

A lakásárak alakulása esetében gyanúsnak tűnhet a tényleges és a korrigált átlagár 1993-ról 1994-re bekövetkező csökkenése. A korrigált átlagár csökkenése azonban az ún. standardizálás módszerével is igazolható. Ha ugyanis a kerületcsoport és szobaszám szerint együttesen differenciált átlagos lakásárakat mindkét évre vonatkozóan a lakások azonos megoszlását feltételezve átlagoljuk, akkor a lakások 1994. évi átlagára mintegy egy százalékkal alatta marad az előző évi átlagárnak. Ennek valószínű okára a 8. táblában lefelé látható, amiből az tűnik ki, hogy a lakásoknak az adásvétel éve szerinti megoszlása mindkét évben az 1993-as év tényleges árszintvonalára felé húzza az 1993-ban, illetve 1994-ben nyilvántartásba kerülő lakások „vegyes” árszintvonalát. Ez újból rávilágít a vegyes árszintvonalú átlagárak elemzésének említett veszélyére.

*

A módszertani korrektség megkívánta, hogy tanulmányunkban közöljük a fővárosi lakóingatlanok árának alakulását mind az adásvétel szerint homogén, mind pedig a vegyes összetételű adatállományokból származó adatok alapján. Nyilvánvaló, hogy az elkövetkező elemzéseknek már a homogén adatállományból kell készülniük, annak érdekében, hogy tisztábban lehessen mérni az egyik évről a másikra történő árváltozást. A kétféle adatállományból nyert eredmények különbségéből adódó módszertani tanulságok nyilvánvalók, ezekre most nem is kívánunk kitérni.

Szükségesnek látszik azonban, hogy összegezzük a fővárosi lakóingatlanok piacán érvényesülő főbb tendenciákat.

1. Az 1990-es évek első felében a lakóingatlanok árnövekedése elmaradt a fogyasztói árak növekedésétől.

2. Jelentős különbség mutatkozott viszont a lakások és a házak árának alakulásában: míg a lakások árának éves növekedése nem éri el vagy alig haladja meg a 10 százalékot, a házak ára ennél jóval nagyobb mértékben növekszik.

3. A lakásárak növekedése megtorpanásának okai:

- a lakások többsége a rosszabb ökológiai pozíciójú kerületekben kerül értékesítésre,
- hirtelen felduzzadt a magántulajdonú lakások kínálata a privatizáció következtében,
- a lakások üzletnek, irodának már csak elvétve kelnek el.

4. A házakból jóval kisebb a kínálat, és az is elsősorban a „zöldövezetekben” jelenik meg. A házak egy része már luxusigények kielégítésére is alkalmas (felszerelésük, mére-

tük eléri a nyugat-európai közép-, sőt felsőosztály lakásainak színvonalát), de a „szerényebb” házak is elsősorban a tőkeerősebb vásárlókat vonzzák. A házak piacán tehát a fizetőképesség kevésbé jelent korlátot, mint a lakásokén. Ennek az a fő oka, hogy egy bizonyos szint felett (amely a lakóingatlan-vásárlások esetében 18–20 millió forint tájékan határozható meg) a keresletet már nem elégítik ki a lakások (vagy a kereslet már nem lakásokra, hanem házakra irányul). Ez természetesen pillanatnyilag elsősorban a budai lakóingatlan-piac jellemzője, ám igen tág és a korábbi évekhez képest növekvő térben: Óbuda északi részén, a II. kerület belső és külső részein át, Budakeszit is beleértve, a XII. kerület hagyományosan magas presztízsű lakónegyedeiben, majd Dél-Buda egyre frekvenciáltabb családi házas övezeteiben is tapasztalható a jelenség. Ez a tendencia azt is eredményezheti, hogy a korábban legmagasabb presztízsű és legdrágább budai lakások árai relatíve csökkenni fognak.

5. E tendenciák alapján várható, hogy nemcsak „ökológiai” részpiacok alakulnak ki, hanem egyazon ökológiai részpiacon belül lakásforma szerinti is.

TÁRGYSZÓ: Lakásstatistika.

SUMMARY

The study summarises the recent results of the research published in No3. 1995 of *Statistical Review*.

The computations show in two forms the characteristic features of housing market in Budapest for the 1990–1994 period making use of the possibilities afforded by changes in the database during that time. It means on the one hand the method used in the former study and drawing on the processing of „homogenous” data as regards the year of sales on the other.

The study deals with the more important components of the housing market in the capital: prices and the factors behind, development of supply prices, as well as the influence the privatised dwellings and other real estates exert on the housing market.

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A FINOMKERÁMIA-IPARI TERMÉKEK KÜLKERESKEDELME ÉS FELHASZNÁLÁSA, 1949–1970

DR. KÁPOLNAI IVÁN

A régebben agyagiparként emlegetett finomkerámia-ipar évtizedeken át nem tudta kielégíteni a hazai igényeket, s az ország importra szorult a legfontosabb termékcsoportokból. Az 1920-as évek derekáig a külföldről behozott áruk értéke nagyobb volt, mint az egész hazai gyártásé. Az első világháború utáni években azonban jelentős új, modern termelőkapacitások létesültek az országban, s a fejlesztések, korszerűsítések eredményeképpen az iparág teljesítménye az 1920-as évtized végén már több mint kétszerese volt az importnak, majd az 1930-as évek elején a behozatal – jórészt a világgazdasági válsággal, vámháborúkkal összefüggésben – oly mértékben megcsappant, hogy a finomkerámia-ipar külkereskedelmi mérlege a korábbi importtöbbletről kiviteli többletre fordult át. Több mint negyedszázadon át, az 1932 és 1958 közötti években az új gyártási ágakkal is bővült iparág termékeiből az ország többet exportált, mint amennyit importált, vagyis a növekvő hazai igények nagyobb részét a belföldi termelés elégítette ki.

A második világháború után a termelés fokozatos növekedésével egyidejűleg feléledtek a régi külkereskedelmi kapcsolatok is. Bár hivatalos statisztikai adatok ezekről az évekről nem ismeretesek, becslések szerint 1946-ban az iparág termelésének 4–5 százalékát, 1947–1948-ban pedig már jóval nagyobb részét exportálták, megközelítve az 1930-as évek második felének kiviteli hányadát.

A sokféle rendeltetésű – ipari továbbfelhasználásra kerülő, lakásfelszerelési, egészségügyi, közszükségleti és művészeti értékű stb. – cikkcsoportot nemzetközileg is ismert és elismert gazdag termékválasztékban előállító finomkerámia-ipar tevékenységének alakulásáról az 1940-es évtizedben – a második világháború alatti és utáni évekről – alig rendelkezünk publikált hivatalos statisztikai adatokkal. A külkereskedelmi forgalom időszaka 1939-ben megszakad, és csak 1949-től indul újra részlegesen, a korábbitól nagymértékben eltérő csoportosításban. A finomkerámia-ipar első világháború utáni alakulásáról túlnyomóan hivatalos statisztikai adatok felhasználásával – egy korábbi dolgozatban – nyújtott vázlatos áttekintést a következőkben megkíséreljük folytatni az 1940-es évtized végétől 1970-ig, bemutatva az állami központi tervgazdálkodás első két évtizede és a gazdaságirányítás 1968-ban indult reformja utáni első évek eredményeit. Főbb termékcsoportonkénti részletezésben áttekintjük 1949-től a külkereskedelmi forgalom alakulását, valamint a külkereskedelmi egyenleg és a termelés kombinálásával – a készletek nehezen meghatározható változásának figyelmen kívül hagyásával – a becslött

(feltételezett) hazai felhasználás összes és egy lakosra vetített mennyiségét, esetenként nemzetközi összehasonlításban is. A természetes mértékegységben kifejezett mennyiségi adatok némi képet nyújthatnak az iparág, illetve egyes termékcsoportok termelésének és felhasználásának hazai színvonaláról is. Alapul elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal által 1949-től kezdődően összeállított adatsorok, az évtizedeken át bizalmasan kezelt, „hivatalos használatra” szánt külkereskedelm-statisztikai kiadványok szolgáltak. Felhasználtuk továbbá a Külkereskedelmi Minisztérium némileg más csoportosításban és rendszerezésben közzétett adatait, valamint – egyéb forrás hiányában és/vagy kiegészítésként – a vállalati exportnyilvántartásokat is. Behozatal vonatkozásában természetesen kizárólag a hivatalos országos statisztikai adatok szolgáltak alapul.

ÉPÍTÉSI RENDELTETÉSŰ KERÁMIÁK

Az 1940-es évek végén és az 1950-es évtized elején a lakásépítési tevékenység minimálisra zsugorodása miatt nagy volt a termelési felesleg két építési rendeltetésű fajansz-termékcsoportból: az iparágban általában egészségügyi (szaniter)árúként emlegetett lakásfelszerelési, orvos-egészségügyi és kórházi termékekből (mosdó, WC-kagyló, piperecikk-tartók polcok stb.), valamint a belső falburkolási célokra szolgáló mázas csempéből, fajanszlapból. Mindkét termékcsoportot az 1895-ben alapított Zsolnay-féle Porcelán- és Fajanszgyár állította elő, mely az 1930-as években végrehajtott beruházások és műszaki fejlesztések eredményeképpen Európa egyik legkorszerűbb kerámiaüzemének számított. Az 1950-es évek első felében külföldre került e két termékcsoportból a termelés nagyobb része, a fali csempének olykor több mint 70 százaléka. Az egész iparág devizaforintban számított exportjának több mint fele e két árucsoport kiviteléből származott.

a) *Az egészségügyi kerámiatermékek.* A 2500 tonna körüli termelésből 1953-tól évente 1000 tonna feletti – olykor másfél ezer tonnát is meghaladó – mennyiséget exportáltak. Ennek a devizahozama egyes években az iparág összes kivitelének 40 százalékát is meghaladta. Fokozta az export jelentőségét, hogy túlnyomórészt – sőt egyes években kizárólag – dollárelszámolású országokba irányult. Az 1950-es évek második felétől bevezetett exportgazdaságossági számítások szerint egyes kiemelt termékek „dollár kitermelési” (ún. „G”) mutatója a legkedvezőbbek közé tartozott: az egészségügyi fajansztermék nemcsak az iparágban, hanem országos viszonylatban is egyike volt a legalacsonyabb belföldi berráfördítással előállítható exportcikknek.

Az 1940-es évek végén nagy súllyal szerepelt még az átvevők között Románia, a két háború közötti időszak egyik legfontosabb külkereskedelmi partnere. Az 1950-es évtizedben a legnagyobb átvevő – egyes években az összes kivitel több mint 70 százalékával – Törökország volt. Még nagyobb arányban részesedett a török piac az export devizahozamából, mert a többi átvevőnél általában lényegesen magasabb árat fizetett a termékekért. (Egyebek között ezzel is összefüggött a termékcsoport kiemelkedően kedvező exportgazdaságossága.) Az ország 1958-ig bezárólag minden évben tonnánként több mint 500 dollárt – olykor 700–800 dollárt is – kapott a Törökországba exportált egészségügyi kerámiákért, a többi ország általában 400 dollár alatti átlagával szemben. Törökországon kívül újjáéledtek a két háború közötti hagyományos külkereskedelmi kapcsolatok Egyiptommal, Szíriával, Libanonnal, 1952-ig Izraellel is, majd távolabbi ázsiai országok is

rendszeres átvevőkké váltak: 1952-től Irak, Irán, Ceylon, 1953-tól Indonézia, 1955-től Thaiföld. A régi latin-amerikai kereskedelmi partnerek közül kiesett ugyan Argentína, de minden évben kerültek szállítmányok többek között Equadorba, nagyobb tételek Uruguayba. A fejlődésben elmaradottabb dél-amerikai és afro-ázsiai területeken kívül az iparilag fejlettebb európai országok közül Ausztria, a Benelux-államok és Olaszország voltak a legrendszeresebb vevők, majd az 1950-es évek derekától a Német Szövetségi Köztársaság és Görögország. 1949 és 1956 között az Ibér-félsziget és Dánia kivételével minden európai tőkés országba eljutottak a budapesti Zsolnay gyár egészségügyi kerámiatermékei. Az összes kivitel 1950-ben 15, 1953-ban 20, majd 1956-ban már 32 ország (illetve gyarmati terület) között oszlott meg. Az átvevők listáján több mint 20 európai ország szerepelt. Az export mennyiségének nagyobb része (minden évben) Európába (Törökországot is ide számítva) irányult. A fejlettebb országok azonban mindinkább a jobb minőségű, kevésbé porózus félporcelán árukat igényelték, melyek gyártására Magyarország csak az 1960-as években kezdett rátérni.

Az évi – átlagban 1200 tonna körüli – kivitel 1956 után a belföldi szükségletek növekedésével 700–800 tonnára, némely évben 500 tonna körüli szintre süllyedt, a korábbi 50–60 százalékos exporthányad pedig mintegy 25 százalékra. A piac túlnyomórészt Európára és Ázsiára szűkült, és minthogy közben a nemzetközi piacon a jobb minőségű félporcelán áruk kerültek előtérbe, exportált egészségügyi fajansztermékeink átlagos tonnaára 1963-tól 300 dollár alá csökkent. Így az 1960-as évek második felében a korábban oly kivételesen kedvező feltételekkel exportált termékcsoport devizaszorzója már csak az országos átlag (60 forint/dollár) körül mozgott. Közben 1962-től a mennyiségileg és minőségileg egyaránt növekvő belföldi szükségletek legalább részbeni kielégítésére az ország mind több – 1966–1967-ben már 1800–2000 tonna – egészségügyi kerámiát importált rubelövezetű országokból, főleg Csehszlovákiából és Bulgáriából, kisebb mennyiségben pedig Romániából. A kivitel tonnánként 250–270 dollár körüli átlagáraihoz közel estek a behozatal rubelárai, de az 1960-as évtized vége felé jelentősen emelkedtek az importárak (400 rubel fölé).

A rubelelszámolású importtal egyidejűleg – a belföldi ellátási zavarok ellenére is – mindvégig megmaradt a konvertibilis valutát hozó kivitel, abból a külkereskedelmi üzletpolitikai megfontolásból, hogy az évtizedek során kiépített piacok ne vesszenek el, és a magyar egészségügyi kerámiatermékek folyamatos jelenléte a nemzetközi áruforgalomban biztosítsák (számítva arra, hogy a termelési kapacitások tervezett bővítése után újból nagyobb mennyiségű áru kerülhet exportra). Az 1960-as évek derekán Hódmezővásárhelyt létesült modern kerámiaipari kombinát, az Alföldi Porcelángyár egészségügyi árut előállító egységének 1967. évi üzembe lépése után, 1969-ben a 9,5 ezer tonnás termelésnek valóban már mintegy 30 százaléka, majd a következő évben a 10 000 tonnát meghaladó termelésnek több mint fele külföldi forgalomba jutott. A megnövekedett exportból azonban alig több mint 1000 tonna – a későbbi években még kevesebb – került konvertibilisdeviza-elszámolású országokba, túlnyomó része – 1970-ben több mint 80 százaléka – rubelövezetbe irányult.

A belföldi termelést és a külkereskedelmi forgalmat figyelembe véve, 1956-ig évente többnyire csak 1200 tonna körüli mennyiség maradt belföldi felhasználásra. Ez a mennyiség az 1960-as évek elejéig fokozatosan 2000, az évtized közepéig 3000 tonnára, 1968-1969-ben pedig 6000 tonna fölé emelkedett. Így ekkor a tartós áruhiány miatt

felhalmozódott szaniteráru-igények is kielégülhettek. 1970-ben a belföldi felhasználás azonban már csak 5000 tonna körül mozgott.

1. tábla

Az egészségügyikerámia-áru termelése és külkereskedelme

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és külkereskedelem egyenlege	Export	Import
	tonna			ezer devizaforint*		
1949	1 726	923	2	805	7 349	16
1950	1 786	1 160	-	626	7 061	-
1951	2 496	1 484	-	1 012	7 561	-
1952	2 627	1 090	-	1 537	5 998	-
1953	2 695	1 431	-	1 264	7 192	-
1954	2 468	1 263	-	1 205	5 359	-
1955	2 743	1 637	-	1 106	8 052	-
1956	2 227	1 018	-	1 209	4 466	-
1957	2 108	697	-	1 411	4 128	-
1958	2 522	824	-	1 698	6 046	-
1959	2 548	753	1	1 796	2 968	3
1960	2 688	846	-	1 842	3 434	-
1961	2 844	785	0	2 059	3 566	0
1962	2 850	532	56	2 374	2 365	182
1963	2 888	477	403	2 814	1 867	1 099
1964	2 797	717	1 283	3 363	2 113	4 587
1965	2 829	700	1 702	3 831	2 211	6 116
1966	2 996	707	1 871	4 160	2 145	6 643
1967	3 593	879	2 059	4 773	2 800	7 070
1968	7 133	875	421	6 679	3 132	2 233
1969	9 509	2 859	311	6 961	8 967	1 676
1970	10 267	5 762	290	4 795	20 996	1 619

* Devizaforint: a kivitt áru eladásából származó, illetve a behozott áru megvételére fordított devizáknak a Magyar Nemzeti Bank (MNB) hivatalos alapárfolyamán (1953-tól egységesen középárfolyamon) számított forintértéke (1 dollár = 11,74 forint, 1 rubel = 13,044 forint). 1976-tól az értékelés az MNB által jegyzett kereskedelmi árfolyamon történt. A devizaforintérték-adatok határpáratison értendők: az export értékéből a magyar határtól az eladás helyéig devizában fölmerült szállítási költségeket levonják, az import vételi értékéhez pedig a vételi helytől a magyar határig devizában fölmerült szállítási költségek értékét hozzáadják.

Magyarországon az 1960-as évtized végén az egy lakosra jutó egészségügyikerámia-felhasználás 0,5–0,6 kilogramm volt. A gazdaságilag fejlett országok többségében a felhasználási fejkvóta az 1960-as években 1–2, sőt egyes országokban (például Franciaországban, Nagy-Britanniában) 2 kilogramm feletti volt. Figyelembe veendő azonban, hogy számos országban – a hazai termelés túlnyomó részét kitevő mosdó- és WC-kagylókon kívül – különböző nagyméretű egészségügyi rendeltetésű lakásfelszerelési cikkeket (fürdőkádakat, mosogatókat stb.) is készítenek kerámiából (főleg kőagyagból), s ez a súlyban mért termelési és felhasználási adatokat nagymértékben megemeli.

b) *Mázás falburkoló csempe.* E termékekből kivitelre került a termelés nagyobb része az 1950-es évek elejéig. 1953-tól azonban a 200–300 ezerről fokozatosan mintegy 600 ezer négyzetméterre növekvő termelésnek mind kisebb hányada jutott külföldre a

belföldi szükséglet növekedése miatt, és az 1960-as évtized derekáig az export teljesen elsorvadt.

A falicsempe exportja kevesebb ország között oszlott meg, mint a saniterárué. Az 1950-es évtized első felében rendszeresen visszatérő átvevő volt Törökország és Egyiptom, Dél-Amerikából pedig Argentína, majd Uruguay. Az egészségügyi áruk exportjával szemben a falicsempe kivitelében nagyobb súllyal szerepeltek és állandóbb vevőknek bizonyultak az európai fejlett országok: így például Franciaország és Hollandia csaknem minden évben vásárolt. Számos Európán kívüli országba azonban csak alkalmanként szállítottak falicsempét. Végül is az exportpartnerek gyakori cserélődése következtében az 1949 és 1956 közötti időszakban a hazai mázas falburkoló csempe mintegy félszáz országba, illetve gyarmati területre jutott el.

Falicsempéből 1952-ig a termelésnek mintegy 60, 1959-ig 20 százaléka, később pedig (1965-ig bezárólag) átlagosan 6–7 százaléka került exportra. Az 1956 után fokozatosan növekvő szükséglet legalább részbeni kielégítésére, a krónikussá vált csempehiány enyhítésére 1959-től már rendszeresen, 1962-ig évi 100–200, a további években 300–500 ezer négyzetméter csempét importáltunk, 1957-ben pedig a behozatal már meghaladta a hazai termelést. A csempét 1968-ig szinte kizárólag rubelelszámolású országokból: főleg a Német Demokratikus Köztársaságból (NDK), azonkívül Csehszlovákiából, (olykor kisebb tételeket a finomkerámia-iparát gyors ütemben fejlesztő Bulgáriából), 1965-ben Kínából hoztuk be, majd 1966-ban belépett a szállítók közé – minthogy Csehszlovákia nem tudta leszállítani a lekötött mennyiség nagy részét – a nem rubelövezetbe tartozó Jugoszlávia. Az 1960-as évtized végén ugrásszerűen megnőtt importnak már nagyobb része nyugat-európai országokból származott: az 1969. évi 1,2 millió négyzetméteres behozatalnak közel kétharmada, az 1970. évi 2,9 millió négyzetméteresnek pedig több mint 80 százaléka. Ennek közel felét Olaszország, az egész világ kimagaslóan legnagyobb exportőre szállította, egynegyedét pedig Spanyolország, mely 1960-as évtizedbeli gyors fejlődésével a világranglista második helyére került termelésben és kivitelben egyaránt.

A kerámia burkolólapok gyártásában az 1950-es évektől bekövetkezett valóságos technológiai forradalom eredményeképpen a falicsempe ára a nemzetközi piacon nagymértékben csökkent. Magyarország például az 1950-es évek elején még 2 dollárt meghaladó átlagáron exportálta a sima fehér fajanszcsempét, majd ez az ár 1,50 dollár alá került. A nem fehérre égő olcsó agyagból Olaszországban és Spanyolországban tömegméretekben gyártott, rendkívül ízléses kivitelű csempe önköltsége ennél alacsonyabb volt, és az 1969–1970-ben importált csempe négyzetméterenkénti átlagára 1,30–1,40 dollár között mozgott.

Magyarországon a falicsempe-felhasználás az 1950-es évtized elejéig minimális volt. A termelés nagyobb része exportra került, így belföldi értékesítésre alig 100 ezer négyzetméter maradt. (Ennyit használtak fel az országban az 1930-as évek gazdasági pangásának időszakában.) Az 1953 és 1958 közötti években az évi felhasználás 300 ezer négyzetméter körül mozogott, az 1959-től rendszeressé váló és növekvő behozatal eredményeképpen az évtized fordulójára mintegy félmillió négyzetméterre emelkedett, 1964–1965-ben pedig meghaladta az 1 millió, 1969-ben a 2 millió, 1970-ben pedig a 3,5 millió négyzetmétert az importból és hazai termelésből belföldi értékesítés céljaira rendelkezésre álló csempemennyiség. Ez több mint 30-szorosa a két évtizeddel korábbiak.

A 2. tábla termelési és külkereskedelmi adatai részletesen szemléltetik, hogy az 1940-es évek végi, 1950-es évtized eleji mélypontról tartós stagnálás és lassú, fokozatos emelkedés után miként következett be a robbanásszerű áttörés a hazai falicsempé-felhasználásban. Ez az 1970-es években tovább folytatódott, mennyiségben és választékban egyaránt bőséges kínálattal.

2. tábla

A mázas falburkoló csempe termelése és külkereskedelme

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és külkereskedelem egyenlege	Export	Import
	ezer négyzetméter			ezer devizaforint		
1949	192	91	-	101	2 850	-
1950	220	169	10	61	3 769	207
1951	311	224	8	95	5 051	174
1952	352	188	-	164	4 308	-
1953	356	118	38	276	2 415	664
1954	340	74	18	284	1 530	265
1955	390	100	-	290	2 254	-
1956	323	58	-	265	1 052	-
1957	378	51	-	327	875	-
1958	423	34	-	389	649	-
1959	481	37	91	535	493	2 078
1960	509	65	174	618	1 296	4 283
1961	541	10	143	674	88	3 320
1962	548	37	148	659	552	3 603
1963	500	36	333	797	739	7 952
1964	588	18	505	1 075	293	9 769
1965	591	4	445	1 032	47	9 803
1966	626	1	506	1 131	6	11 364
1967	648	-	728	1 376	-	15 910
1968	554	-	924	1 478	-	17 664
1969	645	-	1 194	1 839	-	20 453
1970	600	-	2 904	3 504	-	52 323

Az 1970. évi becsült felhasználás egy lakosra számítva 0,3–0,4 négyzetmétert jelent, ami a Nagy-Britanniában és a skandináv országokban kialakult szintnek felel meg. Több nyugat-európai országban (Ausztria, Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország stb.) azonban a fejkvóta meghaladja az 1 négyzetmétert, nem is szólva Olaszország és Spanyolország jóval magasabb felhasználási szintjéről.

c) *Kályhacsempe*. Sima és díszes (olykor művészi) cserépkályhák építéséhez felhasználható csempét a Romhányi Kályhagyárban, a Pécsi Porcelángyárban és számos kisebb üzem, szövetkezet keretében állítottak elő. A termelés kiemelkedően gyors felútása – 1–2 ezer tonnáról 1964-re 20 ezer tonna fölé – ellenére is már 1958-tól fölmerült az importigény. Az évről évre növekvő behozatal 1967-ben 6 ezer tonnával – közel 9 millió devizaforinttal – tetőzött. Ez az iparág összes importkiadásainak több mint 10 százaléka. A behozatal túlnyomórészt Romániából, Lengyelországból és a Német Demokratikus Köz-

társaságból származott. Az import csökkent a belföldi kereslet mérséklődésének éveiben, mígnem 1970-ben teljesen megszűnt.

A termelés és a behozatal együttesen az 1964 és 1968 közötti években meghaladta a 25, sőt 1966–1967-ben a 30 ezer tonnát (ennek több mint 20 százaléka volt az import). Ez mintegy 150 000 átlagos méretű kályhának felelt meg, a kisebb, ún. hordozható kályhák terjedésével azonban ennél jóval több cserépkályhát építettek évente. Az 1960-as évek második felétől mind nagyobb mértékben tért hódítottak más, gazdaságosabb fűtési eljárások (olajkályha, gázfűtés stb.), így a hazai termelőkapacitások lehetővé tették volna a kályhacsempe exportját is. Jugoszláviába szállítottunk is 176 kályha építéséhez elegendő csempét, és fölmerült művészi színvonalú kályhák Ausztriába exportálásának a lehetősége is. A hazai termelés azonban az 1970-es évek első felében 2–3 ezer tonna közötti szintre zsugorodott, így exportra nem került sor.

d) *Csatornázási kőagyagcső.* A pécsi Zsolnay-gyárban – a múlt század 80-as éveitől több évtizeden át szinte változatlan technológiával – mindössze ezer tonna körüli, stagnáló mennyiségben állítottak elő sómázás kőagyagcsövet. A termelés kiegészítésére minden évben, nagyjából a Német Demokratikus Köztársaságból és Csehszlovákiából importáltunk csatornázási csöveket és alkatrészeket. A behozott mennyiség átlagosan a hazai termelés 10 százaléka körül mozgott, majdnem minden évben meghaladva a 100 tonnát. Értékben az import legtöbbször 100 ezer rubelt sem ért el, csak az 1960-as évek második felében emelkedett és 1969-ben közelítette a 200 ezer rubelt.

Az importtal növelt hazai kőagyagcső-felhasználás mennyisége egy lakosra számítva alig több 0,1 kilogrammnál. Magyarországon ugyanis a csatornázásnál a vegyi hatásoknak kevésbé ellenálló, rendszerint rövidebb élettartamú, olcsóbb betoncső alkalmazása vált általánossá. A csatornahálózat hossza is elmarad – mind az ország területéhez, mind a lakosság számához viszonyítva – az európai országok többségétől. A kőagyagcső-felhasználás az 1960-as években nálunk alacsonyabb volt, mint az európai szocialista országokban, amelyekben egy lakosra számítva – Románia kivételével – mindenütt meghaladta az 1, Lengyelországban a 2 kilogrammot, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban pedig 6–8 kilogramm között volt. A nyugat-európai iparilag fejlett országok közül Franciaországban is nagyjából betoncsövet használnak csatornázáshoz, de ott is 1 kilogramm feletti volt a kőagyagcső-felhasználási kvóta, a Német Szövetségi Köztársaságban viszont az 1960-as évtizedben 10–15 kilogramm között mozgott, Nagy-Britanniában pedig ennél is magasabb volt.

HÁZTARTÁSI ÉS DÍSZMŰKERÁMIÁK

Az építési rendeltetésű fajansztermékek kezdetben nagyarányú, de mindjobban sorvadó exportján kívül rendszeres kiviteli cikkei voltak a finomkerámia-iparnak a fajansz- és porcelánmasszából vagy közönséges agyagból készült közszükségleti, közvetlen lakossági igényeket kielégítő háztartási és dísztárgyak. Exportjuk devizaforintban számított értéke 1957 után már meghaladta az építési kerámiákét, és az 1960-as évek derekáig hozamuk nagyobb volt, mint a műszaki célú kerámiák kiviteléből származó.

a) *Fajanszedények és fajanszdísztárgyak.* A fajanszmasszából gyártott háztartási és díszműárak – a művészettörténeti és az ipari-kereskedelmi szóhasználatban köedényként (is) ismert termékek – kivitele elsősorban a Gránit gyár tevékenységéhez kapcsolódott. A

Kispesten 1922-ben alapított modern – létesítésekor Közép-Európa legkorszerűbb kőedénygyárának számító – nagyüzem háztartási és dísztárgyakon kívül 1949-ig egészségügyi fajanszot is gyártott. Az 1930-as évek derekán termelésének több mint 30 százaléka külföldi piacra került.

A háborús években megnövekedett termelés túlnyomó része belföldön értékesült, de a háború után – a versenytársakhoz viszonyítva rövid (3–5 hónapos) szállítási határidők vállalásának és az áruk jó minőségének köszönhetően – az erős konkurenciaharc ellenére is az export volumene már 1947-ben meghaladta a két háború közötti legmagasabb szintet, és 1948–1949-ben a termelés több mint egyharmadát értékesítették külföldön. (Igaz, hogy a külföldi eladások gyakran veszteségesebbek voltak a belföldi értékesítésnél.) Az 1950. évi több mint 2800 tonnás termelésnek – és az 1951. évinek is – közel fele került kivitelre, a későbbiekben azonban a növekvő termelésnek egyre csökkenő hányadát, az 1950-es évtizedben mintegy 30, az 1960-as években 23–24 százalékát exportálták. Az 1960-as évtized derekáig évente átlagosan közel 1000, olykor még azt is meghaladó mennyiség volt a kivitel, ami az évtized második felében 800 tonnára mérséklődött.

A két háború között még túlnyomórészt Romániába és más, főleg Balkán-félszigeti országokba, majd az 1930-as évek derekától a közélkeleti térségbe irányult a gyár kivitele. A háború után azonban fokozatosan Nyugat- és Észak-Európa lett a felvevő piac: az exportált fajansztermékeknek már az 1950-es években is több mint felét, majd átlagosan mintegy 80 százalékát a fejlett iparral (köztük kerámiaiparral) rendelkező európai országok vették át. Az összes exportnak mintegy negyedrésze a Benelux-államokba – az 1950-es években inkább Belgiumba, később nagyjából Hollandiába – került. A skandináv-országok – sorrendben: Dánia, Svédország, majd 1954-től Norvégia is – több mint 10 százalékkal részesedtek a kivitelben. Jelentősebb mennyiséggel csaknem minden évben szerepelt az átvevők között Nagy-Britannia, kisebb tételekkel Málta szigete. Számtottevő mennyiségű szállítmányok jutottak – az 1958 és 1964 közötti évek kivételével – rendszeresen Ausztriába is. A Német Szövetségi Köztársaság csak 1954-től importált rendszeresen a Gránit gyártól háztartási fajanszedényeket, de az 1960-as években a legnagyobb átvevő lett: az összes kivitelnek több mint harmadrészét vette fel. (Ezeknek a szállítmányoknak bizonyos hányada azonban Hamburgon át más végső rendeltetési helyre került.) Végül is a kivitel mennyiségének csökkenő tendenciája ellenére az európai országok az 1960-as években több árut vettek át, mint az előző évtizedben.

Törökország az 1950-es évek végéig nemcsak a hazai egészségügyi fajansztermékekből, hanem a háztartási fajanszárukból is jelentős tételeket vásárolt, mindaddig míg ki nem építette – többek között éppen magyar szakemberek segítségével – saját kerámiaiparát. A Libanonba irányuló szállítmányok csökkentek az 1960-as években. A legtovább és a legnagyobb tételekkel Szíria és Egyiptom maradt meg a közél-keleti exportpartnerek közül, és számos arab országon kívül Távoli Keleten is akadtak időnként átvevők.

Az afrikai országok közül az 1950-es évek első felében Nigériába irányultak jelentősebb szállítmányok, ezenkívül Kongóba és Aranypartra. Észak-Amerikából 1958-tól egy évtizeden át rendszeres átvevők Kanada és az Egyesült Államok. Latin-Amerikából az 1950–1951-ben még jelentős tételekkel szereplő Argentínán kívül esetenként néhány más ország és (az 1950-es években még) gyarmati terület, majd 1961-től 1965-ig Kuba vett át számtottevő mennyiségű exportárut.

A Gránit gyár fajanszedényei és -díszműűruai a háború után négy világrész több mint félszáz államába jutottak el: az 1950-es évtizedben évente 20-nál is több országba, a későbbiekben 6–18 átvevőt tüntet fel évente a külkereskedelmi statisztika. A háztartási fajanszedényeket és -dísztárgyakat azonban lényegesen kedvezőtlenebb feltételekkel exportálták, mint a hasonló massaösszetételű egészségügyi fajanszárut, elsősorban a meglehetősen alacsony exportárak miatt. A fehér és színes, máz alatt vagy máz felett festett fajanszedények és -díszműűruk súlyegységre vonatkoztatott kiviteli átlagára lényegesen alacsonyabb volt, mint az azonos súlyú, kevésbé munkaigényes, túlnyomórészt fehérmázás egészségügyi fajanszárúé, holott a belföldi forgalomban éppen fordítva: a szaniteráru tonnánként átlagosan 20–30 százalékkal olcsóbb volt, mint a fajanszedény és -díszműűaru. Az 1950-es évek végéig egy tonna egészségügyi áru exportjából – mint láttuk – 500 dollárt is meghaladó hozam származott. Ez ugyan a későbbiekben 300 dollár alá csökkent, de a háztartási edények és díszműűfajansz tonnánkénti átlagos kiviteli ára az 1950-es években is 300 dollár alatt mozgott, és a fajanszedényárak iránti kereslet csökkenése ezt legtöbbször 200 dollár alá nyomta. Végül is a fajanszedények és -dísz-műűruk kivitelének devizaszorzója kedvezőtlenebb volt a népgazdasági átlagnál (60 forint/dollár).

b) *Herendi porcelán.* Az építési és közfogyasztási fajansztermékek exportjának fokozatos csökkenésével vagy éppenséggel megszűnésével szemben a munkaigényes, jelentős részben művészi kézimunkával előállított, már a múlt század második felében nemzetközi hírnévre emelkedett herendi porcelántermékek kivitele határozottan emelkedő irányzatú volt. A háború befejezése után néhány hónappal már megjelent a herendi áru a nemzetközi piacon, és a nyersanyag-beszerzési nehézségek miatt nehezen induló – 1947–1948-ban mindössze 40–50 tonnás – termelésnek mintegy harmada exportra került. Miatán államközi tárgyalások eredményeképpen 1949-től felvették a kapcsolatot a jelentősebb régi átvevőkkel, az exporttevékenység tovább bővült. Míg azonban az 1950-es évek első felében a budapesti Zsolnay-gyár termékeiből évente átlagosan mintegy 800 000 dollár, a Gránit gyár fajanszedény- és -díszműűruiból több mint 400 000 dollár értékben exportáltak, a herendi porcelánok kiviteléből származó devizabevétel az 1960-as évek elejéig 200 000 dollár alatt maradt.

A fajansztermékek csökkenő devizahozamával szemben a herendi porcelán exportjából származó túlnyomórészt dollárbevételek – az 1953-ban megindult és több éven át tartott beruházási és felújítási munkálatok befejezése után – az 1960-as években lendületesen növekedett, és a 100 tonna körüli szintről az 1960-as évek vége felé 200 tonna fölé emelkedett termelésnek mind nagyobb hányada, mintegy 60 százaléka került exportra, míg az 1950-es évtizedben és az 1960-as évek nagyobb részében az exporthányad átlagosan 40 százalék körül mozgott. A herendi gyár dollárban kifejezett exporthozama az 1960-as évek elején már nagyobb volt, mint az iparág bármely más gyaráé, az évtized végén pedig egymaga többet exportált nem rubelövezetű országokba, mint a többi gyár együttvéve: a fajansztermékek kiviteléből származó (1949–1950-ben még 1,2–1,3 milliós) dollárbevételek két évtized alatt alig harmadára apadt, ugyanakkor a herendi porcelán kivitelének devizahozama 5–6-szorosára, 1 millió dollár körüli szintre emelkedett. A herendi porcelánexport földrajzi megoszlását mutatja a 3. tábla.

Az 1950-es évek elején az Egyesült Államok volt a legnagyobb átvevője a herendi porcelánnak (1951-ben az összes export közel felével). Az európai országok közül Ola-

sz-országba irányultak csaknem minden évben a legnagyobb szállítmányok, olykor több is, mint az Egyesült Államokba. Jelentős tételek kerültek a Benelux államokba (nagyobb-részt Hollandiába). 1950-ben Ausztria vásárolta a legtöbb herendi árut, de a későbbi években Svájcba olykor több herendi porcelán került, mint Ausztriába. Évenkénti rendszerességgel, de eléggé változó mennyiségben vásárolt herendi porcelánt Svédország és ennél kisebb mennyiségben a többi észak-európai ország. Az 1950-es években viszonylag kis tételekkel szerepelt az átvevők között Nagy-Britannia és Franciaország, ezenkívül a Német Szövetségi Köztársaság is, amely a későbbiekben a legnagyobbak közé került.

Az Európán kívüli országok közül – az Egyesült Államokon és Kanadán, valamint a gazdaságilag ugyancsak fejlett Ausztrálián és a Dél-afrikai Köztársaságon kívül – az 1950-es évek első felében, majd az 1960-as évtizedben is Mexikó szerepel a legjelentősebb szállítmányokkal, és kisebb tételekkel, több-kevesebb rendszerességgel néhány dél-amerikai ország (Argentína, Brazília, Venezuela, Ecuador stb.). Az afro-ázsiai földrészről Törökországon kívül leginkább egyes arab államok (Egyiptom, Libanon stb.) vagy távolabbi keleti országok (Irán, Ceylon, Pakisztán stb.) tűnnek olykor fel az exportpartnerek listáján.

Az 1960-as években, különösen az évtized második felében a herendi porcelán exportja erőteljesen megnőtt, s egyben a szerkezete is módosult. Az 1950-es évek végéig az export csaknem kizárólag dollárelszámolású országokba irányult, átlagosan évi 160–170 ezer dollár értékben.

Az 1960-as évtizedben jelentős mennyiségű herendi porcelán került rubelövezetű országokba is, túlnyomórészt a Szovjetunióba, évente átlagosan mintegy 100 000 rubel értékben. Az évtized második felében kisebb tételekkel Lengyelországot, majd Romániát, az 1955–1968 években pedig a klíringdollár elszámolású Jugoszláviát is megtaláljuk az átvevők között.

Miközben a dollárelszámolású export volumene többszöröződött, egyidejűleg koncentráltabbá is vált: több mint fele három országban (Egyesült Államok, Olaszország és NSZK) összpontosult. Az 1960-as évtized derekáig az Egyesült Államok tartotta még vezető helyét minden évben, de a későbbiekben már megelőzte Olaszország vagy az NSZK, amely ország az évtized második felében az első helyre került az átvevők sorában, évente mintegy 150 000 dollárral. Ekkor az Egyesült Államok Olaszország után a harmadik helyre csúszott vissza. Utánuk Hollandia, Ausztria és Nagy-Britannia a sorrend. (Nagy-Britannia ekkor több mint tízszer annyi herendi porcelánt vett át, mint az előző évtizedben!) A többi európai ország részesedése a herendi exportban visszaesett, sőt a Svédországba irányuló kivitel abszolút értékben is csökkent. Törökország kiesett az átvevők sorából, csakúgy mint 1965-től Portugália, több évi korábbi rendszeres kereskedelmi kapcsolat után. Viszont az átvevők közé került az évtized derekán Spanyolország és Görögország, az Európán kívüli országok közül pedig Izrael. Több évi szünet után rendszeressé váltak az Ausztráliába irányuló szállítások, viszont kiesett 1961-től a Dél-afrikai Köztársaság.

A fejlődő országok herendiporcelán-exportja lassan emelkedett: a dollárelszámolású kivitelnek mintegy 10 (az 1960-as évtized második felében már több mint 10) százaléka. Mexikó továbbra is megelőzi a többi latin-amerikai államot, Afrikában pedig Líbia vásárolt több ízben is néhány ezer dollár értékben herendi porcelánt.

3. tábla

A herendi porcelántermékek exportja

Összes export	Rubelövezetbe	Dollárszámlású országokba							Más földrész országai	
		Olaszország	Német Szövetségi Köztársaság	Benelux államok	Ausztria, Svájc	Egyéb európai ország	ebből fejlődő			
							összesen			
1 708	-	2	-	40	151	102	1 413	.		
2 086	-	10	2	61	715	93	1 205	.		
2 175	-	137	13	36	355	257	1 377	.		
1 374	-	166	13	37	150	307	701	.		
1 754	-	194	51	207	200	414	688	.		
2 063	21	279	57	545	72	298	791	.		
1 802	3	469	38	166	92	173	861	.		
1 541	11	308	59	206	48	212	697	.		
1 970	28	375	109	300	101	561	496	.		
2 016	19	406	142	415	125	503	406	.		
2 360	285	411	163	352	142	358	649	.		
2 222	20	454	225	288	164	356	715	74		
4 050	1 241	375	182	376	323	590	963	150		
4 422	1 635	452	253	291	247	530	1 054	178		
4 546	1 674	654	292	431	247	391	857	100		
5 100	1 366	594	345	543	331	725	1 196	236		
5 523	1 285	860	672	604	438	568	1 089	236		
6 353	895	760	1 127	713	585	1 084	1 189	264		
7 575	879	1 340	836	942	450	976	2 152	738		
9 100	1 402	1 404	1 538	1 000	659	581	2 516	784		
10 976	1 369	1 909	2 212	675	976	757	3 078	1 452		
13 078	1 555	2 300	2 173	990	1 283	1 106	3 671	1 288		

A herendi porcelán az exportgazdaságossági számítások szerint kezdettől fogva az egyik legkedvezőbb feltételekkel exportált termékcsoporthoz tartozott. Az ún. „G” mutatók azt jelezték, hogy a herendi porcelán egységnyi nettó devizahozamának eléréséhez országos összehasonlításban is igen alacsony belföldi bér- és bérjellegű ráfordításra volt szükség. Az 1960-as évtized vége felé 40–50 forint belföldi folyó áras értékű herendi porcelán hozott 1 dollárt, illetve 30–40 forint 1 rubelt.

c) *Egyéb háztartási és díszműáru.* A herendi porcelánon kívül jelentéktelen, néhány ezer dollár értékben egyéb – hollóházi, majd később a Kalocsán létesített festőüzemben díszített – porcelánáru is szállítottunk külföldre. (Ezt 1968-tól külön tételként is kimutatja a hivatalos külkereskedelmi statisztika.) Ennél sokkal jelentősebb azonban a különböző kerámia-díszműáruk kivitele. Annak ellenére, hogy az iparág hagyományos díszműáruinak előállítására, például a Zsolnay-féle „porcelánfajanszok” termelése (s így exportja is) szünetelt a háború után, a több mint évszázados Városlódi Majolikagyárt – amely még 1947-ben is exportált – az államosítások után leállították, és csak két évtized múlva, az 1960-as évtized végén a herendi gyár telepeként helyezték újra üzembe. Az 1940-es évek végi jelentéktelen export után 1954-től válik rendszeressé, növekvő mennyiségben és értékben a kerámiadísztárgyak kivitele. Ennek keretében a minisztériumi felügyelet alatt álló vállalatok mellett kisebb termelőszerkezetek – tanácsi irányítású állami vállalatok és ipari szövetkezetek – különleges mázolású és díszítésű termékei, továbbá keramikus iparművészek alkotásai kerültek exportra. Az 1953-tól fokozatosan bővített, többek között korszerűsített – többek között „engóbos” népművészeti kerámiákat előállító – Hódmezővásárhelyi Majolikagyár termelésének több mint felét nagyjából gazdaságilag fejlett országokba exportálták. A Bodrogkeresztúri Kerámia Szövetkezet is dollárövezetbe szállította termelésének 20–30 százalékát. A Magyarországi Kerámia Vállalat exporttermékei – a termelés 10–15 százaléka – pedig inkább szocialista országokban találtak piacot. Közülük Jugoszlávia vásárolta a legtöbb kerámia-díszműáruat, azonkívül a Német Demokratikus Köztársaság és Csehszlovákia. A fejlett tőkés országok közül Svédország, a Benelux államok és Nagy-Britannia voltak a legnagyobb díszműáru-átvevők.

Az ország összes kerámia-díszműáru kivitelének devizaforintban számított értéke az 1950-es évek derekához képest többszöröződött, és 1962-től már meghaladta a Gránit gyár hanyatló vagy legalábbis stagnáló fajanszáru-kivitelét, és a későbbiekben elérte a herendi porcelán-export növekvő devizahozamának a felét. A díszmű kerámiák kivitelében azonban nagyobb hányadban szerepeltek rubelelszámolású országok, mint a herendi vagy még inkább a Gránit gyár áruinak átvevői között.

d) *Porcelánedény és porcelán dísztárgyak.* E termékek legnagyobb részét a múlt század derekától működő és különleges kerámiatermékeivel (porcelánfajansz, eozin stb.) európai hírnevet szerzett pécsi Zsolnay-gyár állította elő, ezenkívül 1954-től 1968-ig gyártottak edény- és díszműáruat a Drasche-féle Téglagyárból az államosítások után kivált Kőbányai Porcelángyárban, kis mennyiségben az óbudai Hüttl-üzemben, és ugyancsak 1954-től átállt porcelánedény-gyártásra a Hollóházi Porcelángyár is, ahol korábban több mint egy évszázadon át fajanszáru-termelés folyt.

A csekély hazai háztartási porcelántermelésből az 1950-es évek elején számottevő kivitel is volt, a későbbiekben azonban exportra ritkán került sor, sőt 1954-től rendszeresen importált a ország a növekvő igények kielégítésére porcelánedényeket. Eleinte csak 100,

de 1957-ben már 500 tonna, majd az 1960-as években 1000 (sőt 1961-ben 2000) tonnát is meghaladó mennyiség, átlagosan évi 1300–1400 tonna (800–900 ezer rubel értékben) volt a behozatal, ami a termelésnél is nagyobb mértékben hullámozott, és az egész hazai termelés mennyiségét túlszárnyalta.

4. tábla

Porcelánedény és -dísztárgyak termelése és külkereskedelme

Év	Porcelán-			Fajansz-			Egyéb agyagáru	
	termelés	import		termelés	export		termelése (tonna)	exportja (ezer devizafo- rint)
	tonna	ezer devizafo- rint		tonna	ezer devizafo- rint			
1949	400	2	147	2 419	977	4 450	.	94
1950	484	20	276	2 862	1 379	4 953	.	404
1951	886	-	-	2 302	1 126	3 403	.	881
1952	1 213	-	-	3 074	614	1 856	510	953
1953	1 422	-	-	2 945	954	2 415	755	833
1954	2 097	66	241	3 229	1 008	2 454	1 167	511
1955	2 668	21	400	3 668	1 074	2 578	1 448	404
1956	1 912	76	775	2 908	800	1 963	935	412
1957	2 122	530	3 638	3 466	983	2 204	836	561
1958	2 412	422	3 030	3 961	988	3 850	1 022	1 526
1959	2 183	915	8 968	3 666	767	1 662	1 377	880
1960	1 950	1 559	13 360	3 860	1 297	2 737	1 533	1 355
1961	2 308	2 328	12 225	4 035	1 300	2 665	1 460	2 218
1962	2 825	1 324	10 061	3 260	732	1 625	1 462	2 616
1963	2 170	605	8 271	3 729	921	2 022	1 482	2 521
1964	1 838	684	9 024	4 349	943	2 086	1 030	2 668
1965	1 891	1 230	11 171	3 909	878	1 954	1 703	3 018
1966	2 098	1 832	14 162	3 850	662	1 676	1 859	3 335
1967	1 793	1 937	15 686	3 424	897	1 874	1 501	3 505
1968	1 361	1 279	12 244	3 686	782	2 213	1 573	3 492
1969	1 763	894	9 903	3 590	869	2 470	1 635	4 791
1970	3 433	967	10 115	3 216	783	2 458	1 848	5 815

A legtöbb porcelánedényt a keményporcelán európai őshazájának számító Kelet-Németországból (Meissen) hoztuk be, azonkívül az ugyancsak nagy mennyiségben jó minőségű porcelánt gyártó Csehországból, továbbá 1962-ig Kínából, majd a későbbi években jelentős tételeket Bulgáriából is. Az utóbbi tonnánkénti átlagára az 1960-as évek derekán 400 rubel alatt maradt, a cseh porceláné 600 rubel körül mozgott. (Az átlagár jelentős különbségét a szállítmányok választék-összetételében és minőségében mutatkozó eltérések is okozzák.) Háztartási porcelánedényen kívül rendszeresen importáltunk a belföldi áruválaszték bővítésére márkás porcelán díszműáru is: az 1960-as évek első felében átlagosan évi közel 70 tonna, a későbbiekben 40 tonna körüli mennyiségben. Ennek kilogrammonkénti átlagára többszöröse volt a háztartási porcelánáruénak, rendszerint meghaladta a 3 rubelt.

A csaknem teljesen rubelelszámolású országokból származó porcelánimport 50–60 forintos átlagos devizaszorója jelentősen magasabb volt a rubel 40 forintos átlagértéké-

nél, a gazdaságosnak nem mondható porcelánimport tehát inkább a behozatalnak hazai termeléssel való helyettesítését ösztönözhatta. Erre 1970-ig kellett várni, amikor termelni kezdett az Alföldi Porcelángyár edénygyártó egysége is. Belépésével 3400 tonna fölé ugrott a hazai porcelánedény- és dísz tárgytermelés. Ezzel fordulat következett be a magyarországi edény- és díszműáru-termelés belső szerkezetében, melyet korábban – a nagy-britanniaihoz és a latin-európai országokhoz hasonlóan – a fajansz áruk dominanciája jellemzett. A Magyarországon előállított porcelánedény és -díszműáruk mennyisége 1970-től meghaladta a fajanszét, sőt az 1970-es évek második felében a háztartási fajansz- és agyagáruk együttes mennyiségét is. Ez a fordulat a porcelán- és fajanszárak belföldi felhasználásában azonban valójában Magyarországon már egy évtizeddel korábban bekövetkezett. Figyelembe véve ugyanis a rendszeres fajanszedény-kivitelt és a jelentős porcelánáru-behozatalt, Magyarországon már az 1950-es évek végén a belföldi felhasználás céljaira több porcelán állt rendelkezésre, mint háztartási fajansz- és díszműáru.

MŰSZAKI TERMÉKEK

Építési célokra szolgáló finomkerámia-ipari cikkekből az ötvenes években a termelési felesleget (előnyös feltételekkel) túlnyomórészt dollárövezetű országokba exportáltuk. A termelési kapacitások bővítésének, fejlesztésének elhanyagolása következtében azonban az ország növekvő – olykor „kemény” devizát igénylő – behozatalra szorult több termékcsoporthoz. A hatvanas évekre bekövetkezett tartós áruhiány nehezítette többek között a lakásépítési és -korszerűsítési, csatornázási stb. munkálatok megfelelő színvonalú elvégzését. Ezzel ellentétes folyamat játszódott le egyes műszaki kerámiák, mint például a porcelánszigetelők terén: bár a hazai termelés fedezte a belföldi szükségleteket, sőt a feleslegből rendszerint külföldre is jutott, oly mértékben bővítették a termelési kapacitásokat, hogy megtöbbszöröződött az export, amely nagyjából (kedvezőtlen feltételekkel) rubelelszámolású országokba került.

a) *Villamosipari finomkerámiák.* A műszaki porcelánok túlnyomó részét – általában több mint 90 százalékát – a különböző nagy- és kisméretű porcelánszigetelők teszik ki. Ezenkívül gyártottak porcelán- és más finomkerámia-terméket laboratóriumi, textilipari, vegyipari, hőtechnikai stb. célokra is. A porcelánszigetelők termelésének bázisa az iparág két nagy gyára volt. A pécsi Zsolnay-gyár állította elő korongolási eljárással a nagyfeszültségű függő és álló óriásszigetelők, átvezető, tám- stb. szigetelők nagyobb részét, a kisméretű szigetelőket pedig leginkább sajtolási eljárással a Kőbányai Porcelángyár gyártotta. Porcelánszigetelőket gyártott még számottevő mennyiségben átmenetileg a Hollóházi Porcelángyár is.

Az erőltetett iparosítási és nagyarányú villamosítási program céljaira a kora ötvenes években ugrásszerűen, az 1949. évi 2800 tonnáról 7000 tonna fölé nőtt az villamosipari és egyéb műszaki porcelánok termelése. Ez 1954-től visszaesett az évtized végéig 4–5 ezer tonna közötti szintre, s ennek 10–15 százalékát exportálták. Az évtized fordulóján (1959–1961) átmenetileg a kivitelt némileg meghaladó behozatalra volt szükség. Ezek után nagyarányú rekonstrukciós beruházások révén – különösen a Kőbányai Porcelángyárban – oly mértékben megnöttek a termelési kapacitások, hogy villamosipari és egyéb műszaki finomkerámiákból a termelés 1963-tól 8–9 ezer, majd az évtized vége felé 10–

11 ezer tonnára növekedett. Minthogy erre a mennyiségre nem volt szükség, a termelés negyedét-harmadát, sőt 1967-ben mintegy felét exportálni kellett. A termelési felesleg a korábbi néhány száz tonnáról 2–3, sőt 4 ezer tonna fölé ugrott. Az 1950-es években a kivitel nagyobb része – súlyban és még inkább értékben – különleges megmunkálást igénylő, értékes, nagyfeszültségű porcelánszigetelőkből, a későbbiekben nagyszorozatban gyártott kifizűltésű szigetelőkből állt. S míg a kora hatvanas évekig a villamosipari kerámiák exportjának nagyobb része – miként az építési és közszükségleti kerámiáké – dollárelszámolású országokba irányult, 1963-tól a megnövekedett kivitel több mint 70 százaléka rubelövezetbe került. Jelentős mennyiséget vett át Románia, az 1960-as évtized derekán Lengyelország, majd a Német Demokratikus Köztársaság, ezenkívül kisebb tételeket a többi KGST-ország. A legrendszeresebb vevő a szocialista országok közül – a Szovjetunióval való szakítás után is – Albánia volt.

5. tábla

Villamosipari porcelánok és más műszaki kerámiák termelése és külkereskedelme

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és külkereskedelem egyenlege	Export	Import
	tonna				ezer devizaforint	
1949	2 758	67	7	2 698	787	264
1950	4 063	372	18	3 709	2 112	690
1951	4 823	406*	15	.	2 942	591
1952	6 473	822	480	6 131	2 618	2 321
1953	7 062	943	253	6 372	3 653	2 084
1954	4 603	539	39	4 103	1 544	761
1955	4 293	602	15	3 706	1 962	943
1956	3 913	498	10	3 425	1 451	810
1957	4 297	781	8	3 514	1 512	825
1958	4 537	629	11	3 919	1 591	1 109
1959	5 015	367	509	5 157	734	3 738
1960	6 057	690	861	6 228	1 411	4 570
1961	6 213	800	883	6 296	2 231	3 805
1962	6 570	899	7	5 678	2 685	534
1963	8 211	2 233	25	6 003	7 070	1 653
1964	9 213	2 558	131	6 786	7 263	410
1965	9 372	2 028	44	7 388	6 154	344
1966	8 139	3 332	148	4 955	11 008	1 384
1967	9 942	4 447	124	5 619	14 518	1 186
1968	10 934	2 965	136	8 105	9 999	6 728**
1969	10 277	3 057	130	7 350	11 014	5 192**
1970	10 488	2 323	152	8 317	8 933	2 680**

* Ezer darab.

** Az 1968–1970. évi, viszonylag magas behozatali értékek a villamosipari kerámiákon kívül a Német Demokratikus Köztársaságból importált vegyipari kerámiatermékek adatait is (1968-ben 3618, 1969-ben 2855, 1970-ben 598 ezer devizaforint értékben) tartalmazzák.

A gazdaságilag fejlett országok közül Hollandia és Norvégia vásárolta a legtöbb porcelánszigetelőt. A rendszeres átvéők közé tartozott Törökország és – az 1963–1964.

években különösen nagy tételekkel – Görögország is. Az 1960-as évek megnövekedett exportjában jelentős szerepet kapnak a közel-keleti országok (Izrael, Libanon, Egyiptom stb.) és a távolabbi ázsiai országok (Irán, Irak, Pakisztán, Indonézia stb.). Latin-Amerikát – különösen az 1950-es években – Argentína és Uruguay képviselte, majd Kolumbia. A fejlődő országokba szállított szigetelők átlagos tonnaára azonban általában magasabb volt (az 1960–1970-es években átlagosan 232 dollár), mint az iparilag fejlettebb országokba exportáltaké. Megemlítendő még, hogy egyes években – főleg a kifeszültségű szigetelők kivitelénél – igen magasak voltak a fuvardíjak, a szerződéses eladási árnak 40 százalékát is közelítették az általában inkább csak 10 százalék körüli hányaddal szemben. A szállítót terhelő fuvar költségek tetemesen csökkentették a határparitásos devizabevételt, s rontották a porcelánszigetelők kedvezőtlen (az iparágban a legkedvezőtlenebbnek mondható) exportgazdaságossági mutatóit: az 1960-as évtized derekán a herendi porcelán esetében egységnyi devizaforintért alig több mint 2 forint értékű árut szállítottunk a dollárövezetbe, a kifeszültségű porcelánszigetelőknél pedig a 8–9 forintot is meghaladta a kiszállított áru belföldi értéke.

A nagyarányú exporthoz képest jelentéktelen volt a villamosipari finomkerámiák – túlnyomórészt rubelövezetű országokból származó – behozatala, csupán néhány évben haladta meg a több száz tonnát, és gyakran a 30–40 vagy még a 10 tonnát sem érte el.

b) *Csiszolókorong és köszörűszerszámok.* A villamosipari porcelánok és finomkerámiák termelése és külkereskedelmi forgalma még beletartoznak a hagyományos agyagiparként értelmezett finomkerámia-ipar termékei körébe. Kevésbé mondható ez el a különböző (kerámia, bakelit stb.) kötésű és (szilíciumkarbid, normál- és nemeskorund, gyémánt) szemcsézetű csiszolókorongokról. Ez az 1940-es évtized végi nagy ipari átszervezések idején – sajátos megfontolásokból – a finomkerámia-iparhoz csatolt új gyártási ág erőteljesen megnövelte az iparág külkereskedelmi mérlegének behozatali oldalát. A vas- és acélipari megmunkáláshoz szükséges drága szemcséből csekély élőmunka-ráfordítással előállított csiszolókorongból a hazai üzemek (Gránit-, Solus-, Widenta-gyár) nem tudták kielégíteni az erőltetett ütemben fejleszteni kívánt nehézipar mennyiségi és minőségi igényeit. Így az ország nagy volumenű behozatalra szorult gépipari és egyéb csiszolókorongokból (és a gyártásukhoz szükséges szemcséből). Ezek jelentették az 1950-es évek elején az egész iparág kiemelkedően legnagyobb importtételét, hisz hagyományos agyagipari termékekből alig volt behozatal. Az 1940-es évek végén a csiszolókorong-import túlnyomórészt nyugati, fejlett ipari országokból származott, de a későbbiekben már a rubelövezetbe tartozó országok voltak – legalábbis mennyiségben – a legnagyobb szállítók. A hazai termelés erőteljes – 1949 és 1953 között több mint négyszeresére (3500 tonnára) – emelkedésével az 1950-es évek derekától az import 200–300 tonnára mérséklődött. Főleg csak műszerészkorongokat importáltunk: elsősorban Csehszlovákiából, jóval kevesebbet a Német Demokratikus Köztársaságból és a Szovjetunióból, azonkívül kisebb tételeket Nyugat-Európából (leginkább Ausztriából és a Német Szövetségi Köztársaságból).

Az 1950-es évtized vége felé a gyorsan felfutott termelésből exportra is kerültek különféle csiszolókorongok. Műszerész- és fogászati korongokat minden évben vett át Albánia és Törökország, de rendszeresen szállítottunk Svédországba és Olaszországba, Izraelbe és Egyiptomba, valamint további kiemelkedően nagy tételeket Brazíliába is. Gépipari csiszolókorongokból az 1950-es évek derekán Brazília a legnagyobb átvevő,

csaknem minden évben szállítottunk Törökországba is, 1957-től azonban Jugoszláviába, azonkívül a Szovjetunióba és más KGST-országokba indul a legtöbb szállítmány.

Az 1950-es évek második felében a behozatal és a kivitel mennyisége nagyjából kiegyenlítette egymást, vagyis a termeléshez közel esik a belföldi felhasználás. Az 1960-as években csiszolókorongból is jelentősen megnövekedett a termelés (az évtized vége felé már mintegy 7000 tonnára). Ennek ellenére az ország az évtized első felében 500–600 tonna, 1966–1967-ben pedig 1000 tonnát is meghaladó importra szorul csiszolókorongokból. A külkereskedelmi forgalom egyenlege az 1960-1968-as években erőteljes behozatali többletet mutat.

1960 után az import mennyisége nagyjából – közel kétharmad részben – rubel-övezetű országokból (főleg Csehszlovákiából és a Német Demokratikus Köztársaságból) származott ugyan, de a kisebb volumenű nyugat-európai import dollárértéke csaknem kétszerese volt a rubelének. A súlyegységre számított dollárár ugyanis többszöröse volt a rubelárnak. A külkereskedelmi statisztikai adatokból nyert átlagos tonnaárak dollárövezetű országokból (többek között Ausztriából, Nagy-Britanniából, majd a Német Szövetségi Köztársaságból) vásárolt csiszolóanyagok esetében korábban 1000 dollár alatt, 1960 után 1000–1500 dollár között mozogtak, az NDK-ból, Csehszlovákiából importált termékek esetében több év átlagában viszont 300–400 rubelt, sőt korábban 200 rubelt sem értek el. (Az árszintek közötti nagy különbségek jórészt az importált termékek eltérő választék-összetételével is magyarázhatók.)

Az 1960-as években a kivitelnek az össztermeléshez viszonyított hányada egészen elhanyagolható. A súlyban jelentéktelen, de meglehetősen nagy értéket képviselő, kisméretű fogászati és műszerész- stb. korongok kivitele azonban – különösen az évtized derekán – erőteljesen emelkedett, és jelentőségük a csiszolótermékek összes exportjában növekedett: devizahozamuk egyes években nagyobb volt, mint a gépipari korongoké, pedig arányuk az össztermelés értékében alig 10 százalékot tett ki.

A termelés állandó növelését ösztönözték a felhasználó vállalatok igényei, melyek 1965-ben már 7500 tonnára emelkedtek. Ez egy lakosra számítva 0,7–0,8 kilogrammos szintnek felel meg. Hasonló fejkvótával találkozunk a Német Szövetségi Köztársaságban is. A csiszolókorong-igényeket az acéltermeléssel összevetve: Magyarországon 1 tonna nyersacél megmunkálásához több mint 2 kilogramm csiszolókorongra van szükség, az NSZK-ban és más fejlettebb országokban (például Japánban) pedig ennek csak mintegy a felére. Ezek után a Gránit gyárban intenzívebbé vált a gyártmányfejlesztő tevékenység, melynek eredményeképpen számos új, nagy teljesítményű, üvegszál-erősítésű vágó- és tisztítókorongot kezdtek gyártani, lendületet vett a nagy értékű gyémántszemes korongok gyártása, bekerült a gyártási programba az új felületkikészítő eljáráshoz szükséges vibrációs anyagok, vibrációs csiszolótarcsák stb. előállítás. A korábbi csiszolóanyagoknál sokkal hatékonyabb új vágó-, tisztító- stb. korongtípusok kifejlesztésével és termelésük gyors növelésével az 1960-as évek vége felé mérséklődött a hazai csiszolókorong- és köszörűszerszám-felhasználás. A több mint fél évtizeden át 100 tonnát alig meghaladó (vagy annál is kisebb) kivitel után 1969-ben több mint 900 tonna kerülhetett exportra, 1970-ben pedig ennek kétszerese, a mintegy 7000 tonnányi össztermelésnek több mint negyede. Talán hatottak a növekedésre az 1968. január 1-jén bevezetett gazdaságirányítási reform exportösztönző szabályozásai is, melyek külön nyereséget biztosítottak a nettó árbevétel és az árjegyzéki ár közötti különbözetből.

Az 1969–1970-ben megemelkedett export csaknem teljesen rubelelszámolású országokba került: Románián kívül a legtöbb Lengyelországba, továbbá a Szovjetunióba, valamint – a Zeiss-művekkel kötött megállapodás alapján, főleg a gyémánszemcsés korongok – a Német Demokratikus Köztársaságba. Az export alig 1 százaléka Európa, Észak- és Dél-Amerika 10 országa között oszlott meg. A kivitel tonnánkénti átlagos ára 1969–1970-ben 800 rubel körül mozgott, a korábbi évek 1000 rubelt meghaladó átlagával szemben. Az 1969–1970. évi kiemelkedő export végül is az 1960-as évtized külkereskedelmi mérlegében rubelviszonylatban több mint 1 millió rubeles kiviteli többletet idézett elő, konvertibilis valutában azonban 1961–1970 között közel 4 millió dollár behozatali többlet mutatkozik. Ezen túlmenően még jelentős mennyiségű – olykor 3000 tonnát is közelítő vagy elérő – csiszolószemcse importjára is szükség volt a nagymértékben anyagigényes termeléshez.

Az import 1964-ig nagyjából, utána is több mint egyharmadában nyugat-európai országokból származott, az átlagos, tonnánként 250 rubel körüli áránál lényegesen magasabb – tonnánként rendszerint 300 dollárt meghaladó – áron. Tehát a dollárövezetből származó drága alapanyagok felhasználásával készült csiszolótermékeket számottevő mennyiségben rubelelszámolású országokba exportáltuk.

6. tábla

*A csiszolókorongok termelése és külkereskedelme
(a gyártáshoz szükséges csiszolószemcsével együtt)*

Év	Termelés	Export	Import	A termelés és a külkereskedelemegegyenlege	Gépipari	Fogászati	Csiszoló-	
					csiszolókorong-export (ezer devizaforint)		korong-	szemcse-
					tonna			
1949	812	5	539	1 346	87	.	7 278	.
1950	1 444	.	1 433	.	.	.	5 499	.
1951	2 036	164	1 896	332
1952	3 269	245	.	.	2 560	190	8 468	666
1953	3 543	10	.	.	334	273	9 063	665
1954	2 489	16	.	.	137	154	1 479	5 203
1955	2 513	346	313	2 480	2 868	366	1 049	2 884
1956	2 244	171	274	2 347	1 337	154	967	3 841
1957	3 392	278	218	3 332	2 425	220	1 222	4 944
1958	2 922	300	273	2 895	3 046	423	1 472	5 300
1959	2 814	371	321	2 764	3 211	308	1 420	3 900
1960	3 572	487	502	3 587	3 753	143	2 396	3 964
1961	4 468	357	588	4 699	1 365	443	4 785	5 640
1962	4 264	375	667	4 556	483	63	5 707	7 014
1963	3 296	131	457	3 622	180	341	3 687	4 502
1964	4 545	113	463	4 896	910	266	4 058	4 908
1965	5 506	165	545	5 886	1 384	613	5 731	6 794
1966	6 122	33	1 016	7 105	551	802	9 516	9 827
1967	5 096	86	1 420	6 430	801	946	10 843	8 203
1968	6 855	171	744	7 248	2 797	2 604	9 897	9 431
1969	6 827	928	419	6 318	9 960	2 587	9 894	10 005
1970	7 097	1 777	589	5 909	17 937	879	12 794	8 495

c) *Híradástechnikai kerámiai termékek.* Az 1940-es évektől kezdve a finomkerámia-iparág része a híradástechnika (rádiótechnika) kerámia-szigetelőanyagainak – közismertebb kifejezéssel a híradástechnikai kerámiák – gyártása is. Ide tartoznak többek között a nagyfrekvenciás szigetelők, steatit, mágneses kerámiatermékek (ferritek), kondenzátorok, novál-, szikatrop csövek, ellenállásrudak és csövek stb. (Ezek azonban nem is szerepelnek az iparáganként csoportosított és részletezett országos hivatalos termékjegyzékben a finomkerámia-ipari termékek között.) Gyártásukat és a gyártmányok állandó fejlesztését a Kőbányai Porcelángyár (illetve telepei) keretében, külön híradástechnikai gyáregységben szervezték meg. Termelésük az 1950. évi 1 millió forintról 1970-ig közel 150 millió forintra növekedett, s ez az iparág össztermelésének több mint 10 százaléka. Említést érdemel, hogy a híradástechnika kerámiai szigetelőanyagainak a világháború éveiben indult hazai kikísérletezése és előállítás az import helyettesítését szolgálta, az 1950-es évek végétől pedig a hazai gyártás számottevő részét már exportálták.

Híradástechnikai termékeket több iparág, illetve gyár állít elő. Így az országos hivatalos külkereskedelmi statisztikai kimutatások „rádióalkatrészek” vagy „híradástechnikai eszközök” megjelölésű cikkcsoportján belül nehezen különíthetők el a finomkerámia-iparágat érintő kiviteli adatok. Egyébként is a híradástechnikai kerámiákra nem a közvetlen exportálás jellemző, hanem közvetett módon járulnak hozzá a szerelő vállalatok és az ország exportjához. A Kőbányai Porcelángyár nyilvántartásaiból megállapítható, hogy a híradástechnikai kerámiák exportja – főleg állandó kapacitású kondenzátorokból és ferrit termékekből – 1959-ben kezdődött, gyors ütemben növekedett, és a porcelánszigetelőkhöz hasonlóan ezeket is túlnyomórészt szocialista országokba exportálták. 1965-ben 200 ezer rubelt közelítő, konvertibilis valutában pedig 27 000 dollár volt a devizahozam. A későbbiekben sikerült nagyobb tételeket elhelyezni dollárelszámolású országokban is, 1970-ben például közel 300 000 dollár értékben, de az 1970-es évek első felében is nagyobb volt a rubel-, mint a dollárhozam.

*

A kiemelt fontosabb finomkerámia-ipari termékcsoporthoz külkereskedelmi forgalmának alakulását a 7. tábla összesíti, az iparág termékeinek rendeltetése szerinti hármascsoportosításban.

A műszaki kerámiák csoportjából – rendszertani különállásuk és számbavételük már említett nehézségei miatt – hiányzik a híradástechnikai kerámiai termékek külkereskedelmi forgalma. Viszont az adatok tartalmazzák a nagymértékben anyagigényes csiszolószemcsék behozatali adatait. A finomkerámia-ipar behozatalból fedezett további fontos alapanyagait a porcelán- és fajanszgyártáshoz szükséges kaolinok és más ásványbányászati termékek (földpátok, kvarchomok, tűzálló anyagok stb.). Ezeknek több mint fele – 1970 után még nagyobb hányada – importból származott, főleg rubelövezetű országokból. Devizaigényük azonban a nagyobb volumen ellenére is elhanyagolható a csiszolószemcsé-importhoz képest. A behozatalból származó alapanyagokat is figyelembe véve, a finomkerámia- és csiszolókorong-ipar hazai termeléséhez – az ágazati kapcsolatok mérlegének (ÁKM) 1965. évi adatai szerint – összesen 24–25 százalék kiegészítő import kapcsolódott. Ez a legmagasabb importhányad az építőanyag-ipar ágazaton belül, megelőzve az üvegyipar és azbesztcement-ipar 20 százalék körüli kiegészítő importhányadát.

7. tábla

A fontosabb finomkerámia-ipari termékcsoportok külkereskedelme
(millió devizaforint)

Év	Építési		Közszükségleti		Műszaki		Összes	
	termékek							
	exportja	importja	exportja	importja	exportja	importja	exportja	importja
1949	10,2	0,0	6,3	0,2	0,9	7,5	17,4	7,7
1950	10,8	0,4	7,4	0,3	2,1	6,2	20,3	6,9
1951	12,6	0,7	6,5	-	2,9	2,8	20,0	3,5
1952	10,3	1,2	4,2	-	5,4	11,5	19,9	12,7
1953	9,6	1,4	5,0	-	4,3	11,8	18,9	13,2
1954	6,9	0,7	5,0	0,2	1,8	7,5	13,7	8,4
1955	10,3	0,7	4,8	0,4	5,2	4,9	20,3	6,0
1956	5,5	0,9	3,9	0,8	2,9	5,6	12,3	7,3
1957	5,0	1,4	4,7	3,6	4,2	7,0	13,9	12,0
1958	6,7	1,2	7,4	3,0	5,1	7,9	19,2	12,1
1959	3,5	4,0	4,9	9,0	4,2	9,0	12,6	22,0
1960	4,7	9,2	6,3	13,4	5,3	10,9	16,3	33,5
1961	3,6	8,1	8,9	12,2	4,0	14,2	16,5	34,5
1962	2,9	9,2	8,7	10,0	3,2	13,3	14,8	32,5
1963	2,6	14,0	9,1	8,3	7,6	9,8	19,3	32,1
1964	2,4	19,8	9,9	9,0	8,4	9,4	20,7	38,2
1965	2,3	24,1	10,7	11,2	8,2	12,9	21,2	48,2
1966	2,2	27,8	11,4	14,2	12,4	20,7	26,0	62,7
1967	2,8	33,7	12,9	15,7	16,3	20,2	32,0	69,6
1968	3,1	29,1	14,8	12,2	15,4	26,1	33,3	67,4
1969	9,0	27,7	18,1	9,9	23,6	25,1	50,7	62,7
1970	21,0	54,0	21,2	10,1	27,7	24,0	69,9	81,1

Az iparág exportált termékeinek a termeléshez viszonyított értéke az 1949 és 1952. közötti években meghaladta a 20 százalékot. Ez az exporthányad azonban később, az építési kerámiák kivitelének fokozatos csökkenésével egy évtized alatt 10 százalék közelébe süllyedt, miközben a termékek behozatala az 1950-es évtized közepétől erőteljesen növekedett, és 1959–1960-tól már nagyobb az importált termékek értéke, mint az exportáltaké. A kivitelnek az 1960-as évek derekától és különösen a vége felé mutatkozó élénkülése az exporthányadot újból 20 százalék fölé emelte. Míg azonban 1956-ig az export csaknem 90 százaléka dollárelszámolású országokba irányult, 1962–1963-tól az export nagyobb része – de a kétharmados országos aránynál kisebb hányada – rubelövezetbe került. A behozatalnak viszont legtöbbször mintegy 90 százaléka származott a KGST-országokból, több mint a külkereskedelmi forgalom országos átlagában.

Az építési kerámiák exportjából származó devizabevétel 1955-ig bezárólag nagyobb volt, mint az összes többi termékcsoport devizahozama. A későbbiekben a háztartási és dísz tárgyak alkották az iparág kivitelének nagy részét, majd az 1960-as évek második felében a műszaki (ipari célú felhasználásra kerülő) termékek felé toldott el az export azáltal, hogy nagymértékben megnövekedett a porcelánszigetelők – a legkedvezőtlenebb gazdaságossági mutatójú termékcsoport –, majd 1969–1970-ben a csiszolótermékek kivitele. Az ez irányú eltolódást csak még növelte a híradástechnikai kerámiák nehezen

számszerűsíthető – ezért elemzésünkben figyelmen kívül is hagyott – közvetlen és közvetett kivitele.

Végül is a finomkerámia-ipar exportjában is az országos arányhoz hasonlóan mintegy egyharmadára csökkent a dollárelszámolású országok részesedése. Ez túlnyomórészt a munkaigényes és művészi értékű – ezért hagyományosan előnyös feltételekkel exportált – herendi porcelántermékek fokozatosan növekvő kiviteléből származik.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- A külkereskedelmi forgalom főbb adatai az 1950–1970. években. Külkereskedelmi Minisztérium. Budapest. 1973. 669 old.
- Vállalati adattár. Finomkerámia-ipari Művek. Budapest. 1975. 28 old.
- A magyar építőanyagipar tevékenysége, 1950–1970. Statisztikai Időszaki Közlemények 139. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1969. 73 old.
- Bognár József*: KÓPORC. Elektronikai alkatrész és műszaki kerámiagyártó vállalat, 1838–1988. Finomkerámia-ipari Művek. Kőbányai Porcelángyár. Budapest. 188 old.
- Grofesik János – Reichard Ernő*: A magyar finomkerámia-ipar története. Finomkerámiaipari Művek. Szilikátipari Központi Kutató és Tervező Intézet. Budapest. 1973. 323 old.
- Kápolnai Iván*: A Gránit gyár 50 éve. Finomkerámia-ipari Művek. Gránit Csiszolókorong- és Kőedénygyár. Budapest. 1972. 201 old. + XXI tábla.
- Kápolnai Iván*: Negyedszázad a magyar finomkerámia-ipar történetéből, 1920–1944. Üzemtörténeti Értesítő. 1991. 1–27. old.
- Richter Vladimír*: A magyar finomkerámia-ipar fejlődése a felszabadulástól eltelt 25 év alatt. *Építőanyag*, 1970. évi 3. sz. 90–95. old.
- Kápolnai Iván*: Külkereskedelelem-gazdaságossági elemzések a finomkerámia-iparban. Üzemszervezési és Gazdasági Intézetek Évkönyve. Budapest. 1965. 105–108. old.
- Kápolnai Iván*: A magyarországi finomkerámia-ipar szervezeti viszonyai, 1945–1970. (Kézirat.)
- Külkereskedelmi statisztikai évkönyvek. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1938., 1949–1958., 1958–1961., 1962-től évenként.
- Dr. Palicska Mihály*, a Finomkerámia-ipari Művek ny. osztályvezetőjének szíves szóbeli és írásos észrevételei, közlései.

TÁRGYSZÓ: Külkereskedelem.

SUMMARY

Turnover in a range of fine ceramic products was a significant item of Hungary's foreign trade in the past thirty–fourty years.

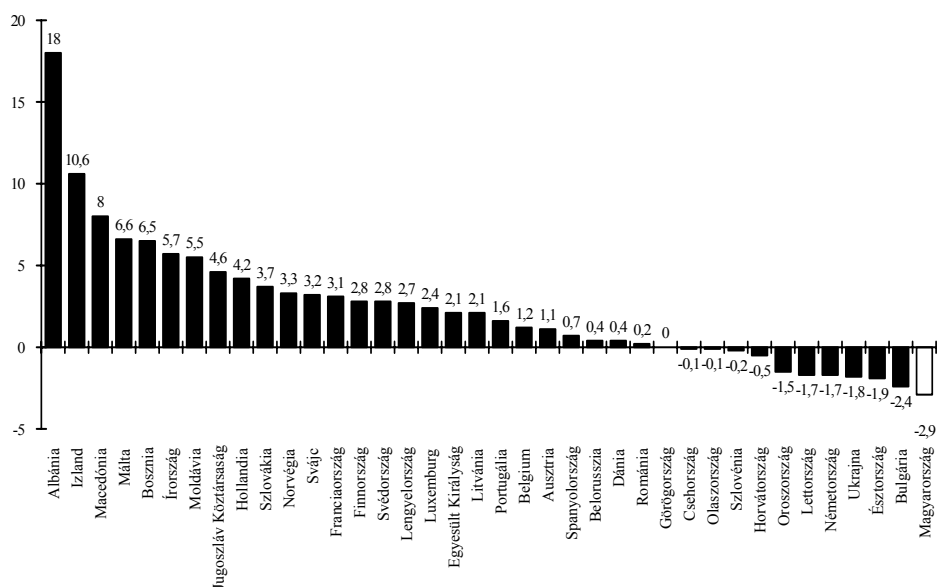
The study follows up by commodity group the foreign trade turnover of the branch and the use of products of the industry from 1949 to 1970.

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

MAGYARORSZÁG HELYE EURÓPÁBAN*

A természetes szaporodás–fogyás a népmozgalom olyan mutatója, amit az élveszületések és a halálozások különbségeként határoznak meg. Ebből adódik, hogy nem annyira egyik vagy másik összetevő nagysága, mint inkább azok egymáshoz való viszonya a meghatározó. Magyarország lakosságának Európában legnagyobb mértékű természetes fogyása a halandóság számlájára írható, ugyanis a születési arány nemzetközi összehasonlításban csak mérsékelten alacsony. A bemutatott ábrák ezt kívánják jelezni.

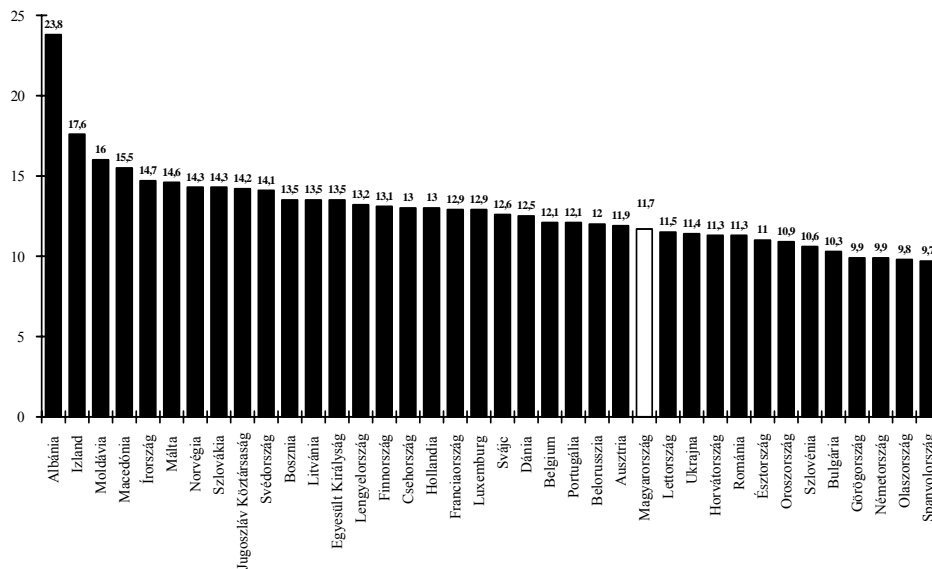
Természetes szaporodás–fogyás, 1990–1995. évek átlaga
(ezer lakosra jut)

Forrás: World Health Statistics Annual 1994. World Health Organisation. Genéve. 1995. A–5. és A–6. old.

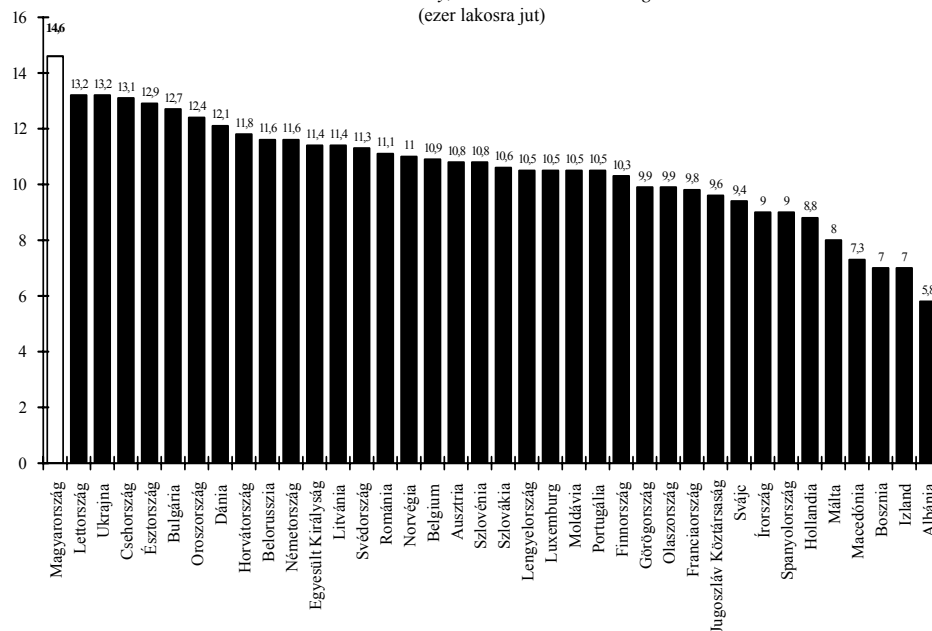
* Összeállította dr. Szász Kálmán.

Születési arány, 1990–1995. évek átlaga
(ezer lakosra jut)

Forrás: lásd a természetes szaporodás ábrájánál.

Halálzási arány, 1990–1995. évek átlaga
(ezer lakosra jut)

Forrás: lásd a természetes szaporodás ábrájánál.

MAGYAR SZAKIRODALOM

HUNYADI LÁSZLÓ – MUNDRUCZÓ GYÖRGY –
VITA LÁSZLÓ

STATISZTIKA

Aula Kiadó. Budapest. 1996. 883 old.

Hosszú évtizedeken keresztül a közgazdasági felsőoktatásban részt vevők *Köves Pál* és *Pármiczky Gábor* jegyzeteiből és tankönyveiből tanulták a statisztika módszertanát. Az utóbbi néhány évben azonban örvendetes módon több hasonló igényű jegyzet, illetve tankönyv jelent meg, jelezvén azt a törekvést, hogy a tananyag tükrözze a statisztikai tudományban, a módszerekben időközben bekövetkezett fejlődést, a korszerű ismereteket. Elég e téren utalni az ismertett könyv szerzőinek 1991–1992-ben megjelent *Statisztika I–II.* jegyzetére, illetve a Janus Pannonius Tudományegyetem gondozásában megjelent *Statisztika c. kétkötetes tankönyvre*.¹ A szerzők említett jegyzetének, illetve új könyvének összevetése arra utal, hogy nem egyszerűen a jegyzet könyv alakban történő megjelentetéséről van szó. A Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem által kiadott, *Köves Pál* által lektorált és *Kerékgyártó Györgyné* által szerkesztett könyv tartalmában kissé bővebb (bár van szűkítés is: a jegyzet Függelékében szereplő levezetések, bizonyítások ugyanis a könyvből hiányoznak), továbbá szerkezetében átdolgozott, a korábbiaknál egységesebb.

Összefoglalóan osztom a szerzők azon reményét, hogy nemcsak oktatási célra használható kitűnően, hanem a statisztikai módszertant alkalmazók is haszonnal forgathatják, akár a különböző módszerek elvi hátterének pontosabb megismerése céljából, akár alkalmazásuk elsajátítására.

¹ *Hajdu Ottó – Herman Sándor – Pintér József – Rappai Gábor – Rédey Katalin: Statisztika. I–II. köt. Janus Pannonius Tudományegyetem. Pécs. 1994. 319 és 245 old. A könyv ismertetése a Statisztikai Szemle. 1995. évi 10. számában (846–850. old.) jelent meg dr. Hunyadi László kandidátus tollából.*

A tekintélyes terjedelmű könyv tíz fejezetre tagozódik, Függelékében pedig a számítógépes outputokhoz angol–magyar szószeret, a valamennyi fejezet végén található gyakorló feladatok közül a fontosabbakhoz megoldást, valamint egyes módszerek alkalmazásához táblázatokat tartalmaz. A könyvet irodalomjegyzék, az angol megfelelőket is tartalmazó tárgymutató, valamint angol nyelvű tartalomjegyzék egészíti ki.

A szerzők hosszú oktatási tapasztalattal rendelkeznek, ez tükröződik mind a könyv felépítésén, szerkezetében, mind abban, hogy az egyes módszerek használatát megvilágító példák, valamint a gyakorló feladatok többsége is érdekes, tanulságos, egyben reális is (kivéve természetesen a mintaelemszámokat, de ez érthető, indokolt). Az esetleges kritikai megjegyzések ugyanakkor kevésbé az oktatási szempontokra koncentrálnak, inkább a felhasználó, a statisztikai módszereket alkalmazó szemszögéből igyekeznek megítélni a könyvet, illetve az egyes fejezetek értékét. Meggyőződésem ugyanis, hogy a könyv megírásába fektetett munka nemcsak a statisztika oktatása terén fog kamatozni, hanem az értő, megalapozott alkalmazások elterjedését is elő fogja segíteni.

A könyv első fejezete öt pontban a statisztikával kapcsolatos alapfogalmakat, az adatszerzési és -hasznosítási módokat, illetve az egyszerű műveleteket, elemzéseket tárgyalja. Talán nem alapvető jelentőségű, mégis elég zavaró a sokaság adott definíciója s főleg a példaként bemutatott több sokaság. Egyrészt már itt célszerű lett volna rámutatni, hogy a fizikai sokaság nem feltétlenül azonos a statisztikai sokasággal, ha egy fizikai sokaság egyedeit nem egy, hanem több számértékkel jellemezzük, ezen különböző számértékek halmazai különböző statisztikai sokaságot jelentenek. Ha például a magyar háztartások mindegyikéhez hozzátartozik egyrészt taglétszámuk, másrészt mondjuk éves hűsfogyasztásuk, ezek a számhalmazok a statisztikai elemzés, a matematikai modell szempontjából két különböző sokaságot jelentenek. De talán

még zavaróbb, ha aggregátumokat nevezünk sokaságoknak. Az 1.1. táblázatban sokaságra példaként említett aggregátumok (például a magyar lakosság húsfogyasztása 1994-ben) nem sokaságok, csak az aggregátum számításánál figyelembe vett egységek (például az egyes háztartások húsfogyasztása) tekinthető sokaságnak. Az adatgyűjtési módszerek között említést érdemelt volna az az egyre szélesebb körben alkalmazott módszer, amelyben az információ kérdőív, szavazólap stb. közbeiktatása nélkül közvetlenül kerül gépi adathordozóra, esetleg rögtön összesítésre. A nem mintavételi hibák között nem szerepel az egyik legfontosabb, a nemválaszolás, továbbá a mintavételi keret hiányosságaiából eredő hibákról sem történik említés. Itt érdemes megjegyezni, hogy nagyon hasznosnak tartom, hogy minden fejezet a tartalomról tömören tájékoztató „felvezető” szöveggel kezdődik, a fejezetek végén pedig van egy rövid összefoglaló is.

A második fejezet az információsűrítés főbb eszközeit mutatja be három pontban. Bár a pontok száma nem utal erre, ez a legbővebb fejezet (125 oldal), amely a sokaságok egy, illetve több ismérv szerinti együttes vizsgálatának standard eszköztárát vonultatja fel. A bő terjedelemben azonban a nem elég visszafogott fogalmazás, a meglehetősen sok ismétlés is hozzájárul. Mivel e téren a gyakorlatban elég sok a téves elképzelés, fontosnak tartom, hogy a könyv hangsúlyozza, hogy egy hisztogram megrajzolásokor nem egyenlő osztályközök esetén nem a téglalapok magasságának, hanem területének kell arányosnak lennie az adott osztályköz gyakoriságával. Az értékösszegekről tárgyalásánál célszerű lett volna megemlíteni, hogy nemcsak az osztályok számától, hanem a vizsgált eloszlás ferdeségétől is erősen függhet az, hogy az osztályközök és gyakoriságok szorzata mennyire jól közelíti az értékösszegek eloszlását. A koncentráció elemzésével foglalkozó, egyébként nivósan megírt rész végén az R_2 redundanciával kapcsolatban hasznos lett volna rámutatni, hogy az nem más, mint a széles körben használt Theil-féle egyenlőtlenségi mutató (legalább is annak egyik alakja).

A harmadik fejezet – szintén három pontot tartalmazva – részben az elemzéseknél gyakran alkalmazott standardizálás módszerével, részben az indexszámítás kérdéseivel foglalkozik. A standardizálással kapcsolatban hiányolok egy gazdasági jellegű példát, például a férfi és a női átlagbér különbségének felbontását az állománycsoportonként fennálló bérkülönbségek és az állománycsoportok nemenkénti súlya alapján. Tekintettel az indexek fontosságára a hivatalos statisztikában (természetesen másutt is), indokoltnak érzem a kétféle súlyozá-

sú ár-, illetve volumenindexek, ezek előnyeinek, hátrányainak elég részletes tárgyalását, de talán nem ártott volna rámutatni, hogy ha a gyors adatközlésnek van prioritása – mint például a fogyasztói árindexek esetén –, akkor gyakorlatilag csak Laspeyres-típusú index számítása és közlése jöhet szóba. Igen érdekes és sok olvasó számára nyilván újdonság a bilaterális és multilaterális nemzetközi összehasonlításokat szolgáló területi indexekre példaként tárgyalt ECP-project (European Comparison Project), kár, hogy a 3.17 táblában szereplő konkrét adatok kapcsán óvakodik a szerző rámutatni a jelenlegi hivatalos valutaátváltási arányok irreálisára.

A negyedik, a mintavétellel hét pontban foglalkozó fejezettel kapcsolatban mindenképp azt szeretném megjegyezni, hogy számomra logikusabbnak tűnik a mintavétel elméleti és gyakorlati kérdéseit a becslések után tárgyalni, lehetővé téve így a különböző mintavételi eljárásokhoz kapcsolódó becslési módszerek és azok hatásosságának összehasonlítását. Így, a becslésekkel foglalkozó fejezet elé téve, a mintavételi módszerekről inkább csak rövid leíró jellegű ismertetést kap az olvasó, holott manapság már a statisztikai adatok nagy része mintavételből származik, s ezért az adatok megbízhatóságának, statisztikai elemezhetőségének kulcskérdése a megfelelő mintavételi eljárás. Ráadásul még e viszonylag rövid fejezeten belül is elég egyenetlen az anyag. Például a gyakorlatban igen sokszor előforduló többlépcsős mintavételről csak nagyon röviden esik szó, az egyre nagyobb teret kapó nagysággal arányos valószínűségű mintavételről pedig még csak említés sem történik. Véleményem szerint a szórás becslésére szolgáló újabb módszereket (jackknife, bootstrap) nem itt, hanem inkább a becslésekkel foglalkozó fejezetben kellene ismertetni, hiszen ezek nem igazán mintavételi módszerek, s egyébként is ott külön alpont foglalkozik velük. A valószínűségi minta kritériuma szigorúbb, mint amit a könyv megad, bár kétségtelen, hogy legfontosabb eleme az előre rögzített kiválasztási valószínűség a sokaság minden egyedére. A kiválasztási aránynak sokan túlzott jelentőséget tulajdonítanak, ezért nem ártott volna e fejezetben megjegyezni, hogy egyrészt a mintából levonható következtetések megbízhatóságát sokkal inkább a minta elemszáma befolyásolja, mint a kiválasztási arány, másrészt, ha egy rétegzett minta nem arányos eloszlású, nincs is sok értelme a minta egészére vonatkozó kiválasztási aránynak.

A könyv ötödik fejezete nyolc pontban a statisztikai becslések elméleti hátterét és legfőbb módszereit ismerteti. Külön érnyee e fejezetnek, hogy a pontbecslések módszerei mellett részletesen foglal-

kozok az intervallumbecslés elvi alapjaival és különböző eseteivel. Az adott pontosság eléréséhez szükséges mintanagysággal kapcsolatban talán nem ártott volna megemlíteni, hogy a gyakorlatban az alapsokasági szórás ritkán ismert, a relatív szórásra viszont sok esetben reális feltevésekkel lehet élni, s ilyen esetekben hogyan lehet a mintanagyságot meghatározni. E fejezettel kapcsolatban is érzékelhető bizonyos kiegyensúlyozatlanság a tárgyalásban, időnként elég hosszan tárgyal viszonylag triviális dolgokat, fontos részek viszont kimaradtak. Így például véleményem szerint túl van hangsúlyozva a csoportos mintavétel azon speciális esete, amikor a csoportok elemszáma azonos – ez a gyakorlatban csak minőségellenőrzésnél fordul elő –, holott ez, mint a könyv is utal rá, könnyen visszavezethető az egyszerű véletlen mintavételre. Egyáltalán nincs szó viszont sem ebben a fejezetben, sem a későbbiekben például a regressziószámítás kapcsán arról a gyakorlatban szinte mindennapos esetről, amikor a különböző megfigyelésekhez eltérő súlyszám tartozik. Ezt a könyv egyik fő hiányosságának érzem.

A könyv egyik legjobban sikerült részének tartom a hipotézisek vizsgálatával öt pontban foglalkozó hatodik fejezetet, bár néhány elég közismert nemparaméteres próbáról legalább leíró szinten még említett lehetett volna tenni.

Ugyancsak jól felépített, informatív az idősorok elemzési módszereit öt pontban bemutató hetedik fejezet. A módszerek bemutatása során azonban időnként nem ártana olyan alapkérdésekre is felhívni az olvasó figyelmét, mint például értékadatokból álló idősorok esetén, mikor célszerű nominál-, illetve reáladatokot elemezni. Ez utóbbi különösen akkor indokolt, ha a vizsgált időszak alatt jelentősen változott az infláció mértéke. A 7.4 példában is valószínűleg sokkal jobb illeszkedést lehetett volna elérni a reálértékekkel történő számolás esetén, hiszen az 1990-es évek elején megugrott infláció hatását a nominálértékekre nem lehet igazán jól követni egy modellel. A simító eljárásokkal kapcsolatban ellentmondásosnak érzem az α paraméter meghatározását akár a legkisebb négyzetek, akár az abszolút vagy százalékos abszolút eltérések minimalizálásának módszerével, hiszen ezekből szükségszerűen 1-hez közeli α érték adódik, azaz gyakorlatilag nincs simítás.

A szerzők korábbi jegyzetéhez képest jelentős változás, hogy a könyv egy helyett két fejezetben – a nyolcadikban és a kilencedikben – tárgyalja a korreláció- és regressziószámítást, különválasztva a két-, illetve a többváltozós esetet, az előbbivel hat, az utóbbival tizenegy pont foglalkozik. Nem érzem

indokoltnak ezt a szétválasztást, nézetem szerint szerencsésebb lenne a kétváltozós regressziót mint a többváltozós regresszió speciális esetét tárgyalni. Talán csak az egyszerű transzformációval nem linearizálható kétváltozós összefüggés kezelhető nehezen egy többváltozós hasonló modell speciális eseteként, mert ilyen többváltozós modelleknél meglehetősen bonyolult a paraméterbecslés.

Mivel a regressziószámítás területén elég sok formális, nem megalapozott alkalmazással lehet találkozni, nagyon fontos a regressziós modell megválasztása, illetve a különböző modellek valószínűségelméleti háttérének alapos ismerete.

Ez utóbbi szempontból alapvetően három modell különböztethető meg: a magyarázó változók nem, csak a hibátag valószínűségi változó; egy többváltozós valószínűségeloszlás változói közötti feltételes eloszlást fejez ki a regressziós összefüggés; végül az ún. vegyes modell, ahol a magyarázó változók is valószínűségi változók, de szerepel a modellben hibátag is. Ez utóbbi modell azért fontos, mert ha az adatok mintavételből erednek, a magyarázó változók nyilván véletlen változók lesznek, ezek együttes eloszlásáról azonban nem tételezünk fel semmit. A kétváltozós esetet tárgyaló nyolcadik fejezet még külön foglalkozik az X és Y változók együttes (normális) valószínűségeloszlását feltételező modellel – bár a nemlineáris kapcsolatoknál már nem specifikálja, milyen modellről van szó –, a többváltozós regresszió tárgyalása viszont lényegében a nem véletlen magyarázó változók esetre szorítkozik (lásd a 675. old.). Ekkor azonban nem értelmezhetők a magyarázó változók közötti korrelációk, a korrelációs mátrix. Mivel pedig ezek fontos szerepet kapnak a későbbi tárgyalásban, tulajdonképpen az egész fejezet a vegyes modellen alapul. Kár, hogy ez nincs explicit kimondva. A regresszió specifikálása ugyanis véleményem szerint nemcsak a magyarázó változók és a függvény típus megválasztását jelenti, hanem a modell valószínűségelméleti háttérének egyértelművé tételét is.

A többváltozós regresszióval foglalkozó fejezet egyébként igen gazdagon és alaposan ismerteti a kérdéskörrel kapcsolatos ismeretanyagot, hozzásegítve az olvasót nemcsak az elméleti alapok elsajátításához, hanem a gyakorlati alkalmazáshoz is. Mivel a standard gépi programcsomagok általában tartalmazzák a stepwise módszer mindkét (magyarázó változókat folyamatosan bekapcsoló, illetve elhagyó) változatát, nem ártott volna kicsit részletesebben foglalkozni mással is, mint a backward eljárással, felhívva a figyelmet arra, hogy a kétféle eljárás nem vezet feltétlenül ugyanarra az eredményre, sőt a

végső modell attól is függ, milyen tesztet alkalmazunk egy-egy változó szignifikanciájának eldöntésére. A mul-tikollinearitás problémájának tárgyalásánál célszerű lett volna megemlíteni, hogy ez akkor jelent elsősorban problémát, ha a regressziós modell célja elsődlegesen a különböző magyarázó változók hatásának elemzése. Ha viszont a regressziót elsődlegesen előrejelzésre (vagy interpolációra) kívánjuk használni, akkor kevésbé zavaró a multikollinearitás, ilyenkor a modell minél pontosabb illeszkedése az adatokhoz a döntő. A főkomponens-regresszióval kapcsolatban pedig megemlítendőnek tartanám a főkomponensek közgazdasági (szociológiai stb.) értelmezésének problémáját.

A könyv utolsó, tizedik fejezete három pontban vázolja a statisztika – elsősorban a hivatalos statisztikai szolgálat – szerepét a társadalomban. Egyetértek azzal, hogy nagyon fontos, hogy a leendő közgazdászoknak, de általában is a könyv olvasóinak reális képük legyen a hivatalos statisztikai szolgálat működéséről, céljáról, módszereiről. Talán jó lett volna utalni egyrészt arra, hogy a Központi Statisztikai Hivatal kiadványainak többsége az 1990-es évek eleje óta már kétnyelvű (magyar–angol), másrészt arra, hogy a magyar hivatalos statisztika már nagymértékben igazodik a nemzetközi szervek (ENSZ, EUROSTAT) által kidolgozott fogalmakhoz, módszerekhez, csoportosításokhoz.

Sajnálatos, hogy néhány ábránál (1.2.c, 2.13, 4.2, 4.10, 4.11, 6.4, 7.21) kisebb pontatlanságok vagy a szövegben hibás hivatkozások maradtak, illetve a szövegszerkesztés sem tekinthető tökéletesnek (elírások, sajtóhibák, rossz elválasztások), de ezeket könnyen javítani lehet egy utánnomás vagy a könyv újabb kiadása során.

Bár ismertetésemben több kritikai észrevételt is megfogalmaztam, semmi esetre sem szeretném, ha az olvasóban ezek s nem a könyvet méltató sorok maradnának meg. Az észrevételek elsősorban azt célozzák, hogy a szerzők fontolják meg ezeket, s ha akarják, vegyék figyelembe az oktatásban, illetve a könyv újabb kiadása, esetleges átdolgozása során. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy akinek lehetősége nyílik a szóban forgó statisztikakönyvet átolvasni, belőle tanulni, az ismertett módszereket alkalmazni munkája során, tapasztalni fogja, milyen segítséget jelent e kiváló könyv a statisztika elméletének és módszereinek jobb megértéséhez és elsajátításához, amihez a nagyszámú, jól kiválasztott, gyakran gépi programcsomagok alkalmazását is illusztráló példa, gyakorlat is nagyban hozzájárul.

Éltető Ödön

DOBAY PÉTER:

AZ IRODA.
EMBEREK, GÉPEK, SZERVEZET

Panem Kft. – McGraw– Hill Inc. 1996. 295 p.

A könyv szerzője (a Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Karának docense) már évek óta tanítja a közgazdászhallgatóknak, a posztgraduális képzésre járó üzletembereknek, kutatóknak, hogy a vállalat irodája, a hivatal sokszor fontosabb, mint a műhely vagy a gépsorok.

A szerző a bevezetőben arról szól, hogy célja összefoglaló ismereteket adni arról, hogyan és miért kell a szellemi munkások (menedzserek, közigazgatási dolgozók, szabad foglalkozásúak: egyre több ember!) munkahelyét hatékonyan megszervezni s kialakítani.

A könyv fejezetei a következők:

1. Az iroda és az automatizálás (információ, folyamatok, technológia);
2. Az iroda funkcionális folyamatai (szövegek, képek, hangok, számok kezelése)
3. Az irodai szervezet (felépítés, költségek, hatékonyság; majd két különleges iroda tárgyalása: az elektronikus dokumentumtövébbítés, az EDI, valamint a távmunka szervezése);
4. Irodai rendszerek szervezése (szükségesség, életciklus, modellek);
5. Emberek és technika (a környezet, a menedzser szerepe);
6. Az iroda jövője (automatizálás, elektronizálás, emberi problémák).

Az irodák a szellemi dolgozók tipikus munkahelyei. Az államháztartási reform, az új vállalkozások, a korszerű közigazgatás, az önkormányzatok olcsó és hatékony működésének igénye, az információs technika szükségessé teszi azt, hogy az irodák hatékonyan működjenek, az információ feldolgozása és továbbítása, az ügyfelek kiszolgálása szakszerű, gyors és megbízható legyen.

A könyv témája pontosan ez: milyen legyen a hatékony iroda, hogyan lehet az irodát automatizálni, melyek az iroda főbb funkcionális folyamatai, mire képes az irodai adatfeldolgozás, az irodai szervezetnek milyen formái vannak, mi az iroda jövője. Ez a témaválasztás a kötet egyik újszerűsége. Jól ábrázolja és bizonyítja, hogy az információfeldolgozási munkahelyek megszervezése, korszerű szemléletű vezetése, technológizálása, igen fontos egy vállalkozás vagy hivatal életében. Mint mindent, ezt is lehet jól vagy rosszul csinálni, de meg is lehet tanulni a hatékony működés technikáit.

Az ügyvitelszervezési és irodatechnikai terület eszközei, módszerei viharos sebességgel avulnak el.

(Ezek ismertetésével a könyv nem is foglalkozik, de megadja a jelenleg elérhető ide vonatkozó fontosabb irodalom jegyzékét.) Ugyanakkor a könyv nagy érdeme, hogy szakít azzal az illúzióval, hogy a szövegfeldolgozás látványos gépesítése mindent megold. A technológiai rendszerek is gondosan meg kell tervezni, illeszteni kell a szervezet elvárt működési funkcióihoz, alrendszeréhez, s elemezni kell a várható költségeket. Az átképzés, sőt a folyamatos képzés elengedhetetlen feladat. Az olvasó az egyes eljárások, technikák előnyeiről és hátrányairól, az irodák különböző funkcióiról, felépítéséről és jövőjéről részletes áttekintést kap.

Többévi irodaszervezési kurzus és tanfolyam után az a szerző véleménye, hogy az iroda a menedzser munkahelye, s ha neki sokat fizetünk, teremtsük meg körülötte ugyanazt a hatékony környezetet, amit az ipari munkásnak a gyárban.

Az információfeldolgozással foglalkozó kutatások jelentőségét alátámasztja, hogy a fejlett piacgazdasággal rendelkező országokban, elsősorban az Egyesült Államokban véget ért egy két évszázada tartó korszak, amit első-, illetve második ipari forradalom néven emlegetnek. Ez az időszak a nyersanyagok és az energia kora volt, mert a fejlődést az egy főre vagy az egységnyi GDP-re jutó nyersanyag, illetve energiafelhasználás arányának növekedésével mérték. Ezek a mutatók már régóta csökkennek, a trendek hatalmas „információs szolgáltató” jellegű foglalkoztatási növekedést mutatnak a hetvenes évek óta. A fejlett országokban ezzel párhuzamosan meredeken emelkedik az irodai munkahelyekre fordított pénzeszközök mennyisége: számítógépek, hálózatok, szoftverek, képzett munkaerő, kommunikációs eszközök. Sokan „info-kommunikációs

társadalomról” beszélnek, az Európai Unió Bangemann-jelentése a távmunkát, a telekommunikációs irodák tömeges elterjedését jósolja.

Dobay Péter szerint feltáró munkára van szükség, azután szervezésre, majd persze gépekre, automatizálásra, mindenféle csillogó dologra – s közben vigyázni kell arra, ami a szervezetben egyre drágább: a tapasztalt dolgozóra, a felkészült menedzserre, akiknek teljesítményét növelni akarjuk – miközben szétdőljük megszokott munkahelyét, mert a káoszban se elektronika, se hálózat, se szoftver nem fog rendet teremteni. A kötet lényegében szakkönyv, igen sok szakirodalmi hivatkozással, definíciókkal, feltáró elemzéssel. Ilyen értelemben értéke, hogy kutatómunkára serkent egy elhanyagolt területen: eléggé szomorú, hogy nincsenek kiterjedt, statisztikailag megbízható adatgyűjtések az irodákban dolgozó milliós tömeg képzettségéről, teljesítményéről, vagy éppen a szellemi munkahelyek költségeiről.

A szerző minden fejezetben esettanulmányokat közöl oktatási céllal, kérdéseket tesz fel, feladatsorokat ad. Ezáltal az anyag alaposító tankönyvként is használhatóvá válik a vezetőképzésben, a menedzserképzésben, szakirányú vagy éppen egyetemi képzési formákban. Ezt a célt támogatja, hogy a Művelődési és Közoktatási Minisztérium pályázatának elnyerésével a Kiadó a könyvet jelentős kedvezménnyel adja oktatási intézmények és hallgatók számára.

A könyv 1997-ben a Pécs város Önkormányzata által alapított „Az év legjelentősebb publikációja” különdíjat nyerte el.

Dr. Sipos Béla

STATISZTIKAI HÍRADÓ

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetések. A Magyar Köztársaság elnöke – a miniszterelnök javaslatára – nemzeti ünnepünk, március 15-e alkalmából, *dr. Klinger Andrásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. elnökhelyettesének, a hazai és a nemzetközi statisztikai munkában végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként a

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
KÖZÉPKERESZTJE
(polgári tagozata)

kitüntetést; *Kollányi Margitnak*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. főosztályvezetőjének kiemelkedő tevékenysége elismeréseként a

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
KISKERESZTJE
(polgári tagozata)

kitüntetést adományozta.

Címadományozás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1997. március 1-jei hatállyal *Honfi Györgynek*, a KSH Zala Megyei Igazgatósága titkáranak a *cimzetes tanácsos* címet adományozta.

Ugyancsak 1996. március 1-jei hatállyal *statisztikai főtanácsadó* címet adományozott *Hantos Imrének*, a KSH Győr–Moson–Sopon Megyei Igazgatósága igazgatóhelyettesének, *Horváth Csabánének*, a KSH Baranya Megyei Igazgatósága igazgatóhelyettesének, *István Tibornének*, a KSH Békés Megyei Igazgatósága igazgatóhelyettesének, *Sándor István-nak*, a KSH Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Igazgatósága osztályvezetőjének.

Megbízás–felmentés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Vadovics Imrét* 1997. január 1-jei hatállyal megbízta a KSH Nógrád Megyei Igazgatóságán az igazgatóhelyettesi teendőket ellátásával.

Dr. Pukli Péter, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese 1996. december 31-ei hatállyal visszavonta *dr. Pozsonyi Páltól*, a Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesi tisztére, valamint a Makrogazdaság-statisztikai osztály vezetésére adott megbízását; 1996. december 9-ei hatállyal elfogadta *Horváth Eszter* lemondását a Mezőgazdasági és Környezeti Statisztikai főosztály főosztályvezetői, valamint a Környezeti Statisztikai osztály vezetésére kapott megbízásáról.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Az ENSZ Statisztikai Bizottsága 1997. február 11. és 14. között tartotta 29. ülését New Yorkban, melyen a Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Pukli Péter* elnökhelyettes vett részt.

Az ülés résztvevői 17 napirendi pontot tárgyaltak meg. Ezek közül kiemelhetők a külkereskedelmi statisztika felülvizsgált módszertana, amelyet a Bizottság elfogadott; az építőipari statisztika nemzetközi módszertanát tartalmazó kézikönyv, melynek kiadását a fogalmaknak az SNA-vel való összehangolását követően jóváhagyta a Bizottság; a 2000-ben végrehajtandó népszámlálás programja, melynek

elveit, ajánlásait a Bizottság elfogadta és felkérte a Titkárságot azok mielőbbi publikálására.

A legnagyobb vita a gazdaságstatisztika kritikus problémái és a nemzetközi statisztikai koordináció erősítése c. napirendi pontokkal kapcsolatban alakult ki. A Bizottság az első témában felügyelő bizottságot, a másodikban munkacsoportot hozott létre a folyó munkák felülvizsgálatára, illetve megfelelő javaslatok kidolgozására.

Az értekezleten mód nyílt a nemzeti statisztikai hivatalok vezetőivel való két- és többoldalú megbeszélésekre is.

A PHARE többoldalú statisztikai együttműködési program koordinálására létrehozott Liaison Group 1997. február 20. és 21. között tartotta negyedik ülését Brüsszelben.

Az ülésen megvitatott témák közül különös hangsúlyt kapott az Assessment of the State of Statistics in the CEC című (A statisztika helyzetének értékelése a közép-európai országokban) jelentés megvitatása és véglegesítése. Az anyagot a Project Co-ordination Unit – PCU (Együttműködési Egységtervezet) képviselője állította össze az érintett országok statisztikai hivatalaiban nyert tapasztalatok alapján.

A másik fontos napirendi pont a PHARE-országok és az Európai Unió közötti statisztikai együttműködés során következő feladatait körvonalazó alapanyag, az ún. Issues Paper megvitatása és végleges formába öntése volt. Az ezzel kapcsolatos munkát a résztvevők három munkacsoportra osztva végezték, majd a záró plenáris ülésen elfogadták a jelentést.

Az értekezleten a Központi Statisztikai Hivatalt dr. Katona Tamás elnök képviselte, a küldöttség tagja volt Pál Sándorné, a KSH osztályvezetője.

Alakuló ülés. Az MTA Statisztikai Bizottsága Nemzetközi Albizottsága 1997. március 5-én tartotta alakuló ülését. A napirenden az Albizottság tématervének és munkamódszerének megvitatása szerepelt. A résztvevők körvonalazták az 1997-ben megvitatandó témákat.

Az Albizottság úgy döntött, hogy áttekinti és feldolgozza az ENSZ, az ESÉ és az ENSZ szakosított szerveinek statisztikai munkatervét is.

Szervezeti és névváltozás. 1997. január 1-jétől a volt Oktatási osztály és Humánérőgazdálkodási osztály összevonása után az osztály elnevezése Személyügyi és Oktatási osztályra változott.

Évkönyvek. A közelmúltban a következő évkönyvek jelentek meg a Központi Statisztikai Hivatal kiadásában.

Idegenforgalmi évkönyv, 1995. A kiadvány széles körű áttekintést nyújt a nemzetközi idegenforgalom alakulásáról.

Az első, összefoglaló fejezet hosszabb idősorokat tartalmazva 1980-hoz viszonyítva mutatja be a fontosabb idegenforgalmi folyamatokat grafikonok segítségével. A további fejezetek rövidebb, ötéves idősorokat átfogva tartalmazzák az idegenforgalom fontosabb adatait, havi részletezésben.

(Idegenforgalmi évkönyv, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 150 old.)

*

Területi statisztikai évkönyv, 1995. Az évkönyv a korábbi évek gyakorlatának megfelelően, az 1995. évre vonatkozóan is korszerűsített, bővített információtartalommal számol be az ország főbb társadalmi-gazdasági folyamatairól magyar és angol nyelven.

Az első rész megyénként mutatja be a népesség, népmozgalom, foglalkoztatottság, gazdasági szervezetek és beruházások helyzetét, az egyes gazdasági ágak eredményeit, valamint az életkörülmények alakulásának főbb adatait. Az évkönyv a területi GDP, a gazdasági aktivitás és új szakfejezetek közlésével gazdagodott.

A kiadvány második részében a kistérségi vonzáskörzetek helyzetét jellemző főbb adatok és mutatók önállóan szerepelnek.

A harmadik rész az ország településhálózatáról ad áttekintést és változatlanul részletesen tartalmazza a városok egyedi adatait, valamint a részletes idegenforgalmi adatokat.

A kötetet módszertani fejezet, megyei és kistérségi térképek egészítik ki. A függelék a Településszisztematikus Adatbázisrendszer (T-STAR) rövid ismertetését is tartalmazza.

(Területi statisztikai évkönyv, 1995. Központi Statisztikai Hivatal Budapesti és Pest Megyei Igazgatósága. Budapest. 1996. 326 old.)

*

Demográfiai évkönyv, 1995. Az 1956 óta folyamatosan, évente megjelenő kiadvány részletes tájékoztatást nyújt Magyarország népesedési helyzetéről. A kötet gazdag táblaanyaga a természetes népmozgalom, a lakóhely-változtatások, a házasságkötések, válások, születések, halálozások, halálokok és csecsemőhalandóság adatain kívül tartalmazza a belföldi vándorlások területi, illetve összesített adatait is. A táblák néhány 1996. évi előzetes, valamint több nemzetközi összehasonlításra is alkalmas adatot tartalmaznak.

Az idősorok általában 1930-tól, helyenként 1910-től kezdődően adnak áttekintést, néhány jelenséggel kapcsolatban az 1800-as évekig nyúlnak vissza.

Az évkönyv a nemzetközi vándorlásra vonatkozó adatokat is tartalmaz.

(Demográfiai évkönyv, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 508 old.)

*

Ipari és építőipari statisztikai évkönyv, 1995. A színes grafikonokat, nemzetközi adatokat, angol nyelvű fordítást is tartalmazó kiadvány első fejezete bemutatja az ipar és építőipar súlyának nemzetgazdaságon belüli változását 1985–1995 között. Az évkönyv további részében az ipari és építőipari

statisztikai adatgyűjtésekből nyert 1994. és 1995. évi adatok és az azokból számított mutatók kaptak helyet.

Az ipari fejezetben az iparra jellemző legfontosabb adatok és mutatók találhatóak szakágazati, illetve ágazati részletezésben. Az építőipari fejezet

az építőipar nemzetgazdasági ágba sorolt vállalkozások szervezeti struktúráját mutatja be létszámkategória szerinti alágazati bontásban.

(Ipari és építőipari statisztikai évkönyv, 1995. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 396 old.)

A Központi Statisztikai Hivatal kiadványai

DEMOGRÁFIAI ÉVKÖNYV, 1995

Az 1956 óta folyamatosan, évenként megjelenő kiadvány gazdag táblaanyaga hasznos adalékokkal szolgál a népesedés napjainkban különös aktualitással bíró kérdéseinek, valamint a népesség számának, nemek szerinti összetételének, korstruktúrájának, családi állapotának a társadalmi–gazdasági élet számos területére gyakorolt hatásának vizsgálatához.

Részletes tájékoztatást nyújt Magyarország természetes népmozgalmáról és a lakóhely-változtatásokról. A házasságkötések, válások, születések, halálozások és halálokok, továbbá a csecsemőhalandóság alakulásán túl, ismerteti a belföldi vándorlások területi és összesített adatait. Az 1995. évi népesedési helyzetet részletesen bemutató kiadványban megtalálható néhány 1996. évi előzetes adatot tartalmazó és több, nemzetközi összehasonlításra módot adó táblázat is. Az idősorok általában 1930-tól, helyenként 1910-től adnak visszatekintést, néhány jelenséggel kapcsolatban az 1800-as évekig is visszanyúlnak.

A kötet ismételten közöl nemzetközi vándorlásra vonatkozó adatokat, amelyekkel az ebben a témakörben jelentkező alapvető információhiányt kíséreljük meg enyhíteni. Ezek a táblák a tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldiekről tartalmaznak adatokat.

Ára: 3200 Ft (áfával)

Kiadványaink megvásárolhatók: **Statisztika Szakkönyvesbolt**
1024 Budapest, Keleti Károly u. 10
☎: 212-4348

Megrendelhetők: **KSH-Kiadványforgalmazási csoport**
✉ 1024 Budapest, Fényes Elek u. 14-18. I.em./118.
☎: 345-6570, 345-6560, 345-6550 Fax: 345-6699

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

EHLING, M.:

A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS TÖRTÉNETE ÉS TÁVLATAI

(Historische Statistik – Probleme und Perspektiven der internationalen Zusammenarbeit.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1996. 7. sz. 413–421. p.

A tanulmány az emberiség történelmének főbb fordulópontjaihoz kapcsolódva tekinti át a statisztikai tevékenység fejlődésének fontosabb korszakait. A hivatalos statisztikák kezdeti formáinak a mezopotámiai, egyiptomi, kínai, majd római kori forrásokból ismert, elsősorban adózási és katonai célokat szolgáló népszámlálások tekinthetők, történetük tehát egészen az időszámításunk előtti harmadik évezredig nyúlik vissza. A mai értelemben vett állami statisztika a XVII. század közepén alakult ki, az abszolút uralkodók által támogatott merkantilizmus elősegítésére. A német statisztika kezdeti fejlődésére különösen hátrányosan hatott, hogy a nagyszámú önálló államban más-más módszertant alkalmaztak és csaknem minden adatot titkosnak minősítettek.

A francia forradalom és az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat hatása a statisztika történetében is fordulatot idézett elő. Korábban a statisztikával foglalkozó állami hivatalok általában csak a végeredményeket foglalták táblázatokba, az adatok tényleges összegyűjtése, feldolgozása más közigazgatási hatóságok feladata volt. Ilyen felfogásban végezte munkáját már 1713 óta a francia Kereskedelmi Mérleghivatal, amelyet az első császárság korában centralizált hatáskörű Statisztikai Főhivatal váltott fel (1802-1812 között). Viszonylag korai időponttól foglalkozott országos táblázatok kidolgo-

zásával a svéd (1756), illetve a norvég (1797) statisztikai bizottság is. A német területen elsőként megalakult porosz (1801) és bajor (1808) statisztikai irodák működésén viszont jól felismerhetők a napóleoni korszak statisztikájának hatásai.

Az Amerikai Egyesült Államok főleg alkotmányjogi okokból követett az európaiól eltérő irányzatot. Az egyes államok parlamenti képviselői lakosaik számától függött, ezért már az 1790. évi általános népszámlálás végrehajtására ún. „cenzusirodát” hoztak létre. Ez azonban csak időszakosan működött: a népszámlálás befejezésével feloszlott, s csak a 10 év múlva esedékes újabb népszámláláshoz hívták megint életre.

A napóleoni korszak fellendülő statisztikai tevékenységét a bécsi kongresszus (1815) után stagnálás követte, igen kevés publikációval. A megcsontosodott hivatalos statisztikai eljárásokban csak a belga Statisztikai Hivatal első vezetőjének kezdeményezései hoztak változást. A Quetelet nevéhez fűződő 1846. évi belga népszámlálás során ugyanis új munkamegosztásra tértek át az adatfeldolgozások centralizálása és a külső hatóságok tehermentesítése érdekében. Ugyancsak Quetelet kezdeményezte 1853 és 1878 között több nemzetközi statisztikai kongresszus összehívását, amelyek a statisztikai kutatások elmélyítése s az eredmények széles körű megismertetése révén sok statisztikai szervezet munkájára termékenyítőleg hatottak.

A nemzetközi statisztika gondozása a századfordulóig egyértelműen az 1885-ben tudományos társaságként megalakult Nemzetközi Statisztikai Intézet (Internationnal Statistical Institute – ISI) feladata volt. Céljai közé tartozott a statisztikai

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

elmélet fejlesztésén kívül az adatok országok közötti összehasonlíthatóságának elősegítése is. Valójában azonban nem intézményként, hanem csak közvetett módon, tagjain keresztül befolyásolhatta az egyes statisztikai hivatalok működését.

A XX. század elejétől már egyre nagyobb igény mutatkozott olyan nemzetközi intézmények iránt, amelyek adott szakterületen statisztikai adatokat is gyűjtenek. Így jött létre 1901-ben Bazelben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (International Labour Office – ILO), amely a munkafeltételek nemzetközi szabályozását is feladatának tekintette; 1905-ben Rómában a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet (Food and Agriculture Organization – FAO), elsősorban az agrárstatisztika fejlesztésére; 1907-ben Párizsban pedig a Nemzetközi Egészségügyi Hivatal (World Health Organization – WHO), amely főleg a ragályos betegségek statisztikájával foglalkozott.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet 1913-ban, hágai székhellyel állandó statisztikai irodát hozott létre, amely az országok által közzétett statisztikai adatokból nemzetközi összeállításokat dolgozott ki és ezeket rendszeresen publikálta.

Az első világháborút követően a Genfben megalakult Népszövetség a nemzetközi adatok gyűjtése és közzététele mellett jelentős szerepet vállalt a gazdasági, illetve pénzügyi statisztikák nemzetközi összehangolásában is. Az 1928-ra kidolgozott „Gazdaság-statisztikai konvenció” mindenekelőtt a külkereskedelem, illetve az ipari termelés statisztikájának egységes követelményeit rögzítette. A Népszövetség égisze alatt ezenkívül a mező- és erdőgazdálkodás, a halászat, a foglalkoztatási statisztika és különböző árhirdetők témakörével is foglalkoztak. A kiadott ajánlások azonban nem voltak kötelezők, így hatásuk is mérsékelt volt.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet a második világháború előtti időszakban jelentős világszintű tudományos egyesületnek számított, amely főleg népesedésszisztematikus adatokat gyűjtött és publikált.

A nemzetközi összehangolások terén az Angol Birodalom országai különösen az eljárási kérdésekben értek el eredményeket. Figyelemre méltó statisztikai egységesítésre került sor a skandináv országok körében is. A második világháború azonban félbeszakította e sikeres kezdeményezéseket.

Az ötvenes évek minőségi változást hoztak mind a nemzetközi együttműködésben, mind a koordinációs rendszerek kialakításában. Az ENSZ statisztikai részlegei (a főtükárság, illetőleg az öt regionális gazdasági bizottság keretében működő statisztikai osztályok, illetve a speciális funkciójú ENSZ-intézmények statisztikai részlegei) megkülönböztetett fontosságú feladatoknak tekintették a

hivatalos statisztikák világszintű összehasonlíthatóságának fejlesztését is. Az ENSZ Statisztikai Hivatalának irányításával kidolgozott nagyszámú ajánlás – bár csak morális kötelezettségként érvényesíthették hatásukat – számottevően javította a gazdasági és társadalmi folyamatok nemzetközi vizsgálatának statisztikai feltételeit.

Jelentősen hozzájárultak a nemzetközi statisztikai munkák összehangolásához a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organization for Economic Co-operation and Development – OECD), a Nemzetközi Statisztikai Intézet, illetve a Nemzetközi Jövedelem és Vagyonkutató Társaság (International Association for Research in Income and Wealth – IARIW) keretében végzett tudományos vizsgálatok és módszertani fejlesztések is.

Az eddig említett intézményekhez, szervezetekhez képest az Európai Unió (illetve jogelődjei) keretében végrehajtott egyeztetések azért érdemelnek megkülönböztetett figyelmet, mert ezekhez a határozatokhoz jogi szabályozások is kapcsolódtak, s így szorosabb kötöttségekként érvényesültek.

Az Európai Unió keretében folyó statisztikai együttműködés – az Európai Közösség 1957. évi megalakulása óta – különösen a gazdaságstatisztikák területén párosult folyamatosan bővülő információs igényekkel. Az 1987-ben elfogadott Egységes Európai Okmány hatására növekszik például a területi statisztikák jelentősége, mivel nélkülözhetetlenek a gazdasági és társadalmi kiegyenlítődést támogató szerkezet-átalakítási programok megalapozásához. Fokozott figyelmet kívánnak fordítani többek között a környezeti statisztikákra, továbbá a kutatási és technológiai fejlesztésre vonatkozó statisztikákra is.

A maastrichti egyezmény határozatainak megvalósítása érdekében 1993-ban többéves statisztikai programot alakítottak ki a további összehangolások, illetve az információs igények rugalmasabb kielégítése érdekében. A tagországok ugyanis egyre határozottabban képviselik azt a véleményt, hogy az Európai Bizottság „információéhségét” mielőbb a feltétlenül szükséges mértékre kell korlátozni.

A legutóbbi négy évtized nemzetközi összehangolási törekvései közül különösen nagy hatásúaknak bizonyultak:

- az ENSZ, illetve Európai Közösség által kialakított statisztikai programok,
- a koncepcionális keretrendszerek, mindenekelőtt az 1993-ban kibocsátott Nemzeti Számlák Rendszere (SNA),
- az osztályozási rendszerek, s ezek között is a Gazdasági Tevékenységek Nemzetközi Osztályozása (ISIC).

Feltétlenül említést érdemel a Nemzetközi Statisztikai Intézet által 1985-ben közzétett Etikai Kódex, amelyre az Európai Statisztikusok Értekezle-

te (Conference of European Statisticians – CES) is nagymértékben támaszkodott „A hivatalos statisztika alapvető elvei” című, 1994. évi dokumentum közzétételekor.

A hivatalos statisztikák nemzetközi összehangolási folyamatában az első szakaszt azoknak a mutatószámoknak a kiválasztása jelentette, amelyek elsődleges fontosságúak a gazdasági és társadalmi döntések megalapozásához. A második fázisba a fogalmak és az osztályozások egyeztetése tartozott. A ténylegesen integrált statisztikai rendszer természetesen megköveteli az egységes módszerek, eljárások és megfigyelési időpontok alkalmazását, illetve a szakmai és területi tagolások teljes összhangját is.

További lépést jelent az indexszámítási eljárások egységesítése. Ennek keretében nagy figyelmet fordítanak az Európai Unió árstatisztikáinak, mindenekelőtt a fogyasztói árindexeknek tartalmi összehangolására.

A befejező szakasz az egységes adatbázis létrehozása, ez azonban köztudottan igen nagy költség- és szervezési igényű feladat.

Korunk statisztikájának nagy horderejű változásai közé tartozik a mintavételes eljárások széles körű elterjedése. A második világháború előtt még világszerte a teljes körű felvételek domináltak. A huszas és a harmincas évek módszertani kutatásainak realizálásában az Egyesült Államok, illetve India statisztikai szervezetei vállaltak úttörő szerepet. Az ötvenes évektől már az országok jelentős hányadában ugrásszerűen bővült mind a vállalatokra, mind a népességre vonatkozó mintavételes adatgyűjtések köre. A kiválasztási eljárások, a hibaszámítások stb. fejlődése is nagy lépésekben haladt előre.

A nagy teljesítményű számítógépek alkalmazása gyökeresen átalakította az adatfeldolgozási folyamatokat is. Lehetővé teszi például a manuális ellenőrzések szerepének lényeges csökkentését, a valószínűségi megítélésen alapuló automatikus javító fázisok beiktatását és a párbeszéd formában végrehajtható javítási eljárások alkalmazását. Az adatelőkészítések decentralizálásával a teljes feldolgozási folyamat időszükséglete rövidíthető.

Lényeges szemléletváltást jelent, hogy a konkrét szakstatisztikai szempontokkal szemben egyre inkább tért nyerne az átfogóbb áttekintést nyújtó, integrált vizsgálatok. Jó példa erre a külkereskedelmi statisztika fejlődése. Eredetileg csupán a vámbevételek regisztrálása volt a cél, így a megfigyelés is csak a vámköteles áruk behozatalára korlátozódott, értéki adatokat meg sem figyeltek. Az állami szintű kereskedelmi szerződések előtérbe kerülése viszont már szükségessé tette az áruajtánként tagolt, teljes körű megfigyelések

bevezetését, mind a kivitel, mind a behozatal esetében. (Németországban például az értéki adatok megfigyelését a teljes kivitelre 1911-ben, a teljes behozatalra pedig 1921-ben terjesztették ki.)

A demográfiai megfigyeléseknél már viszonylag korán elterjedtek a halálokok, illetve a kormegoszlások szerinti elemzések, a nemek és a kor szerinti halandósági számítások. Németországban a weimári időszakban bevezetett konjunktúravizsgálatok lényegesen előmozdították a különböző gazdaságstatisztikák koordinálását. Már a második világháborút megelőzően sor került az ún. „reál gazdasági mérleg” összeállítására is.

Az informatika fejlődése a statisztikai publikációk terén is forradalmi változásokat idézett elő. A nagy nemzetközi szervezetek a hatvanas években kezdtek hozzá statisztikai adatbankjaik kiépítéséhez. Ismeretes, hogy a jelenlegi új információközlő rendszerek (mint például az Internet) rendkívül gyors és valamennyi felhasználó által világszinten is egyidőben elérhető információáramlást tesznek lehetővé. A közeljövő fejlesztési tervei között szerepel, hogy a felhasználó az Interneten keresztül kapcsolatba léphet az egyes statisztikai szervezetek adatbázisával, s ezekből lehívhat (természetesen megfelelően anonimmá tett) adatokat a személyi számítógépen végzendő számításaihoz.

Várható az is, hogy a hatalmas adatmennyiség közzétételére alkalmas elektronikus adathordozók (például CD-lemezek) hatására a nyomtatott statisztikai publikációk óhatatlanul veszítenek jelentőségükből.

Az európai teljes valutaunió megvalósulása további statisztikai egységesítéseket is igényelhet. A multinacionális vállalatok térnyerése kapcsán pedig olyan változásokkal is számolni kell, amelyek figyelmen kívül hagyják az ország-, illetve kontinenshatárokat. Ugyanez érvényes a környezetpolitikai problémákra, például a megsérült ózonpajzs, a melegházi hatás, vagy az óceánok kőolajszennyeződésének kivédése esetében.

Az aktuális feladatok közé tartozik, hogy a központi tervgazdálkodásról piacgazdaságra áttérő országok körében is segíteni kell az egységes fogalmak, mutatószámok, osztályozások, statisztikai eljárások alkalmazását.

A világszintű statisztikai összehangolás legproblematikusabbnak az afrikai régióban tűnik, ahol a politikai és gazdasági instabilitás egyre jobban veszélyezteti a szükséges infrastruktúra kiépülését. A nehézségek leküzdéséhez e térségnek hathatós pénzügyi és szakmai segítségre van szüksége.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

WOLF, W.:

A MUNKANÉLKÜLIEK JÖVEDELME
AUSZTRIÁBAN(Arbeitslosigkeit und Einkommen.) – *Statistische Nach-richten*. 1995. 6. sz. 441–444. p.

Ez a cikk az Ausztriában végrehajtott 1993. évi mikrocenzus – a háztartások jövedelmét és felszereltségét vizsgáló – különprogramjának eredményeiből készült jelentések részközleménye.

A munkanélküliek jövedelmi helyzetének jellemzése céljából a következő adatokat gyűjtötték:

- a munkanélküli-támogatás 1993. júniusi összege (a felvétel során nem tették különbséget a munkanélküli-segély és a közmunkát teljesítettek díja között, a kettő együttes összege a munkanélküli-támogatás),
- hány hónapot dolgozott az elmúlt 12 hónapban,
- a szezon meghatározta a munkanélküliséget, ezért szét-választották a nem szezonális munkanélküliségtől.

A munkanélküliek jövedelmi szintjét két mutatóval jellemezték, az átlagos havi jövedelemmel és a kiegészítési hányaddal, amely a munkanélküliek jövedelme mediánjának és a nem önálló munkavállalók jövedelme mediánjának az aránya. Az arány megállapításánál mindkét csoport jövedelmét megtisztították a családi pótléktól. Az alkalmazottak jövedelmét módosították az adózásnál nyert kedvezményekkel, mert ilyen kedvezményekben a munkanélküliek nem részesednek.

A kiegyenlítési hányadot a lehető legkisebb foglalkozási csoportokra számították. Ennek előnye, hogy így az összetevő csoportokban ki lehetett szűrni a két réteg eltérő összetételéből eredő hatásokat. Hátránya, hogy nagyon kis létszámú csoportok adatain nyugszanak a végső eredmények.

A megkérdezett munkanélküliek 35 százaléka megtagadta a jövedelmi kérdésekre a válaszadást. A nem válaszolók aránya a valóságban 24 százalék, mert a munkanélkülieknek 11,4 százaléka feltehetően még nem ismeri járandóságának nagyságát.

A havi jövedelem a munkanélküli férfiaknál a munkanélkülivé válás előtti foglalkozási csoportokban 7000 és 8000 schilling között van, a nőknél pedig 5500 és 6500 schilling a két határ, csak a korábbi segédmunkások jövedelme van az alsó határ alatt. A kiegyenlítési hányad a férfiaknál 43,5, a nőknél pedig 48 százalék. Ez a nagyságrend mind a munkások csoportjában (49,7 % és 55,8 %), mind az alkalmazottak csoportjában (37,4 % és 46,7 %) megfigyelhető.

A munkanélküliek háztartási jövedelmének vizsgálatánál a megfigyelési kört a munkanélküli háztartásfők olyan háztartásai jelentették, amelyekben nem volt önálló kereső. A háztartás összes jövedelme a háztartás valamennyi tagja összes jövedelmének összege, a családi pótlékot és a szociális juttatásokat is beleértve. A havi jövedelem megállapításához az éves jövedelmet itt is 14-gyel osztották.

Az így meghatározott jövedelemtömegekből két mutatót képeztek:

- a standard mutatót;
- az alternatív mutatót.

A standard mutató számlálójának meghatározásánál a gyermekek életkorát vették figyelembe, az alternatív mutatónál pedig azokat a költségeket, amelyekkel a nők munkavállalása jár. Így tulajdonképpen két különböző szempont alapján meghatározott egy fogyasztási egységre eső értéket kaptak.

Mind a standard, mind az alternatív változat alapján képzett mutatóknál megfigyelhető, hogy a nyugdíjas háztartásokban értékük a korábbi foglalkozás szerint képzett csoportok legnagyobb hányadában 7000 schilling körül van. Általában nincsenek nagy különbségek. A foglalkoztatottak háztartásainak 10 százaléka a 6200 schillinges jövedelemhatár alatt van (alternatív variáns szerint pedig 6100 schilling alatt). A munkanélküliek körében a háztartások 46, illetve 39 százaléka van e két határ alatt.

A munkanélküliek és a nem önálló keresők háztartásainak jövedelemmutatóit összehasonlítva a következő eredményekre jutottak. A munkanélküli háztartások jövedelme kerekén 40 százalékkal marad el a keresők háztartásaitól, ezen belül a munkás háztartások egyharmaddal, az alkalmazott háztartások pedig 50 százalékkal maradnak el a referenciacsoporttól. Ha azokat a háztartásokat vesszük figyelembe, amelyekben legalább egy munkanélküli van, a jövedelemelmaradás mértékeként 30 százalékot kapunk. A munkanélküliség határait vizsgálva megállapítható, hogy a munkanélküliség miatt megszakadt keresőtevékenység esetén a közepes jövedelmek a férfiaknál 10 százalékkal, a nőknél egyhaddal maradnak el a többi foglalkoztatottakétól. Ennek oka, hogy a munkanélküliség után alacsonyabb fokra kerülnek az érintett személyek a foglalkozási hierarchiában. A szezonmunkanélküliségnek is mérséklő hatása van a jövedelmekre.

(Ism.: *Melega Tiborné*)

DEMOGRÁFIA – TÁRSADALOMSTATISZTIKA

CARTIER, M.:

A KÍNAI NÉPESSÉG NÖVEKEDÉSE ÉS
MEGOSZTLÁSA, 1880–1990

(Croissance démographique et répartition de la population chinoise, 1880–1990.) – *Espace, Populations, Sociétés*. 1995. 2. sz. 209–217. p.

Több mint 1200 millió lakosával Kína földünk legnépesebb országa. A Ming dinasztia (1368–1644) korából fennmaradt első hivatalos adatok idején még „csupán” 60 millió ország lélekszámának alakulása sajátos történelmi viszonyai következtében csak töredékesen rekonstruálható, azt azonban tudjuk, hogy 1741-ben már 140, 1800-ban 320, 1852-ben pedig 439 millió lakost számláltak meg.

A robbanásszerű növekedést a XIX. század második felében bekövetkezett demográfiai krízis szakította meg, hirtelen 80 millióval esett vissza a népességszám és 1870-ben már ismét csak 357 millióan éltek az ország területén. A századfordulón megindult lassú növekedést az ún. népi forradalom állította meg és elkezdődött – majd hamarosan felgyorsult – a demográfiai átmenet szakasza. A tanulmány szerzője részletesen, területi bontásban ismerteti a folyamatok alakulását a XIX. századi krízistől kezdődően, és a gazdasági és társadalmi modernizáció, illetve a legutóbbi időkre jellemző igen gyors átalakulás elemzésével előrejelzések készítésére is lehetőséget teremt.

Az 1953-as népszámlálás idején számbavett időskorúak adatai szolgáltak alapul a múlt századi demográfiai helyzet rekonstruálásához. A regionális adatokból látható, hogy az általában igen sötét színekkel festett időszak (lázas-megtorlás-vérellátás-kény-szermunka) nem az egész országot sújtotta. A menekülőket néhány tartományban befogadták, és ezeken a területeken az ország egészére jellemző népességcsökkenés ellenére (1850-ben Kína népességszáma 440, 1880-ban csupán 400 millió) némi növekedés volt tapasztalható.

A XX. század első három évtizedét lassú (évi 5 ezrelékes) növekedés jellemezte, 1930-ban 500 millió, 1949-ben, a kommunista rezsim kezdetén pedig már 540 millió az ország lakosainak száma. A születések 40 ezrelék, a halálozások 30 ezrelék körül alakultak ez idő tájt.

Valószínű, hogy az alacsony természetes növekedés a sorozatos polgárháborúknak és a japán invázió közvetlen és közvetett hatásának tudható be. A demográfiai átmenet kezdetét a termékenység jól érzékelhető csökkenése jelezte, feltehetően a születésszabályozás – egyes szerzők szerint: a csecsemő-

gyilkosságok – terjedése következtében. A lassú növekedésben része volt egyfelől a várható élettartam csökkenésének, másfelől a mechanikus következménye volt az ebben az időszakban gyakori korai özvegygyé válásnak. Lehetséges az is, hogy a gyorsan terjedő nemi betegségek következtében fiatal korban bekövetkező sterilitás is közrejátszott a viszonylag alacsony gyermekszám kialakulásában. A befejezett termékenység 5 körül alakult, noha gyakorlatilag mindenki igen korán házasságot kötött.

1949-től az életfeltételek gyökeresen megváltoztak Kínában, és ez a termékenység növekedését is magával hozta. Röviddel ezután azonban – a Japánban tapasztaltakhoz képest mintegy százéves késéssel – a demográfiai átmenet valamennyi fázisa kialakult, csökkent a halandóság és (átmenetileg) a születések száma is.

Az átalakulás folyamata az ötvenes években felgyorsult. A változások tempóját jól mutatják a következő adatok: 1950 és 1957 között az egy nőre jutó gyermekszám 5-ről 6-ra emelkedett, a halandóság 20 ezrelékről 10 ezrelékre esett, a természetes növekedés meghaladta a 20 ezreléket. Az ún. fekete esztendők ennek a látványos növekedésnek a megtorpanását jelentették: 1960–1961-ben a halálozások száma meghaladta a születéseket.

Az ezután következő és az ország demográfiai történetének „csúcspontját” jelentő időszakban a lakosság száma évi 15–20 millióval nőtt, és a lélekszám 1968-ban már 800 millió fölé emelkedett.

Az 1972-ben bevezetett „születésszabályozási program” két legfontosabb összetevője a házasságkötés alsó korhatárának emelése volt, valamint a „nem tervezett” terhességeket megszakító abortusz. A kampány sikerét jelezte, hogy a befejezett termékenység 5-ről hamarosan valamivel több, mint 2-re esett vissza (34-ről 18 ezrelékre, ami már nem biztosítja a generációváltást). A kormány ekkor még radikálisabb tervet fogalmazott meg, a népességszám csökkenése érdekében „megszületett” az „egyetlen gyermeket” politika, ami azonban nem hozta meg a várt eredményt, és 1985 és 1988 között még némileg nőtt is a születési arány.

A szerző az 1980-as és 1990-es adatainak komplex elemzésével mutatja be a klasszikus sémától olyannyira eltérő, gyors átmenet fázisait. A változások során előbb szinte eltűntek az ún. késői terhességek, a magasabb életkorban megköthető házasságok pedig a születések naptárát módosították.

1970-ben a 40 éves nőknek még 5 gyermekük volt, 1980-ban 4 (akik mintegy három évvel később születtek), 1990-ben pedig már csupán 3. A házasság-

kötés alsó korhatárát szabályozó törvény különösen a hatvanas években született („baby boom”) nemzedék termékeny korba kerülésekor érezte hatását és az egymás számára természetes partnerként szóba jöhető fiatalokat különböző mértékben érintette.

Az 1980-ban bekövetkezett liberalizáció a házasságok „visszafiatalodásával” járt és a születések naptárára ismét módosult. Az évtized közepén már egy évvel korábban születtek meg az első gyermekek és a 20–24 évesek korszoportja számított a „legtermékenyebbnek” a korábbi 25–29 évesekével szemben.

Hangsúlyozni kell azonban a városi és a vidéki lakosság népesedéspolitikát követő magatartása tekintetében fennmaradt különbségeket. Csak a városokban vált általánossá a mintaként állított és preferált egygyermekes család, vidéken a családok többségében az anya 30 éves kora alatt megszületett a második gyermek, és régióként is nagyok az eltérések. Különösen a központi és a periférián elhelyezkedő területek összehasonlításakor szembe-tűnő, milyen különböző mértékben valósultak meg a kormány elképzelései.

A keleti területeken például – ahol a népsűrűség sokkal magasabb – a politikai döntések radikálisabban érvényesültek. Az intézkedések hatással voltak a migrációra, annak irányára, és például északkelet ennek következtében vesztett jelentőségéből. 1982-ben még itt élt a kínai népesség 11 százaléka, arányuk 1993-ban már csak 10,5 százalék volt. A délkeleti tartományok jelentősége ezzel párhuzamosan – és a külföldi beruházások hatására is – folyamatosan nőtt.

1850-től régióként áttekintve a tendenciákat megállapítható, hogy a népességszám a perifériákon nőtt a leggyorsabban, Mandzsuriában, a Mongóliához közeli területeken és északkeleten (az autonóm területeket is ide értve). Jelenleg az össznépesség 28 százaléka ezeken a területeken él, szemben a múlt század közepi 15 százalékkal. A népességszám itt 50 év alatt 5–6-szorosára nőtt, míg az ország egészét tekintve a növekedés kevesebb, mint 3-szoros. A történelmi érintettség, a kulturális hagyományok, a gazdálkodási különbségek hatásaként tehát maradtak fenn eltérések, de az elmúlt száz év jelentős módosulásokat is eredményezett.

Az északon bekövetkezett látványos növekedés a gazdasági és szociális viszonyok javulásával párosult. A külföldi hatásra bekövetkezett technikai modernizáció következményeképp a XIX. századihoz képest kisebb létszámú földműves réteg egyre nagyobb területeken gazdálkodik, és a felszabaduló munkaerő az üzemekben és építkezéseken hasznosul. A túlnépesedett központi terület, a Nagy-Alföld lakosságának egy része számára az ország északi területei jelentik a migráció irányát és munkalehető-

séget kínálnak a korábban mezőgazdasági művelésbe nem vont területek.

A XX. század első harmadában az iparosodás és városiasodás új lendületet kapott, a japán agresszió – noha politikai bizonytalansággal és fegyveres konfliktusokkal járt – demográfiai szempontból viszonylag kedvezően hatott.

A kommunista rezsim megalakulását követő kevesebb, mint 40 év alatt megduplázódott a népesség, és mivel a szovjet mintájú modernizáció képtelen volt finanszírozni az ipart, a munkaerő a második és a harmadik gazdaság irányába áramlott. A falusi földműveseket ugyanakkor a kollektivizáció sújtotta.

A hetvenes évtized végére már nyilvánvalóvá vált, hogy a három évtizedes társadalmi kísérlet megbukott.

Teng Hsziao-Ping reformjai biztatást jelentettek a kollektivizáció kötelekei között élő falusi lakosság számára, elkezdődött az urbanizáció és iparosodás szakasza. E fejlődés hatására következett be az 1980-as években már a munkaerőpiacon is érzékelhető változás. A hatvanas években ugyanis csökkent a demográfiai növekedés üteme, és az akkor születettek munkába állásának idején a fejlődő gazdaság a kínálatot meghaladó mennyiségű munkaerőt igényelt.

A tanulmány írását megelőző utolsó, 1990. évi népszámlálás idején az aktív népességnek még mindig több mint kétharmada élt a mezőgazdaságból. A szerző véleménye szerint valamennyi hivatalos előrejelzés bizonytalan a gyökerét vesztett falusi lakosság mobilitásának (egyesek szerint várhatóan gigantikus méretű exodusának) alakulása tekintetében.

(Ism.: *Gábor Mária*)

CHRISTENSON, B.A. – JOHNSON, N.E.:

ISKOLÁZOTTSÁGBELI KÜLÖNBBSÉGEK
AZ AMERIKAI FELNÖTTEK HALANDÓSÁGÁBAN

(Educational inequality in adult mortality: an assessment with death certificate data from Michigan.) – *Demography*. 1995. 5. sz. 215–229. p.

A halandóság társadalmi különbségei a XVIII. és a XIX. század folyamán öltöttek először nagyobb méreteket, amikor is a felső osztályokban lényegesen erőteljesebben csökkent a halálozás szintje, mint az alsó rétegekben. Századunk első évtizedeiben azután mérséklődtek a különbségek, ami elsősorban azzal volt magyarázható, hogy a fertőző betegségek helyét egyre inkább az idős korban jelentkező krónikus betegségek vették át. A második világháború után azonban megállt az eltérések kiegyenlítődése, s napjainkban ismét szélesedni látszik a szakadék az

egyres társadalmi osztályok között. Ez a kedvezőtlen trend irányította a kutatók figyelmét az 1960-as és 1970-es években a halandóság és a társadalmi státus kapcsolatára.

A vizsgálat, amelyről a szerzők tanulmányukban beszámolnak, a kutatásoknak ebbe az immáron több évtizedes múltra visszatekintő vonulatába illeszkedik, ugyanakkor új szempontokkal is gazdagítja azt. Míg a korábbi elemzések elsősorban a halandóság és a társadalmi helyzet általános összefüggésére irányultak, addig a jelen tanulmány középpontjában azok a tényezők állnak, amelyek módosíthatják ezt az összefüggést. E lehetséges módosító tényezők közül hármát emelnek ki: az életkort, a nemet és a faji hovatartozást.

A vizsgálat két adatforrás összekapcsolásán alapul. Az egyik a halálozási statisztika: a szerzők az Egyesült Államok Michigan államában 1989 és 1991 között meghalt, több mint 20 ezer 25 éves és idősebb személy halálozási lapjain szereplő adatokat dolgozzák fel. A másik forrás az 1990. évi amerikai népszámlálás Michigan államra vonatkozó 5 százalékos mintája. A társadalmi státus mérésére az iskolai végzettség szolgál. Ennek előnye a másik hagyományos mutatóval, a foglalkozással szemben, hogy egyrészt kevésbé változik az egyén felnőtt élete során, s így lehetővé teszi az oksági összefüggések egyértelműbb meghatározását, másrészt pedig azoknál a személyeknél is megállapítható, akik nem végeznek keresetvétekenységet, s akiknek ily módon foglalkozásuk sincsen. Az elemzés során a szerzők három iskolázottsági szintet különböztetnek meg: alap-, közép- és felsőfokú.

Első lépésként a kutatók az iskolai végzettség ún. főhatását vizsgálják. Bár ebben a szakaszban még figyelmen kívül hagyják a nem, az életkor és a faj esetleges módosító – a statisztika nyelvén fogalmazva: interakciós – hatását, kontrollváltozóként ez a három mutató is szerepel a modellben. Az eredmények szerint minél alacsonyabb valakinek az iskolai végzettsége, átlagosan annál rosszabbak az életésélyei: a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők halandósága mintegy 15 százalékkal nagyobb a középfokú végzettségűeknél, ez utóbbiak halandósága pedig közel 50 százalékkal múlja felül a felsőfokú végzettségűekét. Mivel a szerzők az életkort is bevonták kontrollváltozóként az elemzésbe, az iskolázottságnak ez a hatása nem magyarázható egyszerűen azzal, hogy az alacsony végzettségűek között nagyobb az eleve rosszabb életésélyekkel rendelkező idősök aránya.

Második lépésként az életkor ún. interakciós – vagyis az iskolázottság szerepét módosító – hatását vizsgálják a kutatók. Az eredmények szerint a

magasabb végzettség kedvező – azaz a halandóságot mérséklő – befolyása az életkor emelkedésével párhuzamosan csökken. Ez a csökkenés különösen a két alacsonyabb iskolázottsági szintet összehasonlítva szembetűnő: az alapfokú végzettségűeknek a középfokú végzettségűekhez viszonyított többlethalandósága a 30 év alatti korosztályokban még a 150 százalékot is megközelíti, míg 60 év fölött már az 50 százalékot sem éri el.

Az életkor után a faji hovatartozás módosító hatását vizsgálják a szerzők. Az eredmények szerint a feketékhez viszonyítva a fehér bőrűek körében lényegesen nagyobbak a halandósági különbségek az alsó és a középfokú végzettségűek között, a közép- és a felsőfokú végzettségűeket összehasonlítva viszont a különbség nagyjából azonos a két faj esetében. Ez más szóval azt jelenti, hogy a bőrszín interakciós hatása az alacsony iskolázottsági szintekre korlátozódik, magasabb végzettségi szinten mindkét faj egyformán részesedik az iskolázottság jótékony hatásából. Érdekes megállapítása a kutatóknak, hogy a feketék fehérekhez viszonyított többlethalandósága az életkor előrehaladtával meredeken csökken, sőt 75 éven felül az alapfokú végzettségű feketék életésélyei egyenesen felülmúlják a hasonló iskolázottságú fehérekét.

Az elemzés utolsó szakaszában a nemek és az iskolai végzettség kölcsönhatásával foglalkoznak a szerzők. Az eredmények szerint alacsonyabb iskolázottsági szinten a nők, magasabb szinten viszont a férfiak profitálnak többet az iskolai végzettség emelkedéséből. Ebből arra következtethetünk, hogy a felsőfokú végzettség terjedésével párhuzamosan a jövőben várhatóan szűkülni fog a rés a két nem halandósága között, feltéve természetesen, hogy más tényezők nem ellensúlyozzák ezt a folyamatot.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

SINHANDL, G.:

AZ OSZTRÁKOK KÖRNYEZETVÉDELMI MAGATARTÁSA

(Umweltbedingungen, Umweltverhalten, Ergebnisse des Mikrozensus. Dezember, 1994.) – *Statistische Nachrichten*. 1996. 8. sz. 624–639 p.

Ausztriában 1994 decemberében olyan céljellelű mikrocenzus volt, amely a megkérdezett körben a környezettel kapcsolatos állapotot mérte fel. Az ilyen témájú megkérdezéseket 1970 óta háromévente ismétlik. Az ismétlődő statisztikai felmérést önkéntes alapon szervezik a lakosság preferenciáiról és viszonyairól, például hogy a megkérdezett országos

minta szerint milyen a lakott lakás és a válaszoló személy környezeti terhelése, a környezet jobb minőségének milyen értéket tulajdonítanak stb. A felmérés első részének 13 kérdése a lakások szubjektív megítélését vizsgálta, és azt, hogy a káros hatások mennyire zavarják a lakókat (a kérdésekből 4 a háztartásokra, 9 a 15 éves és idősebb személyekre vonatkozott).

A cikk szerint a mintában szereplő férfiak 19,0, a nők 17,3 százaléka tagadta meg a választ, a válaszolók átlagos aránya 81,9 százalék. A lakosság közel 35 százalékára jellemző, hogy lakóhelyén zajhatások érik, ezen belül 6,2 százalék jelölte meg a „nagyon erős” és 11,3 százalék az „erős” választ. Az idősebb osztrák lakosok a fiataloknál nagyobb arányban jelezték, hogy a zajhatás nagyon erősen, illetve erősen zavarja őket. A tábla foglalkozások szerint is értékeli a zajhatásokat, eszerint a falun élő önálló agrárképességnek csak 22,5 százaléka érzékel zavaró zajt, a másik véglet a nem agrárszakmákban dolgozó önállók (38,2 százalékos aránnyal) és a tisztviselők (37,3 %) által érzékelt lakóhelyi zaj.

A településnagyság két nagy kategóriájára és a fővárosra vonatkozó zajhatásokat értékelve, a legfeljebb 20 000 fős települések körében 4 csoportot képeztek az agrárképesség aránya szerint. A táblázatok és grafikonok az osztrák tartományok szerint is csoportosítják a válaszokat és meghatározzák az iskolai végzettség szerepét a zajhatások szubjektív minősítésében.

Az 1970 és 1994 között végzett felméréseknek a lakott ausztriai lakásokra vonatkozó adatai szerint a hetvenes évek közepétől tapasztalható az a kedvező irányzat, hogy csökken az erős és nagyon erős zajterhelésnek kitett lakások aránya (az 1994. decemberi felmérésben a lakott lakások 10,9, illetve 6,2 százaléka ilyen). A szerző bemutatja, hogy a lakások elhelyezkedése miként befolyásolja a zajterhelés szubjektív minősítését. A vegyes (lakó és ipari) körzetekben érzékelik a legnagyobb zajterhelést: erős és nagyon erős zaj az ilyen lakások 18,5, illetve 8,7 százalékában, és az átlagosnál nagyobb arányú a lakást terhelő zajhatás a sűrűn lakott körzetekben levő többemeletes házakban is (15,8, illetve 11,4 százalék).

A nappal és éjjel észlelt zajok forrásainak rangsorában a közlekedési zajok a legfontosabbak (a terhelések kerekén négyötödét teszik ki).

Az ipari és építőipari munkahelyek a zajterhelésnek nappal 6,3, éjszaka csak 1,7 százalékát képviselik, a vendéglátó helyek zajai éppen fordítva, nagyobb részben éjszaka zavarják a válaszolókat (1,4 és 6,8 százalék). A szomszéd lakásokból kiszűrődő zajhatás aránya közel azonos nappal és éjszaka (5,7 % és 6,0 %).

Az értékelés részletezi a káros hatások rangsorát, eszerint a lakásban tartózkodók és az észlelt zajterhelést „nagyon erősnek” minősítő válaszolók több mint

61 százalékát pihenésében, illetve alvásában, 56 százalékát jó közérzetében zavarta a zaj, és 56 százalékuk nem hagyhatja nyitva az ablakot. A zajterhelést „erősnek” minősítő körben is ezeket jelölték meg a leggyakrabban (47, 36 és 48 százalék).

A szerző számba veszi a zaj elleni védekezés eszközeit is. Az 1994. decemberben vizsgált osztrák lakások 26 százalékában van zajvédelmi építészeti megoldás, például zajszigetelő ablak, ennek kétötödét eleve a kivitelezéskor építették be, háromötödét pótlólag szerelték fel. Az országos lakásállományra számítva közel 776 ezer lakás zajvédelmi eszközeihez vettek igénybe közpénzből juttatott támogatást, ez is hozzájárult a pótlólagos felszerelések arányának növekedéséhez.

A tanulmány összefoglalja a szag-, a por- és a koromterhelés minősítéseit is. A megkérdezettek egyenyeede panaszkodott arról, hogy lakásában szag-, por-, illetve koromterhelés zavarja.

A szerző elemzi a levegőszennyező anyagok forrásait. A válaszok 51,7 százaléka a közlekedést jelölte meg a szag-, illetve bűzterhelés elsődleges forrásaként, egyenyevedük az üzemeket, egyenyeolcaduk a háztartásokból származó fűtési és egyéb égéstermékeket jelölte meg a szagok fontos forrásaként.

A levegőszennyező anyagok életlani hatásait részletezik a táblák. A levegő szennyezettségét „nagyon erősnek” minősítők közel 58 százaléka légúti ingerlést és a szemet érő bántalmakat érzékel, 56 százalékuk közérzete romlott, 42 százalékuk pihenési lehetőségei rosszabbak. Az „erős” szennyezettséget érzékelők körében is ezek a panaszok a lényegesek (52,3, 34,8, 20,5 százalék).

A felmérés második része az emberek magatartását összesen 7 kérdésre adott válasz alapján értékelte (ebből 3 a háztartásokra, 4 pedig a legalább 15 éves személyekre vonatkozott).

A „rossz” minősítésű lakásokban élők közel 40 százaléka hajlandó a jövőben nagyobb költséget vállalni, hogy a környezeti terheléseket csökkenthesék és 43 százalék válaszolt erre a kérdésre nemmel (a fennmaradó egyhatod nem tudja, illetve a válasza nem ismert). A lakásváltoztatásban érdekeltek 43 százalékára jellemző, hogy a jobb környezeti minőségű, de távolabbi lakással járó utazási többletidőket is vállalná.

A cikk kiemeli, hogy miként alakult a drágább, környezetkímélő termékek választása, összefoglalja a nagyobb fogyasztói árral kapcsolatos elfogadási arány országos adatait a megfigyelt termékcsoporthoz szerint. A válaszokat nemek és korcsoportok szerint is feldolgozták és értékelték. A szerző rámutat arra, hogy a válaszok nagymértékben szubjektívek, mivel a kisebb környezetterhelés érdekében akár többletköltséget is vállalók körében feltehetően jobban

tudatosodott, hogy melyik a társadalmilag kívánatos választás. A „legfeljebb 20 százalékos” drágulás elfogadása a válaszok több mint felét jellemzi az élelmiszerek és italok, a tisztító- és mosószerek, valamint a testápoló szerek körében, és az említett fogyasztási cikkek „több mint 20 százalékos” drágulása is elfogadható lenne a válaszolók 8–9 százaléka számára, ha ezzel csökken a környezet terhelése.

A válaszok nemek szerinti elemzése azt mutatja, hogy az előbb kiemelt 3 termékkörrel rendszerint a háziasszonyok döntenek. A nők közel kétharmada választ drágább, de kisebb környezeti terhelést okozó élelmiszert, italt (a férfiaknak csak 60 százaléka) és hasonló a nők gyakoribb választása a testápoló szerek (63 %), valamint a tisztító- és mosószerek (67 %) drágább típusait illetően (a férfiak körében ez az arány csak 56 illetve 59 százalék).

A festékről, lakkról, tapétáról viszont rendszerint a férfiak döntenek, és ennek megfelelően itt fordított a helyzet: a drágább, de „tisztább” típust a nőknek 49 százaléka, a férfiaknak viszont közel 52 százaléka választja, bár az eltérés lényegesen kisebb a két nem döntése között. Az aktív korúak, ezen belül a 30–49 év közötti korcsoportok választják a legnagyobb arányban a környezetkímélő fogyasztási cikkeket. Az idősebb nemzedékekre már, a túl fiatalokra még nem jellemző, hogy a drágább terméket is hajlandók megfizetni. (A cikk foglalkozási csoportok szerint is vizsgálja az előbbi választási arányokat.)

A válaszolók egyharmada szerint a természet és a táj védelme a legsürgősebb feladat, ezt követi a Föld klímájának védelme (21 %), valamint a 3 legnagyobb terhelés csökkentése: a levegőre (15,7 %), a vízre (12,9 %) és a hulladéokra (10,3 %) vonatkozó intézkedésekkel. A zajcsökkentés a válaszok 4,6 százaléka szerint a legsürgősebb.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

ZAGÓRSKY, K. – McDONNEL, J.:

A „VÁSÁRLÓI BIZALOM” INDEXE
MINT TÁRSADALMI JELZŐSZÁM

(„Consumer confidence” indexes as social indicators.)
– *Social Indicators Research*. 1995. 3. sz. 227–246. p.

A tanulmány célja a vásárlóibizalom-index társadalmi jelzőszámkénti hasznosíthatóságának bizonyítása. Ennek érdekében meg kell vizsgálnunk, miként befolyásolják ezt az indexet az egyének és háztartásaik társadalmi-gazdasági jellemzői, a gazdasági élet alakulásának mutatói, a politikai hatások, s mi mindezeknek a vásárlókra gyakorolt hatása egy árucikk megvásárlásakor.

A vásárlói bizalom alakulásának kutatása az egyesült államokbeli Michigani Egyetem Kutatóközpontjában több mint 45 éves múltra vezethető vissza, mely kutatások eredményeképpen a közgazdaságtan egy új szakterülettel az ún. „pszichológiai gazdasággal” bővült. A kutatások egyik fontos tapasztalata volt, hogy nem csupán azt kell vizsgálni, hogy az adott személyek képesek-e valamely árucikk megvásárlására, hanem azt is, hogy van-e vásárlási szándékuk. Míg az első esetben a vásárlás a háztartás vagy az adott személy jövedelmével, illetőleg a háztartás megtakarításaival van összefüggésben, addig a vásárlási szándék motivációinak nem elsődlegesen a gazdasági, hanem a lélektani elemeit kell vizsgálni.

A vásárlók attitűdváltozásai és vásárlási szokásai között közvetlen kapcsolat van: adott társadalmi-gazdasági körülmények között a pozitív vásárlói attitűd a vásárlások számának növekedést eredményezi. Árnyaltabb képet kapunk, ha a megvásárlandó javakat létszükségleti cikkekre és luxuscikkekre bontjuk. Előbbiek esetében – bár a „létszükséglet” fogalma korántsem egyértelmű – a vásárlói attitűdök változásai kisebb hatással vannak a vásárlási szokásokra, míg az utóbbiak esetében ez a hatás jelentősen nagyobb. E tekintetben tehát a vásárlók érzelmei, illetőleg a vásárlói bizalom kategóriái rokonkategóriáknak tekinthetők.

Az Egyesült Államokban az 1950-es évek elején kezdtek foglalkozni a vásárlói magatartás vizsgálatával. 1972-re, mikorra az európai országok többsége is felismerte e kutatások fontosságát, az ún. michigani index világszerte elfogadottá vált. E vizsgálat adatai az ausztráliai Melbourne egyetemének News Poll Piackutató központjából származnak és az 1990 februárja és 1994 májusa között végrehajtott 52 havi felvétel anyagát tartalmazzák. Összességében 60 179 egyén adatainak feldolgozására került sor.

A felvételeket havi gyakorisággal, hat ausztráliai állam városi és nem városi településeiből kiválasztott, 1200 felnőtt férfi és nő véletlenszerű mintáján végezték el. A kikérdezés telefonon történt. A telefoninterjúkat tapasztalt kérdezőbiztosok végezték, hétfővegen. Az adatokat a reprezentativitás érdekében életkor és nem szerint súlyozták. A megkérdezetteket egyrészt jelenlegi helyzetükről, jövőbeli gazdasági kilátásaikról kérdezték, ezt követően pedig a nagy értékű háztartási cikkek vásárlására vonatkozó szokásaikról érdeklődtek. Az így kapott, elfogadó vagy elutasító, indexbe kerülő válaszok esetében – havi bontásban – a szezonalitást is figyelembe vették.

A gazdaság és a vásárlói érzelmek összevetésére havonta „megelőző” és „koincidencia”-indexek számítására kerül sor az ausztrál gazdaság teljesítményére vonatkozóan. Előbbi a jövőbeli változások trendjeinek előrejelzésére, míg utóbbi a gazdaság jelenlegi helyze-

tének feltérképezésére szolgál. Ennek indikátoraiként a háztartási bevételek, a kereskedelem, a nem mezőgazdasági termelés, a foglalkoztatottak számának, valamint az ipari össztermék alakulását veszik számításba.

A „megelőző” index mutatóiként a túlmunka, az árindex alakulása, a nem lakáscélú épületek száma, a kereskedelmi bevételek értéke, valamint a lakóépületek számának, a munkabéreköltségek és az alapanyagárak alakulását veszik figyelembe. Ezen index havi változóinak értékei időspecifikus változóként valamennyi felvétel anyagához hozzáadódnak.

Az ausztrál vásárlóiattitűd-index három kérdéscsoportból tevődik össze: két kérdés a válaszadó háztartásának anyagi helyzetére, kettő az ország gazdaságának helyzetére vonatkozik, s egy arra, hogy a jelen időszakot alkalmasnak tartja-e a válaszadó nagyobb háztartási cikk(ek) beszerzésére. Az adatok feldolgozása regresszióanalízis és faktoranalízis segítségével történt.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a válaszadók társadalmi-gazdasági, munkaerő-piaci helyzete (különösen a dolgozókat és munkanélkülieket szembeállítva), valamint iskolázottságuk szintje jelentős mértékben befolyásolja gazdasági helyzetüket, viszont jövőbeli kilátásaik megítélésére nincs számottevő hatással. A jövő megítélésében tehát kisebb szerepet játszanak a gazdasági-társadalmi állapot tényezői, sokkal nagyobb szerepe van viszont a válaszadók életkorának.

Az adatok azt mutatják, hogy a vásárlói attitűdök valamely tartós fogyasztási cikk megvásárlása tekintetében összefüggnek a vásárlók érzelmeivel, jövőképével, valamint az aktuális gazdasági helyzet megítélésével.

A vásárlói bizalom alakulását pozitívan befolyásolja a gazdasági helyzet alakulását jelző index, míg a koincidencia-index adatai negatív hatást jeleznek. Megállapítható azonban, hogy a jövőbeli helyzet

megítélése nagyobb súllyal esik latba, mint az adott pillanatbeli gazdasági helyzetet.

Általánosan elfogadott az az elképzelés, hogy a gazdasági helyzet alakulása hatással van a polgárok szavazataira is, így a gazdasági szempontok más, politikai területen is befolyással bírnak. Korábbi ausztráliai elemzések arra a feltételezésre jutottak, hogy a szavazók magatartását az adott helyzet megítélésénél jobban befolyásolták az anyagi életfeltételeik jövőbeli alakulásával kapcsolatos elvárásai, s bár az elemszám miatt óvatosnak kell lenni, a rendelkezésre álló adatok alapján is erre következtethetünk. Az 1984 óta hatalmon lévő Ausztrál Munkapárt támogatottságának adataiból leszűrhető, hogy a vásárlói-attitűd-index alakulása jelentős mértékben befolyásolja a szavazói magatartást.

A modellben szereplő egyik változó, nevezetesen a munkanélküliségtől való félelem, hatással van a Munkapárt támogatásának alakulására, míg az infláció alakulására vonatkozó előrejelzések nem. Ez érthető is, hiszen a munkanélküliség vagy az attól való félelem egyaránt súlyos társadalmi-lélektani kihívás, valamint az adott háztartás gazdasági helyzetét meghatározó tényező, mely értelemszerűen nagy hatással van mind aktuális vásárlási szokásaikra, mind tervezett beruházásaikra.

A „vásárlói bizalom” indexei tehát jól használható társadalmi jelzőszámok. Megfelelően tükröződnek bennük a megkérdezettek életfeltételeiről adott szubjektív vélemények és a tényleges helyzet jellemzői, valamint érzékenyen reagálnak a társadalom életében lezajló gazdasági változásokra.

(Ism.: *Reisz László*)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annuaire de statistiques régionales / Institut National de Statistique. - Bruxelles: INS, [1996]. - 312 p.

Belgium területi statisztikai évkönyve, 1993.

I-038-B-0189/1993

Annual abstract of statistics / Central Statistical Office. - London : HMSO, 1996. - 422 p.

Nagy-Britannia éves statisztikai összefoglalója, 1996.

I-036-C-0001/1996

Annuaire statistique de la France: Résultats de 1996 / Institut National de la Statistique et des Études Économiques. - Paris: INSÉE, 1996. - XXXII, 951, 29 p.

Franciaország statisztikai évkönyve, 1996.

I-033-B-0003/1996

Annuaire statistique du Luxembourg / Service Central de la Statistique et des Études Économiques. - Luxembourg: Statec, 1996. - [586] ism. p.

Luxemburg statisztikai évkönyve, 1995.

I-030-B-0006/1995

- Annual statistical abstract / Central Statistical Office. - Kuwait: CSO, 1996. - XXXIX, 438 p.
Kuvait statisztikai évkönyve, 1995.
I-128-B-0001/1995
- Anuario estadístico de la Republica Argentina / Instituto Nacional de Estadística y Censos. - Buenos Aires: INDEC, 1996. - XXX, 574 p.
Argentína statisztikai évkönyve, 1996.
I-080-B-0050/1996
- Anuarul statistic al Romaniei = Romanian statistical yearbook / Comisia Nationala pentru Statistica. - Bucuresti: CNPS, [1996]. - 963 p.
Románia statisztikai évkönyve, 1995.
I-044-C-0002/1995
- Compendio statistico italiano / Istituto Centrale di Statistica. - Roma: ISTAT, 1996. - 612 p., [25] t.
Olaszország statisztikai zsebkönyve, 1996.
I-032-D-0002/1996
- Landshagfir = Statistical abstract of Iceland. - Reykjavik: Hagstofa Islands, 1996. - 320 p.
Izland statisztikai összefoglalója, 1996.
I-039-B-0054/1996
- Latvijas statistikas gadagramata = Statistical yearbook of Latvia / Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. - Riga: VSK, 1995. - 324 p.
Lettország statisztikai évkönyve, 1995.
I-042-B-0269/1995
- Pocket year book Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1996. - VII, 186 p.
Ausztrália statisztikai zsebkönyve, 1996.
I-091-D-0001/1996
- Rocznik statystyczny / Główny Urząd Statystyczny. - Warszawa: GUS, 1995. - XCVIII, 706 p., [2] térk.
Lengyelország statisztikai évkönyve, 1995.
I-042-C-0110/1995
- Rossija v cifrah: Kratkij statisticheskij sbornik / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. - Moskva: Goskomstat, 1996. - 398 p.
Oroszország számokban. Statisztikai zsebkönyv, 1996.
I-042-D-0086/1996
- Social situation and economy of Romania in 1995. National Commission for Statistics. [Bucharest] CNPS 1996. 94 p.
Románia társadalmi-gazdasági helyzete, 1995.
I-044-B-0078/1995
- Statistical abstract of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka / Department of Census and Statistics Ministry of Policy Planning and Implementation. - Colombo: DCS, 1996. - XXI, 312 p.
Sri Lanka statisztikai összefoglalója, 1995.
I-054-B-0003/1995
- Statistical handbook: States of the former USSR = Staticheskij sbornik: Gosudarstva byvshego Sovetskogo Sojuza. - Washington: World Bank, 1995. - XIX, 627 p.
A Szovjetunió utódállamainak statisztikai kézikönyve, 1995.
I-072-B-0654/1995
- Statistical handbook of Japan / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo: Stat. Bureau, 1996. - XI, 165 p., 1 térk.
Japán statisztikai kézikönyve, 1996.
I-051-D-0001/1996
- Statistical reference book of the Republic of Bulgaria / National Statistical Institute. - Sofia: NSI, 1996. - 164 p., [8]
Bulgária statisztikai zsebkönyve, 1996.
I-045-D-0001/1996/A
- Statistical yearbook of China / State Statistical Bureau. - Hong Kong: Economic Information and Agency; Beijing: CSICSC, 1996. - [4], 830 p., [1] fol.
Kína statisztikai évkönyve, 1996.
I-052-C-0020/1996/A
- Statistical yearbook of the Netherlands / Netherlands Central Bureau of Statistics. - The Hague: CBS, 1996. - 599 p.
Hollandia statisztikai évkönyve, 1996.
I-037-B-0001/1996
- Statistical yearbook: Thailand / National Statistical Office. - Bangkok: NSO, [1996]. - 427 p., 12 t.fol., 1 térk.
Thaiföld statisztikai évkönyve, 1995.
I-058-B-0001/1995
- Statistická ročenka České republiky = Statistical yearbook of the Czech Republic / Cesky statisticky Lrad. - Praha: CS. 1996. - 707 p.
Csehország statisztikai évkönyve, 1996.
I-002-C-0163/1996
- Statisticki godisnjak Jugoslavije = Statistical yearbook of Yugoslavia / Savezni zavod za statistiku. - Beograd: SZS, 1996. - 488 p. + mell. (1 t.fol.)
Jugoszlávia statisztikai évkönyve, 1996.
I-046-B-0016/1996
- Statistiké epeetésis és Ellados = Statistical yearbook of Greece / Ethniké Statistiké Ypéresia és Ellados. - Athena: ESYE, 1996. - 528 p., [8] t.
Görögország statisztikai évkönyve, 1994-1995.
I-049-B-0050/1994-1995
- Statistisches Jahrbuch 1996 für die Bundesrepublik Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 755 p.
A Német Szövetségi Köztársaság évkönyve, 1996.
I-004-C-0002/1996
- Statistisches Jahrbuch für das Ausland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1996. - 399 p.
A Német Szövetségi Köztársaság nemzetközi évkönyve, 1996.
I-004-B-0308/1996
- Statistisches Jahrbuch österreichischer Städte, bearb. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt; hrsg. vom Österreichischen Städtebund. Wien: Österreichischer Städtebund, 1996. - 116 p.
Az osztrák városok statisztikai évkönyve, 1995.
I-002-B-0153/1995
- Statistisk Írbok = Statistical yearbook of Norway. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1995. - 495 p.
Norvégia statisztikai évkönyve, 1995.
I-040-C-0167/1995
- Suomen tilastollinen vuosikirja = Statistisk Írbok för Finland = Statistical yearbook of Finland / Tilastokeskus. - Helsinki: Tilastokeskus, 1996. - 661 p.
Finnország statisztikai évkönyve, 1996.
I-043-C-0001/1996
- Tableaux de l'économie française / Institut National de la Statistique et des Études Économiques. - Paris: INSEE, 1996. - 195 p.
A francia gazdaság számokban, 1996-1997.
I-033-C-0199/1996-1997
- ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK
- Schervish, M. J.: Theory of statistics. - New York [etc.]: Springer-Verl., cop. 1995. - XVI, 702 p.
Statisztikaelmélet.

History of the 1992 economic census / U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. - Washington: U.S. Dept. of Comm., 1996. - III, [468] ism. p.: ill.

Az Egyesült Államok 1992. évi gazdasági összeírásának története.

818600

Sharma, S.: Applied multivariate techniques. - New York [etc.]: Wiley, cop. 1996. - XVIII, 493 p.

Alkalmazott többváltozós technikák.

818138

GAZDASÁGSTATISZTIKA

1994 national survey of family income and expenditure / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1996. - 960 p.

Japán 1994. évi felmérése a családi jövedelmekről és kiadásokról.

I-051-C-0102/1994/1

Agricultural trade. - New York: UN, 1996. - 33 p.

A világ mezőgazdasági külkereskedelme, 1993-1994.

I-031-B-0221/1993-1994/1

Annual pepper country statistics / International Pepper Community. - Jakarta: IPC, [1996]. - 46 p.

A borstermelő országok statisztikai évkönyve, 1994-1995.

I-055-B-0027/1994-1995

Annual report of the Executive Board for the financial year ended April 30 1996 / International Monetary Fund. - Washington: IMF, 1996. - XI, 276 p.

AZ IMF éves jelentése, 1996.

470174/1996

Annual report on exchange arrangements and exchange restrictions / International Monetary Fund. - Washington: IMF, 1996. - VII, 554 p.

Az IMF jelentése a devizamegállapodásokról és korlátozásokról, 1996.

470175/1996

Arbeidsmarkedstatistikk. Hovedtall = Labour market statistics. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1996. - 172 p.

Norvégia munkaerőpiaci statisztikája, 1995.

I-040-B-0091/1995/1

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Stand und Entwicklung der Erwerbstätigkeit / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 302 p.

Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. A keresőképesség helyzete, 1995.

I-004-B-0185/1995

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Beruf, Ausbildung und Arbeitsbedingungen der Erwerbstätigen: Ergebnisse des Mikrozensus / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 324 p.

Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. A keresők szakma, képzettség és munkafeltételek szerint, 1995.

I-004-B-0240/1995

Bygge- og anleggsstatistikk = Construction statistics. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1996. - 49 p.

Norvégia építőipari statisztikája, 1994.

I-040-B-0077/1994

Les comptes de l'industrie en 1995: La situation de l'industrie française en 1995. - [Paris]: INSÉE, 1996. - 279 p.

A francia ipar elszámolásai, 1995.

I-033-B-0381/1995

Les comptes des transports en 1995: 1995 rapport de la Commission des comptes des transports de la nation. - [Paris]: INSÉE, 1996. - 181 p.

A francia közlekedés elszámolásai, 1995.

I-033-B-0378/1995

La consommation des ménages en 1995: Séries de la comptabilité nationale. - [Paris]: INSÉE, 1996. - 198 p.

A francia háztartások fogyasztása, 1995.

I-033-B-0390/1995

Les consommations d'énergie dans l'industrie en 1995 / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. - Paris: SESSI, 1996. - XV, 157 p.

Franciaország ipari energiafelhasználása, 1995.

I-033-B-0447/1995

Le crédit-bail dans l'industrie / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. - Paris: SESSI, 1996. - 142 p.

A lízing Franciaország iparában, 1994.

I-033-C-0215/1994

Deniz taşıtları ve deniz yolu taşıma istatistikleri = Sea vessels and sea transportation statistics / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara: DIE, 1996. - XV, 47, [6] p.

Törökország tengeri szállítási statisztikája, 1995.

I-050-B-0055/1995

The digest of agricultural census statistics : United Kingdom / Ministry of Agriculture, Fisheries and Food. - London: HMSO, 1996. - [89] ism. p.

Nagy-Britannia mezőgazdasági felmérései, 1995.

I-036-B-0358/1995

The economic outlook for 1996: Papers presented to the Economic and Social Outlook Conference at the University of Michigan, Ann Arbor: November 16 and 17, 1995. - Ann Arbor, Mich.: Univ. of Michigan, cop. 1995. - [4], 312 p. : ill.

Gazdasági kilátások 1996-ra.

723433

Economic survey: Finland. Ministry of Finance. Helsinki. Min. of Finance, 1996. - 44 p., 111 p.

Finnország gazdasági áttekintése, 1996.

I-043-C-0010/1996, 1996/1

Electricity information / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1996. - 624 p.

Az OECD Nemzetközi Energiaügynökségének éves villamosenergia-jelentése, 1995.

I-033-B-0477/1995

Energieversorgung Österreichs: Jahreshft. Österreichischen Statistischen Zentralamt – Bundesministerium für Handel, Gewerbe und Industrie. - Wien: ÖSTZ, 1996. - 49 p.

Ausztria energiaellátása, 1995.

I-002-B-0244/1995

Energy statistics yearbook = Annuaire des statistiques de l'énergie / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. - New York : UN, 1996. LV, 490 p.

Nemzetközi energiastatisztikai évkönyv, 1994.

I-072-B-0123/1994

Enquête sur l'emploi de 1996 : Résultats détaillés. - [Paris]: INSÉE, 1996. - 205 p.

Franciaország munkaerő-felmérése, 1996.

I-033-B-0375/1996

Les entreprises des services en 1994. Paris. INSÉE. 1996. 425 p.

A francia szolgáltatóipar, 1994.

I-033-B-0382/1994

ETC: Extraits des tableaux des comptes de la Nation. - Paris: INSÉE, 1996. - 180 p.

Franciaország nemzetgazdasági elszámolási táblái, 1995.

I-033-B-0380/1995/Kiv.

- Exoterikon emporion tés Ellados = Commerce extérieur de la Grèce / Ethniké Statistiké Ypésia tés Ellados. - Athena: ESYE, 1985. 918 p.
Görögország külkereskedelmi statisztikája, 1995.
I-049-B-0003/1992
- Family expenditure in Canada: 17 metropolitan areas = Dépenses des familles au Canada / Statistics Canada. - Ottawa : Stat. Canada, 1994. - 201 p.
Felmérés a családi kiadásokról Kanadában, 1992.
I-071-B-0127/1992
- Finanzen und Steuern. Rechnungsergebnisse des öffentlichen Gesamthaushalts / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 1996. - 309 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. Az államháztartási elszámolások eredményei, 1994.
I-004-B-0313/1994
- Gewerbsteuerstatistik. - Wien: ÖStZ, 1996. - 159 p.
Ausztria ipariadó-statisztikája, 1992.
I-002-B-0235/1992
- Gistiskyrslur = Tourist accomodation. - Reykjavík: Hagstofa Íslands, 1996. - 76 p.
Ízland idegenforgalmi statisztikai évkönyve, 1995.
I-039-C-0061/1995
- Global economic prospects and the developing countries / World Bank. - Washington: World Bank, 1996. - V, 97 p.
Világ gazdasági kilátások és a fejlődő országok, 1996.
472757/1996
- Gospodarka materialowa. Warszawa: GUS, 1996. - 76 p.
Lengyelország anyaggyártási statisztikája, 1995.
I-022-B-0037/1995
- Imports & exports statistics. Imports and exports by commodity and country. - [Nicosia]: Min. of Finance, 1996. - XLI, 681 p., XX, 789 p.
Ciprus külkereskedelmi statisztikája, 1995.
I-048-B-0005/1995/1,1995/2
- Industri. Branschdata fördelade enligt näringsgrensindelningen SNI 92 = Manufacturing. - Stockholm: SCB, 1996. - 124 p., 306 p.
Svédország iparstatisztikája, 1994.
I-041-C-0059/1994/1,1994/2
- Industristatistikk. Naeringstall = Manufacturing statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 123 p.
Norvégia iparstatisztikája, 1994.
I-040-B-0086/1994
- Inflation and inflation expectations in Sweden / Sveriges Riksbank. - Stockholm : Sveriges Riksbank, 1996. - 35 p.
Infláció, inflációs várakozások Svédországban, 1996.
480126/1996/3
- Infrastruktura komunalna w 1995 r. - Warszawa : GUS, 1996. - 44 p.
Lengyelország kommunális infrastruktúrája, 1995.
I-022-B-0033/1995
- Inkomst- och skattestatistik. Totalräknad statistik.: Taxe-ringsmässiga begrepp. Riket, län, kommuner. Statistics concerning income and taxes in 1993. Stockholm. SCB. 1995. 172 p.
Svédország jövedelem- és adóstatistikája, 1993.
I-041-B-0128/1993
- International financial statistics: Yearbook / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 1996. - XXIV, 827 p.
Nemzetközi pénzügyi statisztikai évkönyv, 1996.
I-072-B-0093/1996
- International steel statistics: Summary tables / Iron and Steel Statistics Bureau. - [London] : ISSB, 1996. - 53 p.
Nemzetközi acélstatisztika, 1994.
I-036-B-0074/1994
- Jaktstatistikk = Hunting statistics / Statistisk Sentralbyrå. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 50 p.
Norvégia vadászati statisztikája, 1995.
I-040-B-0059/1995
- Körperschaftsteuerstatistik. - Wien: ÖStZ, 1996. 139 p.
Ausztria társulatiadó-statisztikája, 1992.
I-002-B-0247/1992
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Landwirtschaftliche Bodennutzung und pflanzliche Erzeugung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 167 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Földhasználat és növénytermesztés, 1995.
I-004-B-0228/1995
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Viehbestand und tierische Erzeugung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 101 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Állattállomány és az állati eredetű termékek termelése, 1995.
I-004-B-0184/1995
- Landbrugsstatistik = Agricultural statistics / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 1996. - 294 p.
Dánia mezőgazdasági statisztikája, 1995.
I-039-C-0051/1995
- Liikennetilastollinen vuosikirja. Yearbook of transport statistics. Helsinki. Tilastokeskus, 1996. 178 p.
Finnország közlekedéstatistikai évkönyve, 1996.
I-043-B-0130/1996
- Manufacturing industry Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1996. - VI, 54 p.
Ausztrália feldolgozóipari statisztikája, 1993-1994.
I-091-B-0067/1993-1994
- Motor industry of Great Britain ; World automotive statistics / Society of Motor Manufacturers and Traders Limited. - London : SMMT, 1996. - 336 p.
Nagy-Britannia járműipara. A világ gépjármű statisztikája, 1996.
I-036-B-0101/1996
- Nationalräkenskaper. Appendix 1. BNPs användning 1980-1994 : Årsrapport = National accounts. - Stockholm : SCB, 1996. - 87 p., 63 p., 83 p.
Svédország nemzetgazdasági elszámolásai, 1980-1994.
I-041-B-0115/1980-1994/1-2-3
- New earnings survey. Streamlined and summary analyses; description of the survey / Department of Employment. - [London] : HMSO, 1996. - [156] ism. p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában, 1996.
Egyszerűsített és összefoglaló elemzések: a felmérés leírása.
I-036-B-0302/1996/A
- New earnings survey. Analyses by agreement. Department of Employment. [London] HMSO, 1996. [80] ism. p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában, 1996.
Munka- és bérszerződés szerinti elemzések.
I-036-B-0302/1996/B
- New earnings survey. Analyses by industry / Department of Employment. - [London] : HMSO, 1996. - [156] ism. p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában, 1996.
Iparágak szerinti elemzések.
I-036-B-0302/1996/C
- New earnings survey. Analyses by occupation / Department of Employment. - [London] : HMSO, 1996. - [156] ism. p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában, 1996.
Foglalkozás szerinti elemzések.
I-036-B-0302/1996/D

- New earnings survey. Analyses by region, analyses by age group / Department of Employment. - [London] : HMSO, 1996. - [116] ism. p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában, 1996. Régió és korcsoport szerinti elemzések.
 I-036-B-0302/1996/E
- New earnings survey. Distributions of hours, joint distributions of earnings and hours, analyses of earnings and hours / Department of Employment. - [London] : HMSO, 1996. - VI, [76] p.
Az új jövedelmek felmérése Nagy-Britanniában, 1996. A jövedelmek és munkaórák szerinti együttes megoszlás.
 I-036-B-0302/1996/F
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Italy = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 41 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Olaszország, 1989–1995.
 I-033-B-0441/1989-1995
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Japan = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 47 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Japán, 1980–1995.
 I-033-B-0442/1980-1995
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Belgium = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 53 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Belgium, 1980–1995.
 I-033-B-0444/1980-1995
- Oikonomiké ekthesé = Economic report. - Nicosia : Min. of Finance, 1996. - 302 p.
Ciprus gazdasági jelentése, 1994.
 I-048-C-0007/1994
- Paqué, Karl-Heinz: Structural unemployment in Europe : A bird's-eye view. - Kiel : Inst. für Weltwirtschaft, 1996. - 40 p.
A strukturális munkanélküliség alakulása Európában 1950 óta.
 523594
- Preise. Internationaler Vergleich der Preise für die Lebenshaltung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 72 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A megélhetési költségek nemzetközi összehasonlítása, 1995.
 I-004-B-0075/1995
- Produzierendes Gewerbe. Konzentrationsstatistische Daten für den Bergbau und das verarbeitende Gewerbe sowie das Baugewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 116 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászat, a feldolgozóipar és az építőipar átfogó statisztikai adatai, 1993–1994.
 I-004-B-0284/1993-1994
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz und Energieversorgung ... im Bergbau und im Verarbeitenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 417 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati és feldolgozóipari üzemek és vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma és energiafelhasználása, 1995.
 I-004-B-0200/1995
- Produzierendes Gewerbe. Material- und Wareneingang im Bergbau und im Verarbeitenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 160 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Anyag- és áru-beérkezések a bányászatban és a feldolgozóiparban, 1994.
 I-004-B-0325/1994
- Rakentaminen ja asuminen = Construction and housing. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 202 p.
Finnország lakás- és építőipari statisztikája, 1996.
 I-043-C-0046/1996
- Report on the special survey of the labour force survey. - Tokyo : Stat. Bureau, 1996. - 261 p.
Jelentés Japán speciális munkaerőfelméréséről, 1996.
 I-051-C-0036/1996
- Rocznik statystyczny handlu zagranicznego = Yearbook of foreign trade statistics. - Warszawa : GUS, 1996. - XVI, 583 p., [1] t.
Lengyelország külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1996.
 I-022-C-0024/1996
- Rynek wewnętrzny w 1995 r. = Internal market in 1995. - Warszawa : GUS, 1996. - 151 p.
Lengyelország belföldi piaca, 1995.
 I-022-B-0038/1995
- Shelter provision and employment generation / United Nations Centre for Human Settlements (Habitat), [International Labour Organization]. - Nairobi : UNCHS ; Geneva : ILO, 1995. - XXII, 249 p. : ill.
A lakás- és munkakörülmények javítása a munkaerő biztosítása érdekében.
 719958; 722229
- Sirketler kooperatifler ve firma istatistikleri = Statistics on companies, cooperatives, and firms / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara : DIE, 1996. - XXIII, 120 p.
Törökország társaságainak, szövetkezeteinek és vállalatainak statisztikája, 1995.
 I-050-B-0040/1995
- Skatter og afgifter : Oversigt = Taxes and duties / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 1996. - 240 p.
Dánia adó- és vámstatisztikája, 1996.
 I-039-B-0035/1996
- Skatter, inkomster och avgifter : En statistisk översikt = Taxes, income and charges. - Stockholm : SCB, 1996. - 212 p.
Svédország adó-, jövedelem- és illetékstatisztikája, 1996.
 I-041-B-0114/1996
- Skidelsky, R.: Macroeconomic stabilization in Russia: lessons of reform, 1992-1995. - Coventry : Univ. of Warwick, 1996. - 40 p.
Makroökonómiai stabilizáció Oroszországban: a reform tanulságai, 1992–1995.
 818143
- Smith, J. C.: Bargaining power and local labour market influences on wage determination. - Coventry : Univ. of Warwick, 1996. - 29 p.
Alkupozióció és a helyi munkaerőpiac szerepe a bérmegállapodásokban.
 818140
- Solveen, R.: Verhindert die Unabhängigkeit der Zentralbank politische Konjunkturzyklen? - Kiel : Inst. für Weltwirtschaft, 1996. - 80 p. : ill.
Mennyiben akadályozzák a központi bank függetlenségét a politikai ciklusok?
 523586

- Statistiche dell'agricoltura, zootecnia e mezzi di produzione / Istituto Centrale di Statistica. - Roma : ISTAT, 1996. - 200 p., [8] t., [1] t. fol.
- Olaszország mezőgazdasági, állattenyésztési statisztikája, 1996.*
I-032-C-0195/42
- Statistique fiscale des revenus : Exercice 1995 - revenus de 1994. - Bruxelles : INS, 1996. - 125 + 223 p.
- Belgium jövedelemadó-statisztikája, 1995.*
I-038-B-0220/1995/[1-2]
- Statistiques de la construction et du logement / Institut national de statistique. - Bruxelles : INS, 1996. - 270 p.
- Belgium építőipari és lakásstatisztikája, 1996.*
I-038-B-0174/1996
- Statistiques des recettes publiques des pays membres de l'OCDE = Revenue statistics of OECD member countries / Organisation de cooperation et de développement économiques. - Paris : OCDE, 1996. - 273 p.
- Az OECD országok adóstatistikája, 1965–1995.*
I-033-B-0228/1965-1995
- Statistisches Handbuch für den Maschinenbau / hrsg. vom Verband Deutscher Maschinen- und Anlagenbau. - Frankfurt am Main [etc.] : Maschinenbau Verl., 1996. - 263 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság gépipari statisztikai zsebkönyve, 1996.*
I-004-D-0004/1996
- The steel market in 1995-1996 / Economic Commission for Europe. - New York : UN, 1996. - VIII, 175 p.
- A világ acélpiaca és jövőbeni kilátásai, 1995–1996.*
I-031-B-0098/1995-1996
- The steel market in 1995 and the outlook for 1997 / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 48 p.
- Az OECD országok acélpiaca és kilátásai, 1995–1997.*
I-033-B-0337/1995-1997
- Tourism policy and international tourism in OECD member countries : Evolution of tourism in OECD member countries in 1993 : Report adopted in July 1994 by the OECD Tourism Committee / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1996. - 269 p.
- Az OECD országok idegenforgalmi politikája és nemzetközi idegenforgalma, 1993–1994.*
I-033-B-0151/1993-1994
- Transition countries: economic developments in 1995 and outlook for 1996 and 1997. Continuing improvements in Central and Eastern Europe: Russia and Ukraine have not yet turned the corner / Leon Podkaminer et al. - Wien : WIIW, 1996. - 109 p.
- Az átalakuló kelet-európai országok javuló helyzete és kilátásai 1997-ben; Oroszország és Ukrajna még a mélyponton.*
817939
- Transport: wynniki dzialalnosci w 1995 r. - Warszawa : GUS, 1996. - 77 p.
- Lengyelország szállításstatisztikai évkönyve, 1995.*
I-022-B-0040/1995
- Trends in developing economies / The World Bank. - Washington : World Bank, 1996. - VII, 579 p.
- A fejlődő országok gazdasági trendjei, 1996.*
I-072-B-0600/1996
- Työvoimatilasto : Työvoimtuksimuksen tuloksia vuosilta = Arbetskraftsstatistik = Labour force statistics. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 150, 4, 4 p.
- Finnország munkaügyi statisztikája, 1995.*
I-043-B-0171/1995
- Umwelt. Umweltökonomische Gesamtrechnungen : Basisdaten und ausgewählte Ergebnisse / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 1996. - 222 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság környezetstatisztikája, 1995.*
I-004-B-0315/1995
- Umwelt. Umweltökonomische Gesamtrechnungen. Ausgaben und Anlagevermögen für Umweltschutz. Statistisches Bundesamt. Stuttgart : Metzler-Poeschel, 1996. 73 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság környezetstatisztikája. Környezetgazdasági elszámolások, 1996.*
I-004-B-0341/1996
- Unternehmen und Arbeitsstätten. Kostenstruktur im Gastgewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 107 p.
- Vállalatok és munkahelyek a Német Szövetségi Köztársaságban. A vendéglátás költségvetésének statisztikája, 1993.*
I-004-B-0244/1993
- Vegetable. Outlook and situation yearbook. United States Department of Agriculture. Washington : USDA, 1996. 90 p.
- Az Egyesült Államok zöldségtermesztési statisztikája, 1996.*
I-072-B-0588/1996
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. Konten und Standardtabellen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 413 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság nemzetgazdasági elszámolásai. Számlarendszer és input-output táblák, 1995.*
I-004-B-0211/1995
- Wirtschaftsrechnungen. Einnahmen und Ausgaben ausgewählter privater Haushalte / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 239 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság gazdasági elszámolásai. Kiválasztott magánháztartások bevételei és kiadásai, 1995.*
I-004-B-0194/1995
- World economic survey : Current trends and policies in the world economy / Department of International Economic and Social Affairs. New York : UN DIESA, 1996. XII, 353 p.
- Felmérés a világ gazdasági helyzetéről, 1996.*
470226/1996
- Yearbook of forest products = Annuaire des produits forestiers = Anuario de productos forestales. - Rome : FAO, 1996. - XLV, 377 p.
- A FAO erdőszélettermék évkönyve, 1983–1994.*
I-072-B-0095/1983-1994
- Zahranicní obchod České republiky v roce 1995 = External trade Czech Republic in the year 1995. - Praha : CS—, 1996. - 351 p.
- Csehország külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1995.*
I-020-C-0067/1995
- Zatrudnienie w gospodarce narodowej = Employment in national economy. - Warszawa : GUS, 1996. - 99 p.
- Lengyelország munkaügyi statisztikája, 1995.*
I-022-C-0027/1995
- TÁRSADALOMSTATISZTIKA
– EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA
- Arssrapport för universitetet och högskolor. - Stockholm : SCB, 1996. - 128 p.
- Svédország felsőoktatás-statisztikai éves jelentése, 1994/1995.*
I-041-b-0146/1994-1995

- Arssrapport för universitetet och högskolor. Tabellbilaga. - Stockholm : SCB, 1996. - 153 p.
Svédország felsőoktatás-statisztikai éves jelentése, 1994/1995.
I-041-b-0146/1994-1995/[1]
- Barnehager. Kindertagens. Oslo [etc.] Stat. Sentralbyrå, 1996. - 69 p.
Gyermekgondozási intézmények és nevelési programok 6 évesek számára Norvégiában, 1995.
I-040-B-0118/1995
- Bildung im Zahlenspiegel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 180 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatása, 1996.
I-004-B-0279/1996
- Bildung und Kultur. Finanzen der Hochschulen / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 137 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatásügye és művelődésügye. A felsőoktatás pénzügyei, 1994.
I-004-B-0291/1994
- Criminal statistics : England and Wales / Home Office. - London : HMSO, 1996. - 256 p.
Anglia és Wales bűnügyi statisztikája, 1995.
I-036-B-0334/1995
- Estatísticas da saúde : Continente, Açores e Madeira = Statistiques de la santé / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1996. - 246, [40] p.
Portugália egészségügyi statisztikája, 1995.
I-035-B-0081/1995
- Gerichtliche Kriminalstatistik für das Jahr 1995. - Wien : ÖStZ, 1996. - 217 p.
Ausztria bírósági bűnügyi statisztikája, 1995.
I-002-B-0209/1995
- Die Kindergärten : Kindertagesheime : Berichtsjahr. - Wien : ÖStZ, 1996. - 322 p.
Ausztria gyermekintézményei, 1995-1996.
I-002-B-0223/1995-1996
- Kriminalstatistikk. Anmeldte og etterforskede lovbrudd : Forbrytelser etterforsket, reaksjoner, fængslinger = Criminal statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 70 p.
Norvégia bűnügyi statisztikája, 1994.
I-040-B-0117/1994/[2]
- Oikeustilastollinen vuosikirja = Rättsstatistisk årsbok = Yearbook of justice statistics. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 440 p.
Finnország igazságügyi statisztikai évkönyve, 1995.
I-043-B-0228/1995
- Skolan i siffror. Kostnader. Stockholm Skolverket, 1996. 70 p.
Svédország oktatásügye számokban, 1996.
I-041-B-0119/1996/3
- Social security statistics / Department of Health and Social Security. - London : HMSO, 1996. - VI, 331 p.
Nagy-Britannia társadalombiztosítási statisztikája, 1996.
I-036-B-0255/1996
- Sociale verzekering, pensioenverzekering, levensverzekering Social security, pension funds and life insurance. Cent-raal Bureau voor de Statistiek. Voorburg. CBS, 1996. 19 p.
Hollandia társadalombiztosítási, nyugdíjalap- és életbiztosítási statisztikája, 1991-1995.
I-037-B-0185/1991-1995
- Sozialeleistungen. Rehabilitationsmassnahmen. Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] Kohlhammer, 1996. 133 p.
Szociális juttatások a Német Szövetségi Köztársaságban. Az egészségügyi rehabilitáció adatai, 1994.
I-004-B-0290/1994
- Statistiche della scuola media inferiore. Anno scolastico. Istituto Nazionale di Statistica. Roma. ISTAT, 1996. 298 p.
Olaszország oktatásstatisztikája. A középfokú oktatás adatai, 1994/1995.
I-032-B-0278/1994-1995
- Utdanningsstatistikk. Videregående skoler. Educational statistics. Oslo [etc.] Stat. Sentralbyrå, 1996. 92 p.
Norvégia oktatásstatisztikája. A középfokú oktatás, 1994.
I-040-B-0106/1994
- Vademecum gezondheidsstatistiek Nederland = Vademecum health statistics of the Netherlands / Centraal Bureau voor de Statistiek, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. Voorburg : CBS, 1996. - 302 p.
Hollandia egészségügyi statisztikai zsebkönyve, 1996.
I-037-C-0064/1996
- Zakboek onderwijsstatistiek : Onderwijs cijfergwijs = Pocketbook educational statistics / Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage : CBS, 1996. - 136 p.
Hollandia oktatásstatisztikai zsebkönyve, 1996.
I-037-C-0072/1996

DEMOGRÁFIA

- 1990 population and housing census. Subject report. Female employment and fertility / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, [1995]. - 40, 82 p., [8] t. fol.
Thaiföld 1990. évi népszámlálása és lakásösszeírása. Női foglalkoztatottság és termékenység.
I-058-B-0059/3
- 1990 population and housing census. Subject report. Economic activity characteristics / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, [1996]. - 35, 90 p., [8] t. fol.
Thaiföld 1990. évi népszámlálása és lakásösszeírása. A gazdasági aktivitás jelzőszámai.
I-058-B-0059/5
- Abridged life tables for Japan. Statistics and Information Department Ministry of Health and Welfare. Tokyo. MHW. [1996]. - 26 fol.
Japán rövidített halandósági táblái, 1995.
I-051-B-0046/1995
- Befolkningens bev'gelser = Vital statistics / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 1996. - 212 p.
Dánia népmozgalmi statisztikája, 1994.
I-039-C-0045/1994
- Befolkningsstatistikk. Oversikt = Population statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 150 p.
Norvégia népességstatisztikája, 1996.
I-040-B-0123/1996/3
- Bevölkerungsbewegung in der Schweiz = Mouvement de la population en Suisse. - Bern : BFS, 1996. - 84 p., [4] t. fol.
Svájc népmozgalma, 1995.
I-031-B-0236/1995
- Cause di morte / Istituto Centrale di Statistica. - Roma : ISTAT, 1996. -403, [20] p., [6] t.
Olaszország halálügyi statisztikája, 1993.
I-032-C-0229/1993
- Causes of death Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1996. - 70 p.
Ausztrália halálügyi statisztikája, 1995.
I-091-B-0022/1995
- Concise report on the world population situation in 1995. - New York : UN, 1995. - VII, 44 p.
Összefoglaló jelentés a világ népességi helyzetéről, 1995.
I-072-C-0463/1995

Congenital malformation statistics : Notifications : A statistical review of notifications of congenital malformations received as part of the England and Wales monitoring system. - London : HMSO, 1996. - XVI, 39 p.

Anglia és Wales veleszületett rendellenességi statisztikája, 1996.

I-036-B-0331/9

Demographic yearbook. Population census statistics = Annuaire démographique / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. - New York : UN, 1996. - X, 1131 p.

Nemzetközi demográfiai évkönyv, 1994.

I-072-B-0090/1994

Demographisches Jahrbuch Österreichs. - Wien : ÖStZ, 1996. - 454 p.

Ausztria demográfiai évkönyve, 1993–1995.

I-002-B-0230/1993-1995

Estatísticas demográficas : Continente, Açores e Madeira = Statistiques démographiques / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1996. - 225 p.

Portugália demográfiai évkönyve, 1995.

I-035-B-0058/1995

Global population policy database. - New York : UN, 1996. - VI, 213 p.

Nemzetközi népesedéspolitikai adatbázisok, 1995.

472531/1995

Population and vital statistics : Local and health authority area summary : Population and vital statistics by area of usual residence in England and Wales. - London : HMSO, 1996. - IV, 127 p.

Anglia és Wales népesség- és népmozgalmi statisztikája, 1993.

I-036-B-0343/1993

Population migration in the European Union. ed. by Philip Rees [et al.]. Chichester. Wiley, cop. 1996. XIX, 390 p.

Vándorlás az Európai Unión belül, előrejelzés 2020-ig.

722243

Tuarascail ar staidreamh beatha = Report on vital statistics / Department of Health ; compil. by Central Statistics Office. - Dublin : CSO, 1996. - 249 p.

Írország népmozgalmi statisztikája, 1991.

I-036-B-0352/1991

Women's education & fertility behaviour : Recent evidence from the demographic and health surveys / Department for Economic and Social Information and Policy Analysis. - New York : UN, 1995. - VIII, 113 p. : ill.

A nők képzettsége és a termékenység közötti összefüggés a legújabb felmérések tükrében.

818051; 818132

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

Bibliographie internationale de la démographie historique. Comité international des sciences historiques, Société de démographie historique, Union internationale pour l'étude scientifique de la population. - Paris : Soc. de démographie historique ; Liège : UIESP, [1995]. - 335 p.

Nemzetközi történeti demográfiai bibliográfia, 1992–1993.

471620/1992-1993

Les pays d'Europe occidentale en 1996. - Paris : La Doc. française, 1996. - 358 p.

Nyugat-Európa országai, 1996.

471663/1996

TERÜLETI STATISZTIKAI ÉVKÖNYV, 1995

Az évkönyv a korábbi évek gyakorlatának megfelelően az 1995. évre vonatkozóan is korszerűsített, bővített információtartalommal számol be társadalmi–gazdasági életünk jelenségeiről magyar és angol nyelven.

Az első rész megyénként mutatja be a népesség, népmozgalom, foglalkoztatottság, gazdasági szervezetek, beruházások helyzetét, az egyes gazdasági ágak eredményeit. Az életkörülmények alakulását a lakossági fogyasztás, a lakáshelyzet, a kommunális szolgáltatások, a társadalombiztosítás, a szociális és az egészségügyi ellátás, az oktatás és a kultúra, valamint a kereskedelem tükrében ismerteti a kötet. Ezekkel az adatokkal lehetőséget nyújt a regionális összehasonlításokra, a főváros és a vidék helyzetének összevetésére. Területi GDP, gazdasági aktivitás, valamint új szakfejezetek (háztartások jövedelme és fogyasztása, közúti közlekedési balesetek, igazságszolgáltatás, önkormányzati költségvetés) beépítésével gazdagodott a kiadvány.

A második részben a kistérségi vonzáskörzetek helyzetét jellemző fontosabb adatok és mutatók a településhálózattól elkülönítetten, önállóan szerepelnek. Ezt a kistérségeknek a területfejlesztési törvény megalkotásával növekvő szerepe is indokolja.

A harmadik rész az ország településhálózatáról ad áttekintést az alapvető társadalmi–gazdasági jellemzők alapján. Az évkönyv változatlanul részletesen tartalmazza a városok egyedi adatait. E rész az idegenforgalom adatainak üdülőkörzetenkénti, a települések számának és vendégforgalmának pedig turisztikai szerepkörök és turisztikai adottság szerinti bemutatásával zárul.

Az adatok tartalmára vonatkozó kérdésekre a korábbiaknál lényegesen bővebb és alaposabb módszertani fejezet ad választ. A megyei és kistérségi térképek szemléletesen mutatják be a gazdasági–társadalmi jelenségek területi eloszlását.

A kötet függeléként – többek között – tartalmazza a Településstatisztikai Adatbázisrendszer (T-STAR) rövid ismertetését.

Ára: **3000 Ft** (áfával)

Kiadványaink megvásárolhatók: **Statisztika Szakkönyvesbolt**

1024 Budapest, Keleti Károly u. 10

☎: 212-4348

Megrendelhetők: **KSH-Kiadványforgalmazási csoport**

✉ 1024 Budapest, Fényes Elek u. 14-18.

☎: 345-6570, 345-6560, 345-6550

Fax: 345-6699